ANNALES

ACADEMICI.

CIƆIƆCCCLVI—CIƆIƆCCCLVII.

LUGDUNI-BATAVORUM,

EX TYPOGRAPHEO J. C. DRABBE. | PROSTAT APUD E. J. BRILL.

1860.

Quae hoc annalium volumine continentur, haec sunt:

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA.

ACADEMIA GRONINGANA.

ATHENAEUM AMSTELODAMENSE.

ATHENAEUM DAVENTRIENSE.

ACADEMIA

LUGDUNO-BATAVA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. VIII FEBR. CIƆIƆCCCLVI AD D. IX FEBR. CIƆIƆCCCLVII

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

IOHANNES HENRICUS SCHOLTEN.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

ABRAHAMUS EVERARDUS SIMON THOMAS.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

I. H. SCHOLTEN.
W. A. VAN HENGEL, Prof. emeritus.
N. C. KIST.
A. KUENEN.
I. I. PRINS.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I. VAN DER HOEVEN.
A. H. VAN DER BOON MESCH.
G. I. VERDAM.
F. KAISER.
G. H. DE VRIESE.
P. L. RYKE.

1*

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. BAKE.
A. RUTGERS.
T. G. I. IUYNBOLL.
I. H. STUFFKEN.
C. G. COBET.
R. P. A. DOZY, Prof. extraord.
M. DE VRIES.

IN FACULTATE MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN.
G. C. B. SURINGAR.
F. G. KRIEGER.
A. E. SIMON THOMAS, Prof. extraord.
H. HALBERTSMA IUST. FIL., Prof. extraord.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. G. TYDEMAN, Prof. emeritus.
C. I. VAN ASSEN.
H. COCK.
I. DE WAL.
S. VISSERING.

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Prof. extraord.

C. A. X. G. F. SICHERER, Lector German. Literarum.
I. A. BOOGAARD, in Theatro anatomico Prosector.
M. HOEK, in observatorio astronomico Observator, inde a die 19 m. Iulii 1856.

DE SACRIS LITERIS THEOLOGIAE NOSTRA AETATE LIBERE EXCULTAE FONTE.

ORATIO,

QUAM HABUIT

IOHANNES HENRICUS SCHOLTEN,

QUUM DIE IX FEBRUARII CIↃIↃCCCLVII

ACADEMIAE REGUNDAE MUNUS PONERET.

ACADEMIAE LEIDENSIS CURATORES, PROFESSORES, CIVES, QUOTQUOT AD SOLENNIA HAEC CELEBRANDA CONVENISTIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Si quaeritur aetatis quam vivimus character, ut in aliis rebus, ita imprimis in disciplinarum academicarum studio, conspicuus, vestro omnium, puto, consensu, emancipationem me dicere ab omni traditionis dominatione et imperio. Traditionis cecidit auctoritas, quae, dici vix potest, in singulis disciplinis progressum ad veritatem quamdiu et quantum impediverit. Auctoritatem illam, uti in disciplinis physicis, auctoribus Bacone, Copernico aliisque, iam dudum nulla est, ita etiam in ceteris quibusque disciplinis, etsi non prorsus superatam, in dies decrescere et studio veri libere investigandi cedere, nemini non perspicaciori in oculos incurrit. Eamdem libertatis nostra aetate in theologia causam agi, quis ignorat, turbas reputans, quas doctos inter et indoctos, plebem et optimates, mutata theologiae conditio ubivis per Europam excitavit? Clamores illos veri scrutatorem haud magis nostro tempore movere, quam ecclesiae olim Romanae clamores Galilеium, non est quod dicam, AA.! Sed alia quaestio hic oritur. Artium, sunt qui concedant, quarumvis et disciplinarum esse liberam disquisitionem, eamdem vero theologis competere libertatem negent. Theologia, inquiunt, suapte natura, disquisitio libera non est, cum sit theologi scilicet docere non quae ipsi vera videantur, verum tenere ea, quae semel, sive S. Literarum, sive ecclesiae formulis probata sunt. Commutatio igitur vel levissima, si illos audis, in theologia ne cogitari quidem potest, qualis obtinere in ceteris disciplinis solet.

Neque ita loquentes audimus veteris tantum orthodoxiae patronos, ab innovandi studio pessima quaeque civitati et ecclesiae metuentes, verum etiam alios, liberaliores, in his prae ceteris haud raro illos, qui nullam ipsi magnopere religionis formam amplectuntur. Abiudicant et illi theologiae, quippe systematis, ut opinantur, ecclesiastici ancillae, suum in disciplinis locum, imo ex academiis illam in seminaria pellendam esse clamitant.

Audio utrumque reprehensorum genus. Nec tamen dictis moveor, ut vel, libertatis servandae causa, theologorum castra deseram, vel, theologiae causa, libertati renuntiandum esse putem. Cur ita sentiam, exponere hac ipsa dicendi opportunitate lubet. In qua disputatione ita versabor, ut intra fines me contineam, theologiae natura positos. Disciplinae scilicet theologicae cum sit religionem exponere et profiteri, a Iesu Christo conditam, haec vero, nisi e fontibus N. T. historicis, cognosci nequeat, sequitur, theologo, ut Christianus haberi possit, invitis Christo et S. Literis, sapere non licere. Inter nos igitur et adversarios cum de hoc ipso constet, S. Literarum terminis, fontis quippe religionis Christianae historici, circumscriptam esse theologiam, quaestio iam porro haec est, utrum, salvis Christi doctrina et principiis, in S. Literis enuntiatis, theologo idem ius libere inquirendi competat, quod ceterarum disciplinarum cultoribus conceditur, an vero eius libertas certa quadam doctrinae formula ita circumscripta sit, ut ulteriori disquisitioni locus non sit. In hac igitur quaestione dirimenda, ut olim Lutherus, ad Christum provocabo. Si appareat e S. Literis, libertatem indagandi hocque ipso mutandae et emendandae theologiae, per ipsam religionis Christianae indolem, theologo non concedi, eodem porro haberi ordine, atque ceteras disciplinas academicas, theologiam non posse, primus ego sim, qui confitear. Si vero contra libertatis nostrae ipsum Christum eiusque primos legatos auctores esse cognoverimus, stabit suus theologicae etiam disciplinae in academiis nostris honos. Dicam igitur de Sacris Literis, theologiae, nostra aetate libere excultae, fonte. In quo explicando argumento ut disputationis ordo servetur, de commutatione deinceps agam, quam nostra aetate theologia, ipsa Sacrarum Literarum auctoritate libere exculta, subiit in criticis, in dogmaticis, in vitae denique practicae et socialis usu. Quod agens et theologi Christiani, Christi, ut decet, vestigia legentis, et vero theologi Prote-

stantis, e Sacris Literis disputandi arma sumentis, denique doctoris academici, verum unice quaerentis muneri atque personae me satisfacturum esse confido. An satisfecerim, vos AA.! postquam dixero, iudicabitis.

I. In *critica* Librorum Sacrorum quantum discriminis intersit inter veterem superioris aevi theologiam, et temporis nostri studia, vix opus est monere. Protestantismus saeculo XVI oritur, traditionis ecclesiasticae auctoritas reiicitur, Scriptura S. unicus proclamatur religionis Christianae fons. Principium cui in hisce reformatores obtemperarunt, hoc erat, ut, in diiudicanda religione Christiana, ab incerta traditione ad fontes historicos recurrerent. Hoc ipsum vero, Literas Sacras unicum et principem habendas religionis Christianae fontem esse, nolite existimare superstructum a Reformatoribus fuisse instaurata Librorum S. critica disquisitione. Ponebant hoc simpliciter veluti thesin dogmaticam, ab eadem ecclesiae traditione ortam quam reiecerant. Nam quod de apostolica origine nonnullorum librorum N. T. hic et ille in Reformatoribus dubitarunt, factum hoc item maximam partem ad exemplum ecclesiae primaevae est, nec impedivit, quominus catalogus Librorum Sacrorum, ab ecclesia veteri constitutus, dogma adeo ecclesiasticum de Canone, in libros etiam Protestantium symbolicos transiret. Quid? quod in ipsa dubitatione de quorumdam N. T. librorum authentia tanta perpetuo fuit traditionis ecclesiasticae auctoritas, ut, cuius authentiam, historicis argumentis inductus, negaverat CALVINUS, eamdem PETRI epistolam posteriorem canonicam agnosceret et nisi PETRO, Deo tamen, *auctori primario*, tribueret. Vel levissima adeo dubitatio critica, an pentateuchus a MOSE scripta esset, "nebulonum" esse CALVINO et "blateronum" videbatur. Quod vero LUTHERUS IACOBI epistolae authentiam negavit, nolite credere fecisse eum, rationibus criticis inductum, cum scilicet ita iudicasse eum constet, quod cum ipsius dogmatica sentiendi ratione de loco iustificationis non convenire videretur. Nec aliter visum fuit per duo saecula est, Reformationem proxime sequentia. In dies vetus superstitio de Canone divinitus constituto, invitis protestantismi principiis, invaluit. Critices, quam suo adhuc modo praestantiores quique Reformatores excoluerant, vel ultima vestigia temporum decursu peritura videbantur, imo vero critices usus vel levissimus mox ita in

ipsa Protestantium ecclesia perhorrescebatur, ut, quo tempore LUDOVICUS CAPPELLUS, theologus Salmuriensis, vocales et puncta Hebraea, quippe ab ipsis auctoribus non scripta, libero examini permitteret, praeeunte BUXTORFIO, viro ceterum antiquitatis Hebraicae peritissimo, ecclesia Helvetica theopneustiam ipsorum etiam punctorum et vocalium proclamaret omneque textus Hebraici emandandi studium, Scripturae quippe auctoritati et maiestati noxium, damnaret. Quid? quod dogmatica de Canone traditio ita prorsus a Librorum Sacrorum disquisitione critica theologos prohibuit, ut MATTHAEUM Hebraice scripsisse, adversus communem patrum consensum, PAULUM praeter duas notas tertiam ad Corinthios epistolam scripsisse, invito ipsius Apostoli diserto testimonio, hanc unam ob causam negarent theologi Protestantes, quod Providentia Divina scilicet non sivissit librum apostolicum hocque ipso canonicum perire.

Ab hac sentiendi ratione quantum nostra aetate discesserit theologia, ut dicam opus sit? Res nota est, imo ex scholis theologorum ad vulgi notitiam pervenit. Placitum de Canone, a SEMLERO iam labefactatum, sensim et paulatim sua orbatum auctoritate est. Examinari singuli coeperunt V. et N. T. libri, ut cetera quaeque autiquitatis monumenta. Dignosci coeperunt a falsis genuina, textûs, ope codicum et versionum, emendantur, eliminantur loci et lectiones, in quibus olim maximum dogmatis alicuius ponebatur a theologis praesidium, de integris adeo libris et librorum partibus, in his de DANIELIS libro, altera parte vaticiniorum, quae IESAIAE nomine feruntur, de Euangelio MATTHAEI, ultima MARCI pericope, altera PETRI epistola, an genuina sint, inter theologos libere et salva religione disputatur. Quaestiones has dirimere meum hoc loco non est; hoc unum indicasse sufficiat, theologiam nostra aetate hactenus a veteri discessisse, ut, cum olim critica theologis suspecta esset, aut si vel maxime excoleretur, ancilla traditionis haberetur, hodie omnis quaestio de origine et authentia Literarum Sacrarum non a traditione, verum ab una critica disquisitione pendeat. Methodum ipsam tueri pro corona virorum doctorum, qualis hic adest, dementia videri possit; quod vero in praesentia pro consilio nostro quaerimus, istud est, an critica in Libros S. disquisitio personae theologi conveniat, Christi religionem profitentis. Ad quam quaestionem dirimendam, ut diximus, ipsam Scripturam S.,

testem quippe religionis Christianae historicum, constituamus iudicem. Pro hoc autem foro ubi causa dicitur, unicuique vel leviter Sacras Literas inspicienti constat, V. T. libros, si ab una lege Mosaica discedimus, non esse ab auctoribus conscriptos, ut normam credendi aequalibus, nedum posteris, constituerent. Ne cogitavit quidem DAVIDES normam fidei posteris tradendam, quoties hymnos suos ederet; historici autem Israelitici quid aliud spectarunt, quam ut, ne populi fata in oblivionem abirent, memoria proavorum pie recoleretur? Nec apud prophetas aliter res se habuit. Vaticinantur et illi in gratiam unice aequalium, ut popularium animos ad virtutem excitent, religione confirment, spe meliorum temporum erigant. Normam credendi scribere eos voluisse posteris, ne vel ex una Scripturae litera potest effici. De N. T. si quaeritur, luculentius etiam, si fieri possit, in oculos incurrit, quantopere traditio dogmatica de Canone ab ipsa Scriptura distet. IESUS scilicet, ut notum, nil quidquam ipse scripsit aut scripto mandandum a discipulis curavit, quod facere profecto debuisset, si condere Canonem librorum aut normam credendi scriptam posteris voluisset. Haud magis apostoli scribendo, quam IESUS loquendo posteros spectarunt. Scripserunt ad peculiares ecclesias itemque ad homines privatos, PHILEMONEM, THEOPHILUM, GAIUM, CURIAM, nec anxie curarunt, an eorum quae scriberent autographa ab ecclesiis servarentur, ut mirum esse nequeat, ne unum quidem autographum doctores ecclesiae vel antiquissimos vidisse, nonnulla adeo apostolorum et euangelistarum scripta, quorum mentio in N. T. fit, ecclesiarum incuria intercidisse. Quid vos AA.! sentiatis, nescio; mihi vero haec et alia consideranti dubium non est, omnem illam de Canone opinionem non a prophetis, multo etiam minus a CHRISTO et Apostolis, sed a traditione, primum Iudaeorum, deinde ecclesiae Catholicae, fluxisse.

Iam vero si quaeritur, quam viam inire theologum Literae S. iubeant, ut de fontium religionis Christianae authentia et fide constet, ipsa Scriptura, ad cuius testimonium nobiscum adversarii nostri provocant, nobis auctor est, ut, quod e. g. LUCAS fecit, ab initio inde accurate singula exploremus, quo ipso Scriptura disquisitionem criticam commendat. Iam PAULI aetate, quod ipse conqueritur, scripta ipsius nomine supposititia exstiterant. Admonet igitur ecclesias in altera ad Thessalonicenses, ut bene attendant, an salutatio ipsius manu exarata, signum authentiae, adesset.

Hoc ipso autem nonne Paulus critices usum apostolica qua erat auctoritate, veluti rem homine Christiano dignam, confirmasse censendus est? Quid plura? Quis enim est, quin sibi post dicta persuadeat, in quaestione de Canone itemque de critices usu in Sacris etiam Libris explorandis, nos, ut theologum decet, sequi Iesum et Apostolos, verbo, Scripturae ipsius principiis obtemperare, criticae vero osores extra Scripturam, imo invita Scriptura, e traditione sapere?

II. De iure critices in theologia si inter nos, ipsarum Sacrarum Literarum testimonio, constiterit, progredimur ad quaestionem dogmaticam. Et hic AA. immensum quantum est veteris et recentioris theologiae discrimen. Singula persequi religionis capita longum est. Sufficiat pro nostro consilio de principiis et fundamento dogmatices egisse. Veteris sc. dogmatices fundamentum, ut apud Romano-Catholicos *Ecclesiae*, ita apud Protestantes *Scripturae Sacrae* erat *auctoritas externa.* Protestantes autem, ecclesiae auctoritati Scripturae auctoritatem substituentes, quid aliud fecerunt, quam ecclesiae post tempora Apostolorum ortae ecclesiam Iudaicam et apostolicam substituere? Auctoritas ipsa minus late patuit quidem, sed ipsum auctoritatis principium in theologia quoque Protestantium valuit perpetuo, hocque ipso a libera veri disquisitione theologos prohibuit. In auctoritate autem Scripturae constituenda minus vetus Protestantium systema, quam ecclesia Romana sibi constitit. Namque Scripturae libris auctoritatem divinam tribuentes, quorum autographa non amplius adessent, confugiendum ad codices erat, monachorum et rabbinorum manu exaratos, unde factum, ut, qui Scripturae in codicibus tantum superstitis auctoritatem tuerentur, simul agnoscere deberent auctoritatem imo et infallibilitatem q. d. masoretharum et monachorum, a quibus tamen agnoscendis toto coelo dogmatici protestantes aberant.

Haec vitia perspiciens aliam viam inivit theologia recentior. Proficiscitur illa scilicet non ab auctoritate Scripturae textuum externa, verum in ipsa veri *agnitione* et *conscientiae assensu* fidei religiosae fundamentum ponit.

In hac item principiorum discrepantia exquirendum, utri partium Literae Sacrae faveant, ut pateat, utri in Christi ecclesia suus locus competat, doctori, auctoritatem Scripturae ultimam fidei rationem profitenti, an vero,

ut nos facimus, neganti. Iam vero Scripturae doctrinam exquirenti haec sponte in oculos incurrunt. Auctoritatis principium in religione valebat omnino apud Israelitas et populi infantiae accommodatum erat. Israelitae autem quique sagaciores jam vaticinabantur tempora, in quibus religio singulorum mentibus animisque adeo impressa foret, ut a nullius auctoritate et testimonio, in Deo agnoscendo et colendo, homines penderent. IESUS autem, hoc vaticinium expleturus, principium auctoritatis in religione sustulit. Quaerebant Iudaei, ut nostra aetate aviti systematis patroni, salutem in literis Scripturae, ut quidquid scriptum esset, hoc ipso etiam verum imo divinum haberetur. IESUS vero hanc superstitionem increpat, neque in Scriptura, sed penes ipsum, salutis fontem, vitam quaerendam esse vere vitalem et aeternam docuit, Scriptura quum, ipso iudice, non esset veritatis et vitae aeternae *fons*, sed *dux*, quo ad salutis fontem, CHRISTUM scilicet et Deum, homines perveniant. Itaque IESUS nusquam suam ipse in docendo *auctoritatem* interponit, sed argumentis pugnat, sensum moralem explicat, ad veritatis agnitionem homines instituit, abiturus autem pro libri scripti auctoritate alterum paracletum spiritum veritatis ecclesiae promittit, ut, veritate ipsa edocti, ne ex illo quidem, doctore perfectissimo, quid verum esset, postea exquirerent. Quid dicam de Apostolis? Neque illi usquam auctoritatem ullam in docendo sibi vindicant. Rationibus utuntur, non auctoritatibus aut sua aut aliorum pugnant. Beroeos laudant, quod non per PAULI verba iurarent, verum in ea quae dixerat sedulo inquirerent. Admonent ecclesias, ut omnia perscrutentur, in singulis vero religionis placitis accurate explorent, utrum a Dei Spiritu dimanent. „Loquor ad intelligentes," inquit PAULUS, „vos ipsi quae dico iudicate." Dum vero serior aetas Apostolorum verbis abutitur, ut auctoritate externa fidem Christianorum regat, ipse Apostolus testatur, se nolle dominari in Christianorum mentes et conscientias. Auditis, quo fundamento IESUS et Apostoli fidem religiosam superstruendam esse doceant. Vos ipsi iudicate, utris Literae S. faveant, auctoritatis in religione patronis, an vero nobis, nisi ipsius veritatis auctoritatem, in theologia nullam agnoscentibus.

Cum auctoritatis principio in veteri theologia arctissime notiones *revelationis* et *mysterii* cohaerent. Revelationem veteres ecclesiae doctores actum Dei habuerunt, naturalem rerum ordinem excedentem, quo homini imme-

diate, ut dicitur, patefieri divinitus existimantur quae a naturali hominis intelligendi facultate ita prorsus remota sunt, ut maximam partem captum humanum superent. Eiusmodi placita dici in veteri theologia *articuli puri* et *mysteria* solebant.

Utramque illam, patefactionis et mysterii notionem, a libera religionis exploratione theologos prohibentem, theologi recentiores improbant. Quo iure improbari, salvo theologi, Codicis quippe Sacri interpretis, charactere, possit, ex ipsa iterum Scriptura historice dirimatur. Iam si a narrationibus nonnullis poetice exornatis discedimus, patefactio divina, teste Scriptura, in scriptis potissimum eorum, qui ipsi revelationes acceperunt, non est actus, naturae ordinem excedens, sed actus Dei, quo in natura et historia, in hac praesertim in CHRISTO et ecclesia se patefecit et patefacere hodieque pergit. Dicitur haec patefactio *φανέρωσις*, quae, intellecta ab homine, *ἀποκάλυψις* fit. Ita e. c. quae PETRO in IESU persona, verbis, opere, extrinsecus manifestata fuerant, a PETRO intellecta, *ἀποκάλυψις* demum h. e. interna revelatio exstiterunt. Apocalypsis igitur sive revelatio actus Dei est, quo efficiat, ut, quae extrinsecus homini in natura et historia monstrantur, remoto intelligentiae impedimento, mente et animo perspiciantur. Quare haec veritatis revelatio tantum abest, ut solis prophetis et apostolis contigerit, ut unicuique homini Christiano, haud secus atque prophetis et apostolis, sine ullo aliorum interventu, veritas a Deo in operibus suis, maxime in CHRISTO, patefacta innotescat, prophetismus adeo a PAULO recenseatur in donis ecclesiae perennibus. Unde, ni fallor, patet, patefactionis notionem biblicam, sive sit *φανέρωσις* sive *ἀποκάλυψις*, nil quidquam continere, quod naturae ordini repugnet aut rationis humanae usum liberum excludat.

Mysterii notio si quaeritur, nec MOSES neque prophetae quidquam protulerunt, quod intelligentiae humanae limites excederet, sed res proposuerunt ad captum aequalium mirifice accommodatas, hoc probe tenentes, *patefactionis* notionem excludere *mysterium*. IESUS autem et Apostoli, quoties mysteria loquuntur, hoc ipso vocabulo ea significant, quae pertinent ad *τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*, verbo, mysteria loquentes religionem volunt, cuius sublimitas cum indoctos homines neque moraliter magnopere excultos lateat, mysterium *illis* esse dicitur, ut musices praestantia

mysterium est ἀμούσοις, PYTHAGORAE theorema illi, qui numquam calculis numerare didicit. Ab altera parte tantum absunt IESUS et Apostoli, ut res arcanas hominibus proponant, extra limites intelligentiae humanae positas, ut a rite *perspecta* veritate veram demum oriri libertatem moralem censeant, γνῶσιν inter praecipua numerent ecclesiae charismata, spiritus adeo Christiani esse doceant intima Dei consilia (τὰ βάθη τοῦ θεοῦ) perscrutari. Quaestio igitur de revelatione et mysteriis si dirimitur pro foro ipsius Scripturae, ex dictis apparuit, nos sequi IESUM et Apostolos, veteris systematis patronos CHRISTO ipsi et Literis Sacris contradicere.

Nec tantum a veteri theologia discessit theologia recentior in interpretatione revelationis et mysterii, verum etiam, uti ex dictis facile effeceritis, in constituenda *fidei* notione. Ut enim, e veteris dogmatices principiis, patefactionis argumentum, quippe mysterium, humanam intelligentiam excedit, ita fides facultas potissimum habebatur auctoritate, sive ecclesiae sive Scripturae, ut contendebant, amplectendi, quae cum ratione humana pugnarent.

Hac fidei notione theologiam a disciplinarum libere excolendarum ordine excludi, viri quique perspicaciores iam dudum animadverterunt, cum scilicet ex omnibus disciplinis una theologia hoc modo, quippe de rebus divinis agens, intellectus humani κρίσει eximatur. Theologia igitur recentior hanc fidei notionem improbat, fidem docens recta hominis ad Deum, auctore CHRISTO, relatione, non dogmatis accurata definitione, contineri. Videamus et hic, utrum veteri an vero recentiori theologiae Literae Sacrae faveant. Qui orthodoxiam sc. veterem nostra aetate recoquunt, fidei obiectum *dogma* habent aut dogmatum catalogum, quae, quoties intelligi non possint atque absurda rationi videantur, credenda proponuntur. Sacras Literas si audimus, *dogma* non est *obiectum* fidei, sed *formula* simpliciter, qua id quod credimus *exprimitur*. Dogma in *theologia* idem est atque in physicis disciplinis formula mathematica aut physica. Ipsa nimirum natura hic cognitionis est obiectum, formula vero id exprimitur, de quo, post accuratam disquisitionem, physico, e fonte naturae, constitit. Scripturae igitur interpreti non, uti orthodoxis placet, *dogma de Christo* obiectum fidei salutaris est, sed *Christus*, non *dogma de Deo*, sed *ipse Deus*, qualis, in rerum universitate conspicuus, CHRISTO auctore, conscientiis nostris

patefit. In CHRISTUM vero credere ecquid aliud, teste Scriptura, est, quam CHRISTO iungi ut cum vite palmites, ut, CHRISTI religione et spiritu imbutus, ad Dei silititudinem informeris? Ubi in hisce, quaeso, orthodoxismo locus est, qui ex accurata dogmatis definitione, non vero ex ipsa religionis, qua quisque est, integritate, fidei praestantiam metiatur?

At ipse CHRISTUS, fidei obiectum, qualis fuit, nonne mysterium habendum omnium maximum atque longissime ab intelligentia hominis remotum? Est enim, ut verus homo, ita etiam divinae naturae socius. Quomodo vero, inquiunt, utrumque illud, humanum simul et divinum esse, conciliari pro foro rationis atque intellectus humani umquam poterit? Ipse autem CHRISTUS nonne diserte docuit, Filium, nisi a Patre, a nemine cognosci? Audio quod dicunt. Neque ego is sum, qui ipsam thesin, divinum et humanum in CHRISTO arctissime coniuncta esse, negem. Quod vero nego hoc est, hanc coniunctionem divini et humani ab intelligentia hominis remotam esse. Hoc ipsum vero e CHRISTI verbis modo allatis qui efficit, attendant illi velim, cum loco illo in contextu haec proxime coniuncta esse: *„nisi cui a Filio revelatum fuerit"*, ut CHRISTUM significare voluisse appareat, Filii praestantiam, etsi eorum captum superet, quibus intelligentia rerum divinarum peccato et praeceptis opinionibus occaecata est, vel sic, ut PETRO, omnibus revelari posse, quibus oculus mentis, in ipsa CHRISTI communione, tanto mysterio perspiciendo idoneus factus fuerit. Scio, veteres dogmaticos hanc coniunctionem divini et humani in CHRISTO proponere prorsus mechanica ratione, ut in eadem persona Deus simul et homo adesse censeantur, Deumque iccirco loqui illos non vereri natum, in praesepi recubantem, esurientem, ex cruce mortuum. Eiusmodi si fuerit divini et humani in CHRISTO coniunctio, non ego obstem, quominus hoc existimetur intelligentiae humanae lumen superare. Antequam vero hanc thesin a veteri theologia excogitatam amplectamur, Scripturam interrogemus, ut ex ipsius IESU et Apostolorum institutione appareat, an recte sentiant, qui talia ipsorum nomine commendent. Cohaeret scilicet haec, quam volunt, divini et humani in CHRISTO coniunctio mechanica cum veteris orbis dualismo q. d., quo scilicet Deus et natura, divinum et humanum, spiritus et materia, animus et corpus, substantiae haberi solebant, quarum alterius cum altera nulla naturalis esset coniunctio. Ex

hoc dualismo, uti contemptus olim apud Neo-Platonicos naturae humanae, corporis imprimis, prodiit, ita in ecclesia Christiana orta vita monachica et alia commenta sunt, quibus quodcunque humanum esset pio quoque homine indignum haberetur. Hominem adeo et Christianum esse res habebantur prorsus sibi invicem oppositae. Vultis exempla? Humanum cum sit capite incedere capillato, nitidis vestimentis prodire, calceamentis uti, cibo pasci, uxorem ducere, liberos educare, vitae domesticae et civili immisceri, rationi atque conscientiae decretis obtemperare, ecclesia vetus haec omnia homine vere pio adeo indigna habuit, ut, qui prae hominum vulgo sanctitati operam naveret, hunc caput tondere oporteret, squalida veste indui, nudis pedibus incedere, a cibo quantum fieri posset et matrimonio abstinere, rationem humanam vilipendere, imo vero conscientiae effata Dei auctoritati per ecclesiam loquentis postponere.

Ab his erroribus tametsi in multis Protestantes caverint, vel sic in aliis, maxime in dogmaticis, assidue valuit vetus dualismus. Ex eadem scilicet pugna humani et divini christologia vetus orta est atque ab ecclesia Catholica in dogmaticam ecclesiae Reformatae transiit. In Christo agnoscebatur utrumque, divinum et humanum, in utriusque autem coniungendi modo ita theologi versabantur, ut Christum, quatenus divinus esset, hominem esse negarent, quatenus vero hominem se gesserat, eius divina natura „quievisse" existimaretur. Factum hinc sponte est, ut, qui in agnoscenda altera utra naturarum sibi constarent, vel cum Ebionitis Christi divinitatem negarent, vel, ut divinam in Christo naturam tuerentur, humanam, ni verbis, at re, Docetarum more, tollerent.

Hunc dualismum AA., uti in aliis, ita imprimis in christologia, improbavit theologia recentior, hocque ipso a veteris aevi theologia, nota characteristica, distinguitur. Quo iure in explicanda religione Christiana sustulerit, ipsa doceat Scriptura, summus in re Christiana controversiarum iudex. Haec vero ut dualismum a nobis modo antea descriptum et monstra orationis inde orta commendet, quam toto coelo abest! Natura rerum apud Hebraeos tantum abest, ut veluti materies, Deo inimica, divino opponatur, ut in ipsa naturae magnificentia et splendore numinis divini gloriam poesis Hebraea celebret. Dicam de homine? Iam in primis capitibus Geneseos homo ad Dei imaginem creatus dicitur, vitaque hominis

spiritualis, qua a ceteris animantibus distinguitur, a Dei Spiritu repetitur. Quidquid in homine praestans atque bonum est, sive in artifice, sive in heroe, sive in poeta, sive etiam in propheta futura vaticinante adsit, omnia denique, quibus ingenium humanum prae bestiis excellit, divinum habetur atque dicitur. An aliter AA., sit in N. T.? Ex Iesu effatis scilicet peccato quidem dissidium exstat hominem inter atque Deum, sed exstat, invita hominis natura, qui, generis quippe divini, auctore Iesu, ad Dei similitudinem instituendus est. Quod autem de homine universe valet, in Iesu humana natura modo excellentissimo apparuit. In illo, humanitatis exemplari perfecto, divinae gloriae apparuit effigies, ut, qui in illo perfectum hominem adspiceret, ipsum intueretur Patrem. Quid? quod in illo divinum tam nihil cum vera hominis natura pugnaret, ut in illo eo potissimum consilio divinitatis splendor patefactus fuerit, ut, ipso auctore, homines, ad Dei similitudinem informati, divinae sanctitatis, divini amoris, immortalitatis, verbo, *τῆς θείας φύσεως* ipsi quoque fiant participes.

Ipsius adeo Christi apparitione veteris orbis dualismus, quo animus, et corpus, caro atque spiritus, divinum et humanum disiungebantur, non ratiocinio philosopho, sed ipso facto profligatus est, ut Iohannes, ab inani de Deo, qualis Platonicorum et Philonis erat, speculatione Christianos avocans, harmoniam divini atque humani in Christo admiratus, scribere potuerit: *ὁ λόγος σάρξ ἐγένετο*, Deum in homine manifestatum oculis ipsi nostris adspeximus. Ubi, rogamus cum fiducia, ubi in hisce dualismi, qui in systemate veteri ubivis pellucet, vel levissimum animadvertitur vestigium? Sublimis omnino haec est et prorsus unica in Christo Dei et hominis coniunctio, ut consentaneum personae eius est, a quo omnis in genere humano Dei et hominis coniunctio dimanat, sed nihil in hisce est, quod aut ab hominis natura alienum sit, aut veluti mysterium imperscrutabile intellectus humani limites excedat.

III. Principia dogmatica exposuimus, quibus nostrae aetatis theologia, ipsa Scriptura duce, a veteri systemate distinguitur. Superest, ut, quid e theologia nostro tempore libere exculta in vitam practicam redundet, exponamus.

Veteri systemati, cum in formula dogmatica theologiae imo religionis

summam poneret, congruebat, ut a dogmate recedere idem esset atque a Deo et religione desciscere, utque is, qui in suspicionem haereseos incurreret, hoc ipso Deo adversarius haberetur, cuius impietas, ni rogis et flagellis, certe vinculis aut exsilio multanda esset. Quod ne miremur AA! Nam si multandus morte esset, qui furti aut homicidii, invita conscientia commissi, reus esset, quanto minus ferendus is erat, qui deliberato animo ecclesiae dogmata rodens, ipsi Deo resistere ipsamque evertere religionem existimandus esset! Consequens igitur erat systemati Catholico, non quidem ut ipsa ecclesia haereticum puniret, nam ecclesia, ut in proverbio est, non sitit sanguinem, sed ut inquireret in haereticos eosque magistratui denuntiaret, cuius porro esset, uti furem ex laqueo suspendere, ita comburere haereticum. Quod hodie non ita fieri solere, nolite mutatae sententiae tribuere, sed inde potius repetere, quod ipsi haeretici, rogos et carceres pertaesi, ut patres olim nostri in bello contra Hispanos, vim vi repulsuri essent. Eiusdem autem principii quanta sit auctoritas, inde appareat, quod ne in protestantismo quidem vim penitus amisit, ut fata SERVETI et Remonstrantium in patria nostra tristissimo exemplo docuerunt, imo vero etiam nostra tempora demonstrant, quoties veteris orthodoxiae patronos haereseos audimus accusantes eos utque a munere ecclesiastico priventur, postulantes, qui a formulis ecclesiae longius recedunt, quam istis censoribus placuerit. Quid multa? Intolerantia et secus sentientes persequendi studium, tametsi civitatis legibus repressa, caput vel sic identidem extollent, quamdiu dogma h. e. formula subiectiva pro ipso vero habebitur, atque pro Deo vivente mortua litera coletur. Commuta theologiam, ipsum errorem radicitus exstirpa, atque effeceris, quod leges vel aequissimae de secus sentientibus ferendis hucusque nondum efficere potuerunt. Si autem quaeritur, an theologia, salvo ipsius charactere Christiano, mutari hac quoque ex parte possit, respondeo, ut Christiana sit, non tantum mutari posse eam sed debere. Unitas scilicet ecclesiae, si CHRISTUM et Apostolos audimus, non a dogmatis similitudine quod quisque profitetur, sed ab eiusdem spiritus communione pendet. Colossis autem ecquid PAULUS vehementius perstrinxit, quam ipsum illud *δογματίζεσθαι*, quo ex dogmatis fixi observantia vitae Christianae praestantiam doctores Iudaizantes aestimarent? Quae rectius intellexisse videte quo tendat AA.! Dogma

enim quam primum commutari cum ipsa veritate a Deo patefacta desierit, ut veri tantum habeatur ab homine agniti formula subiectiva, quis esse possit, qui porro secus sentientes excludere, nedum persequi, in animum inducat, ni semet ipse velit veritatis divinae atque absolutae interpretem ceteris omnibus obtrudere? Quare in N. T. cum *dogmatis* notione *haereseos* etiam notio proxime cohaeret. Haeresis sc. aevo apostolico non est error theoreticus sed practicus, eorum maxime, qui dogmatismo Iudaico ecclesiam conturbarent. Ita Corinthi haeretici ii a PAULO dicebantur, qui a PETRO, PAULO, APOLLONIO nomen ducerent, aut se prae ceteris sectatores CHRISTI haberi vellent, hocque ipso rumperent ecclesiae concordiam. Ex hac igitur haereseos notione, non LUTHERUS, qui emendare studuit ecclesiam, sed Pontifex Romanus, qui illum expulit, haereseos accusandus est. LUTHERUS autem cum et ipse dogmatismo eo se abripi pateretur, ut dextram porrigere ZWINGLIO recusaret, nonne auctor schismatis et ipse exstitit, quod Reformatos a Lutheranis separavit? Ipsi deinde Reformati nonne expellendis Remonstrantibus ecclesiam denuo in partes discerpserunt atque haereseos culpam renovarunt? Scilicet expellendi et excludendi studio verus demum haeretici, h. e. sectarii, cernitur character, ut ipsum vocabulum Graecum indicat et vocis usus in N. T. fert. Quo ipso nolite existimare AA.! nos improbare disputationes vel acutissimas de rebus theologicis. Errores quique, dogmatismus, docetismus, omnisque generis ψευδώνυμος γνῶσις, hodieque a nobis refutandi sunt ut tempore apostolico. Ab eo tantum caveatur, ne ex systematis cuiusdam privi norma secus sentientes diiudicemus aut damnemus.

Sed hoc praeterea attendatur, ex quo theologiae recentioris in vitae practicae usu character agnoscatur. Theologia vetus, nisi in ipsam civitatem, ad exemplum Curiae Romanae, dominari studeat, vel sic, praesidio civitatis externo munita, dominari in secus sentientes amat, privilegiis et muneribus publicis ornari, rebus politicis immisceri; theologia recentior e CHRISTI principiis item ad dominationem tendit, verum ad dominationem, qualem CHRISTUS ipse voluit, dominationem veritatis, quo sensu PAULUS optabat, ut quique Christiani reges fierent. Neque igitur theologia etiam queritur recentior, ut a veteris theologiae patronis nostra aetate fit, in lege fundamentali regni Neerlandici civitatem non verbis disertis audire

Christianam. Nam quorsum illud AA.? An ut Christiani prae ceteris omnibus civibus privilegiis ornentur, secus sentientes communi civium iure priventur, a muneribus publicis arceantur? Si hoc a vituperatoribus nostris spectetur, profecto armis utantur, a quibus CHRISTUS abstinuit ipse suosque abstinere iussit. Videte autem, quo nos abducat consequentia. Arcendo incipiunt Christiani secus sentientes Iudaeos, mox inter Christianos ipsos oritur dissidium, atque ut utrique coniunctim antea Iudaeos, ita postea alteri alteros excludunt, quo fit, ut oriatur civitas sive Romano-Catholica, ut in Italia et Hispania, sive Lutherana, ut in Suecia, sive Reformata, ut olim in patria nostra, utque reditus paretur ad saeculi superioris conditionem ante rerum in Francia conversionem, qua scilicet unusquisque, qui dominanti, quae dicebatur, ecclesiae non addictus esset, indignus haberetur, qui ad publicum munus adspiraret. Ni vero hoc spectetur AA., cur quaeso in lege scribatur vocabulum *Christianum?* Ut indicetur plerosque in Neerlandia religionem Christianam profiteri? At hoc me hercle legis textu ut constet, nec opus est, et vero legis, iubentis quidem non vero narrantis, rationi repugnat. Significet igitur, legislatorem optare, ut in singulis peragendis cives principiis et pietate Christiana se duci patiantur? At legislatoris non est optare sed iubere; iubere vero principia, iubere pietatem, an legis esse possit? Animadvertitis AA. irrita eos facere, qui talia a legislatore petant. Ast tolli hoc modo clamitant religionem Christianam ex institutis nostris. Ne tollatur metuis? Fac, ut ne ex animo ipse tuo religionem tolli patiaris; fac, ut principiis Christianis imbuaris ipse, atque effeceris pro tua parte, ut populus Neerlandicus populus Christianus non tantum dicatur sed revera sit. Christianus scilicet, qui vero nominis sensu dicitur, nil quidquam a magistratu petit, quam ut ne lege prohibeatur, quominus libere sententiam enuntiet et libere Deum colat. Quod petimus, in Neerlandia autem nostra possidere nos gaudemus, libertas est, non privilegia, non dominatus, non secus sentientium exclusio politica. Libertatem rogamus, de hoc scilicet probe nobis conscii, fore, ut, qua in regione nullis limitibus libertas religiosa, neque a civitate neque ab ecclesia circumscribatur, CHRISTUS, nullis sordibus humanis obfuscatus, progressus in dies in ipsis civium animis faciat maiores, utque, a Rege si ordimur, singuli regni Neerlandici cives, ipsi adeo Israelitae,

si minus CHRISTI nomen profitentes at CHRISTI tamen principiis et Spiritu imbuti, suum quique ad civitatis salutem conferant. De ipso autem *Christi* et *Christiani* vocabulo, in legum formulis exprimendo, hoc est tenendum, IESUM ne suo quidem sanctissimo nomine ornari discipulos suos voluisse, hoc unice agentem, ut spiritu, quo ipse erat, sancto imbuti, *Dei filii* appellarentur, a formula precandi omnium consensu maxime Christiana imo perfectissima CHRISTI ipsius nomen abesse, praedicatum *Christianum*, ad significandam CHRISTI doctrinam aut religionem, in N. T. nusquam occurrere, *Christianorum* vero appellationem, sectae nomen, aliunde demum ecclesiae accessisse. Auditis AA.! quae ex utraque, veteri et recentiore theologia, in vitam practicam redundent. De quorum principiorum bonitate ne quempiam vestrum dissentientem habeam, non est quod verear. An vero in hisce proclamandis theologi h. e. religionis Christianae interpretis personam sustinuerim, vestrum iam erit iudicare, ut pateat, an recte dixerim, Sacras Literas theologiae esse nostra aetate libere excultae fontem.

Finem facere hic dicendi liceret, ni, ut legi satisfieret, anni academici elapsi fata narrandi mihi officium incumberet.

E Curatorum collegio neminem, sive morte sive alia de causa excidisse, summopere laetamur, eoque hoc impensius, quo gravior metus fuerit, ne ex morbo, quo ante has paucas dierum hebdomades correptum accipiebamus Virum Nobilissimum VAN DER HEIM VAN DUIVENDIJKE, Academia cladem gravissimam pateretur. Quod avertisse periculum Dei benignitatem, grato animo agnoscimus. Aliud Academiae imminuit periculum, item feliciter aversum, quum ad res regni apud exteros curandi munus hoc ipso anno vocatum decreto regio accepimus Virum Nobilissimum Excellentissimum DANIELEM THEODORUM GEVERS VAN ENDEGEEST, qua muneris gravissimi functione, utut illi honorifica et patriae uti speramus salutifera, vel sic Academiae metus exstitit, ne amitteret Curatorem, qui, quanto in institutiones nostras studio feratur, per omne hoc tempus quo Curatoris munere functus est, egregie probavit, et Academiae commoda in comitiis

etiam Ordinum Generalium, civitatis Leidensis delegatus, data opportunitate, strenue propugnavit. Ipsius autem uti et ceterorum Curatorum munificentiae debemus, aedificii academici, dudum optati, fundamenta iacta esse, quo exstructo, et institutioni academicae egregie prospectum erit, et desideriis multorum satisfactum. Cui aedificio si novum mox accesserit, uti sperare haud sine causa licet, nosocomium et novum observatorium astronomicum, habebimus, quod de beneficiis, quibus ornari academia nostra pergit, Curatoribus, Ordinum Generalium Delegatis, Regi imprimis, gratias agamus maximas.

Professorum ordinem si lustro, e numero neque docentium neque emeritorum cuiuspiam mortem nos lugere, Deo laeti acceptum referimus. Emeriti professores quinque, bona, quantum fieri per aetatem potest, valetudine fruuntur. E quibus quis nostrum est, quin laetus praesentes hic adspiciat Viros Cl. TYDEMANNUM et HENGELIUM, quorum Iurisprudentiam olim alter, alter Theologiam docendi partes omnium cum applausu egit. De te vero carissime HENGELI! qui fieri possit, ut ego hac ipsa opportunitate sileam, cui non tantum seni admodum, corporis esse viribus integris, sed vitam agere studiis exhilaratam, qualis centesimo vix cuiquam contingit, Divina Providentia concessit, ut, si in ullum, in te conveniat SOLONIS illud *γηράσκω δ'αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος*. Iam sex anni sunt, ex quo tu, septuagenarius, lege coactus, a munere doctoris abiisti. Ab illo vero tempore, quae et quanta et iuventuti academicae privatim et vero orbi theologico praestiteris Novi Foederis interpres, scripta tua eximia testantur, omnisque orbis literatorum hominum in patria nostra agnoscit et miratur. Macte virtute tua, Vir Cl.! et probe tibi persuadeas, non tantum, ut fieri par est atque solet, ab amicis et propinquis, verum ab omnibus, quibus theologia germana cordi est, vitam tibi exoptari quam longissimam.

Ex academiae alumnis tristissima mors tres iuvenes hoc anni spatio abstulit eximios, ALEXANDRUM BENIAMINUM HAAS, Litt. et Iur. Cand., HENRICUM COCK, Iuris Cand. et BERNARDUM ELIAM DE GOEIE, Litt. Hum. Stud., quorum maturum obitum cum amicis et parentibus lugemus. Tu autem, carissime collega, qui filio te orbatum moeres dilectissimo, tu in tam cari capitis desiderio ne animum despondeas, hoc tecum reputans,

ne gravissimum quidem luctum Dei paterno amore eum privare, qui pia fide se eius sapienti moderamini committat. Hoc tu solatio o utinam fruare, ut, corroboratus sanctissima religione, prodesse academiae nostrae pergas!

Quam optaveram ante hos paucos adhuc dies, ut in enumerandis amicis defunctis, in his tribus subsistere potuissem. Deo aliter visum est, quum nuper, gravissimo morbo correptus, iuvenis eximius Didericus van Hogendorp, Iuris Candidatus in Academia nostra, tristissima morte matri amantissimae, amicis, academiae ereptus est. A quo, quantum exspectare literatorum orbi et patriae licuisset, testantur, quotquot ipsum cognoverunt, probavit autem ante hos aliquot menses nuntius laetissimus, placuisse Ordini Iureconsultorum, qui Traiecti ad Rhenum est, ut praemio ornaretur Hogendorpii commentatio *de iuris gentium studio in patria nostra post Hugonem Grotium*, qua scriptione, posthac edita, inclyto Hogendorpiorum nomine se dignum haeredem praestitit. Quo luctuosior ipsius mors, intempestiva ut nobis videatur, omnibus accidit, quotquot eum ob animi candorem et indolis fortitudinem non minus, quam propter eximios in Literis aeque atque in Iurisprudentia progressus, amabant et magni faciebant. Nos AA.! amicum lugeamus, sed ne invideamus coelo, quem Deus ad altiora evocavit, quam quae praestare in hac rerum terrestrium colluvie homini contingat. Ex eius autem exemplo discant iuvenes imprimis e nobili stirpe orti, non in proavorum virtute acquiescere, sed generis nobilitatem mentis animique dotibus eximiis optimarumque rerum studio illustrare.

Fatorum tristium narrationi laetiorum commemoratio succedat. Studiosorum inter nos degentium numerus hoc anno academico centum et quod excurrit alumnis auctus est, summisque in variis disciplinis honoribus ornati sunt iuvenes LXXXVIII. Quo autem ardore cives academici studiis incumbant, cum ex assiduitate, qua professorum lectionibus interesse plerique solent, tum vero ex examinibus et scriptis pro gradu dissertationibus apparuit. Huc contulerunt et alia et vero mos ab aliquot inde annis a professorum plerisque introductus, vernaculo sermone dicendi de rebus, quae veteres olim Romanos latuerunt. Displicet hoc nonnullis, hoc modo, ne in contemptum et desuetudinem abeat studium literarum Latinarum, metuentibus. At vero de ipso Latinarum literarum studio hic sermo non

est, sed de sermonis Latini usu in institutione academica. Usus autem ille in nullo non disciplinarum genere tractando, dici vix potest, quantopere et ipsarum rerum tradendarum rectam intelligentiam impediverit et vero barbara dictione germano ipsarum literarum studio nocuerit. Intellexit hoc medicorum ordo, qui, sententiam rogatus, an de dissertationibus vernacula lingua scriptis patrio item sermone disputandum ipsi videretur, affirmando respondit. Fieri istud anno academico elapso in disputationibus medicorum publicis pro gradu felici eventu coepit.

In ceteris item facultatibus in conscribendis dissertationibus pro gradu Neerlandici sermonis usus concedi coepit, exceptis iis argumentis, quae in collegiis Latine tradi solent. Quam exceptionem improbandam esse, sponte cuique in oculos incurrit reputanti, hoc modo studiosos juvenes prohiberi a tractatione eiusmodi argumentorum, quae, ut haec afferam, ex iure criminali aut philosophia iuris sunt petita, ne dicam, fieri hoc modo, ut in eiusdem patriae academiis de eodem argumento scribere Neerlandico sermone in alia academia studiosis liceat, in alia denegetur. Quare optamus, ut legis applicatio ea in posterum fieri liberalitate possit, ut et magistris et discipulis loqui et scribere pro lubitu sive vernaculo sermone sive Latino liceat, prouti hoc, pro sua quibusque parte, argumento proposito optime convenire videbitur.

Porro in rebus Academiae honorificis decretum Regium recensemus, quo Vir Doct. Iohannes Abrahamus Christianus Oudemans, alumnus quondam huius Academiae, atque in illa hucusque *Astronomici Observatoris* munere fungens, Professor in facultate Matheseos et Philosophiae Naturalis in Academia Rheno-Traiectina creatus est. In eius locum successit Vir Eruditissimus Martinus Hoek, Matheseos et Philos. Nat. Candidatus. Quam munerum functionem honorificam et illis et Academiae et vero praeceptori celeberrimo, e cuius schola prodierunt, ex animo gratulamur.

Honoris causa Doctores Theologiae nuper creati sunt Viri Clarissimi Iohannes Tideman, Sytzkius Hoekstra et Abrahamus Didericus Loman, in Seminariis Remonstrantium, Teleiobaptistarum et Lutheranorum Professores, quo decreto Senatus et merita eorum laudavit, et vinculum, ut speramus, Academiam nostram inter et Theologos variarum familiarum Amstelaedamenses confirmavit.

Feliccem denique me praedico, cui Rectori iterum abeunti contingit commemorare factum laetissimum et Academiae Leidensi honorificum, Regi placuisse, ut in numerum civium academicorum reciperetur Celsissimus Regiusque GUILIELMUS NICOLAUS ALEXANDER FREDERICUS CAROLUS HENRICUS, Princeps Arausiacus, quo ipso Rex illustri probavit documento, et quanti faciat institutum a GUILIELMO I patriae patre olim conditum, et vero quantum ipsi curae cordique sit, regni Neerlandici haeredem hac uti institutione, qua olim ipsi contingat rite informato et optimarum rerum studiis exercitato civium commodis prospicere. Quo favore in Academiam collato, quidni laetemur AA.! vinculum arctissimum reputantes, quo a reipublicae inde Neerlandicae incunabulis populus Batavus illustri genti Arausiacae iunctus fuit. Vinculum scilicet istud est plane singulare. Nam quum aliorum principum in Europa regna aut ab armorum vi, aut a iure nescio quo divino, ut loquuntur, aut pacto sociali repetantur, nihil omnino horum solium Arausiacorum condidit. Hoc regnum scilicet debetur certamini, non principum adversus cives, sed communi principum Arausiacorum et populi Neerlandici certamini adversus Hispanos et Francos, libertatis oppressores, ut Arausiae nomen omen simul libertatis politicae et religiosae et apud nos et apud exteros exstiterit. Quo vinculo indissolubili cum genti regiae iungamur, quid mirum AA.! illustrissimi Principis intra muros civitatis Leidensis commorationem sacro enthusiasmo nos perfundere!

Musea academica, Bibliothecam, Hortum Botanicum hoc quoque anno praefectorum cura incrementa insignia cepisse, laetus refero. De quibus singulatim et copiose dicere, cum fines orationi academicae positos migret, transeo ad praelectionem programmatis certaminis literarii, Regis favore hoc anno ab Academia Lugduno-Batava editi.

Sequitur programma certaminis literarii.

Proposuit Academia quaestiones. Vos, Iuvenes lectissimi! una cum aliarum academiarum civibus, in pulcerrima hac Musarum palaestra vires periclitemini. In quo agendo non tam honores spectetis, e praemio ferendo in victorem redundaturos, quam ipsam optimarum rerum scientiam, quam

disquirendo et explorando consecuturi estis. Ea vivimus tempora, quibus Neerlandia viris indiget bene institutis, rerum in suo quibusque genere peritis, mentis acumine praestantibus. Vestrum, Iuvenes! est cavere, ne tales in posterum patriae nostrae desint. Cavete autem simul, ne rerum scientia imbuti pietatem et religionem animis vestris excidere patiamini. Nam cum e religionis contemptu demagogorum in Europa terror exstiterit, ab altera vero parte religionis abusus et superstitio gentium progressioni ad conditionem perfectiorem, dici vix possit, quantum noceant, a vera h. e. a Christi religione, nullis sordibus contaminata, oriri demum populi felicitatem posse, palam est. Auditis Iuvenes! quid muneris vestri sit. Cavetote, ne spem in vobis positam irritam faciatis, atque virtutis laudem, a proavis acceptam, illibatam ad posteros transferte.

Rectoris munus pono, quod commissum in annum sequentem esse Viro Clarissimo Frederico Kaiser, Decreto Regio accepimus. Tu igitur Vir Clarissime! iam locum tene, non tantum legi ut satisfiat in te collatum, sed meritis tuis debitum. Tu ita magistratum geras, ut inde in te nihil non boni et iucundi, in Academiam Leidensem fructus eximii redundent! Quod faxit D. O. M.!

DIXI.

ACTA IN SENATU

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

A. 1857.

Die 6 Ianuarii. Leguntur literae Curatorum, d. 15 Octobris 1856 datae, quibus Senatui nunciant Virum Ornatissimum MARTINUM HOEK, Phil. Nat. Candidatum, Regio Decreto 19 Iulii 1856 creatum esse *Observatorem in Academiae observatorio astronomico*, in locum Viri Clar. I. A. C. OUDEMANS cum honesta missione demissi.

Senatus designavit quatuor Professores, quorum nomina ad Regem deferantur, ut inde in proximum annum Academicum Rectorem Magnificum eligat. Sunt Viri Clarissimi:

F. KAISER.
I. H. STUFFKEN.
A. E. SIMON THOMAS.
C. I. VAN ASSEN.

Designantur porro quatuor Professores, e quibus in proximum annum Actuarius constituatur, Viri Clarissimi:

A. KUENEN.
F. KAISER.
I. H. STUFFKEN.
S. VISSERING.

Die 3 Februarii. Recitantur literae Curatorum, quibus cum Senatu communicant apographum Decreti Regii 22 Ianuarii, quo in proximum annum Academicum Rector Magnificus creatus est Vir Clarissimus F. Kaiser.

Rectori futuro Assessores constituuntur Viri Clarissimi:

T. G. I. Iuynboll.
F. G. Krieger.
C. I. van Assen.
I. I. Prins.

Die 9 Februarii. Rector refert in conventu Curatorum cum Rectore et Assessoribus e Candidatis designatis Actuarium in proximum annum Academicum lectum esse Virum Clarissimum A. Kuenen.

Rector Magnificus cum Senatu reliquisque Professoribus in Auditorium Maius descendit. Habita oratione *de Sacris Literis Theologiae nostra aetate libere excultae fonte* ac fatis Academiae memoratis, certamen indicit Literarium. Mox sollennibus verbis posito Magistratu e cathedra descendit.

Novum Rectorem Magnificum Professores in senaculum deducunt et salutant.

SERIES LECTIONUM,

IN

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM, POST FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLVI.

FACULTAS THEOLOGICA.

I. H. SCHOLTEN Dogmaticae Christianae partem priorem explicabit, diebus Martis et Iovis, ... hora XI,
et diebus Iovis et Veneris, ... X.
Theologiae naturalis sive Philosophiae de Deo Historiam, inprimis *recentiorem*, enarrare perget, diebus Lunae et Iovis, I.
Theologiam biblicam N. T., sive Historiam doctrinae Christianae aevo apostolico tradet, diebus Martis et Veneris, I.
Orationibus sacris praeerit, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis.

W. A. VAN HENGEL, provectae aetatis causa rude donatus, quantum per vires licebit, Academiae alumnis prodesse conabitur.

N. C. KIST Historiam ecclesiaticam docebit, imprimis *antiquam*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Christianae Morum Disciplinae partem exponet *practicam* et *asceticam*, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XI.
Scriptorum Ecclesiasticorum, maxime *Belgicorum*, Historiam tradet, diebus Iovis et Veneris, ... XII.
Historiae ecclesiasticae veteris Monumenta exponet, die Martis, ... XI.
Orationibus sacris praeerit, die Martis, ... II.

A. KUENEN Criticam et Hermeneuticam N. T. tradet, die Lunae, hora X,
die Mercurii, ... II,
et die Iovis, ... VIII.
Librorum V. T. historiam enarrabit, die Mercurii, ... I,
et die Veneris, ... VIII.
Orationibus sacris praeerit, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis.

I. I. PRINS utramque Epistolam Petrinam interpretabitur, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, ... IX.
Artem homileticam tradet, diebus Martis et Mercurii, . . . X.
De cura pastorali aget, die Lunae, ... II.
Exercitationes Catecheticas moderabitur, hora postea indicanda.
Orationibus sacris habendis praeerit, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis.

*** Publice disputandi Exercitationibus praeerunt N. C. KIST, I. H. SCHOLTEN, A. KUENEN et I. I. PRINS, die Veneris, . . II.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

I. VAN DER HOEVEN Zoologiam et Anatomen comparatam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, . . . XI.
Mineralogiae et Geolog. elementa exponet, dieb. Lun. et Merc. II.
Anthropologiam et generis humani Historiam naturalem docebit, diebus Martis et Iovis, ... II.

A. H. VAN DER BOON MESCH Chymiam corporum organicorum exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.
Chymiam, quae anorganica vocatur, docebit, iisdem diebus, XI.
Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... XII.
Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Iovis, . . . XII.
Experimenta instituendi artem docebit, et Exercitia practica in Laboratorio moderabitur quotidie.
Cum Studiosis provectioribus de Physiologia chymica colloquetur, die Veneris, hora vespertina, ... V—VIII.

G. I. Verdam Elementa Geometriae planae et Trigonometriam planam tradet, die Iovis, ... hora X.
et die Veneris, ... IX et X.
Stereometriam et Trigonometriam sphaericam docebit, diebus Martis et Iovis, ... VIII.
Calculum Differentialem et Integralem itemque Mechanicam tradere perget, diebus et horis deinde indicandis.
Scholas paedagogicas habebit, die Lunae, hora commoda.

F. Kaiser Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.
Astronomiam practicam, iisdem diebus, ... X.
Astronomiam, quam popularem vocant, tradet, diebus Lunae et Iovis, hora vespertina, ... V.
Singulos suos Auditores ad coelum, tubi optici ope perlustrandum, aptis temporibus evocabit.
Artis observandi Exercitiis quotidie praeerit.
Arithmeticam universalem, sive Algebram, tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... II.

G. H. de Vriese Plantarum indigenarum et medica virtute praeditarum Historiam illustrabit, verno et aestivo tempore, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... VII.
Physiologiam plantarum exponet, iisdem diebus, ... I.
Selectas demonstrabit familias naturales, dieb. Martis et Jov., II.
Excursionibus botanicis praeerit, die Sat., apta tempestate.
Historiam plantarum medica virtute praeditarum et pharmacognosin regni vegetabilis et animalis, duce Pharmacopoea Neerlandica, futuris Pharmaceutis tradet, diebus Lunae et Mercurii, ... VIII.

P. L. Rijke Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... XII.
De Physices capitibus selectis latius et fusius disseret, diebus Lunae et Mercurii, ... X.
Physicam mathematicam tradet, diebus Lunae et Veneris, II.
Exercitiis physicis practicis praeerit quotidie.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. Bake interpretabitur Ciceronis *Brutum*, et Taciti (ut fertur) *Dialogum de Oratoribus*, cum ea interpretatione coniuncturus *Historiam Literarum Latinarum*, dieb. Lun., Mart. et Merc., hora IX.

Ex *Antiquitatibus Atticis* selecta capita tractabit, die Martis et Mercurii, ... I.

A. Rutgers Iesaiae *Vaticinia* et *Psalmos* selectos interpretabitur, diebus Lunae et Martis, ... IX,

et die Mercurii, ... VIII.

Primum Samuelis *Librum* cursoria lectione tractare perget, die Martis, ... I,

et die Iovis, ... XII.

Antiquitates Israelitarum explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

Grammaticam Sanscritam docebit, die Saturni, ... II.

T. G. I. Iuynboll Sermonis Hebraei elementa tradet, cum Grammatica explicanda, tum analyticis Exercitiis moderandis, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... VIII.

Literarum Arabicarum, Chaldaicarum et Syriacarum initia docebit (duce Cl. Roorda, Winero, Uhlemanno), die Iov., I,

et diebus Veneris et Saturni, ... VIII.

Cum provectioribus discipulis legere perget *Al-Bayāno'l-Mogrib*, et *Chrest. Arab.* Kosegarteni, die Lun. et Merc., II.

Chrest. Syr. Hahnii et Siefferti, et Dionysii Telmaharensis *Chronicon Syr.*, a Tullbergio editum, die Martis, II.

I. H. Stuffken Logicam tradet, die Iovis, ... IX,

et die Veneris, ... XI et I.

Metaphysicam docebit, diebus Martis et Mercurii, ... X.

Historiam Philosophiae explicabit, diebus Lunae et Iovis, XII.

Paedagogicam exponet, diebus et horis Auditoribus commodis.

C. G. Cobet interpretabitur Homerum, Herodotum et Isocratem, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.

Cum provectioribus leget PLATONEM, ARISTOPHANEM, SOPHOCLEM et THUCYDIDEM, diebus Iovis et Veneris, ... hora I.
Antiquitates Romanas tradet, dieb. Lunae, Mart. et Merc., XII.
Antiquitates Romanas selectas provectiores docebit, diebus Iovis et Veneris, ... XII.
Scholas paedagogicas habebit, diebus Martis et Iovis, . . . II.
Initia Palaeographiae Graecae candidatis Literarum explicabit, diebus Veneris et Saturni, ... IX—XI.
Disputandi exercitia publica moderabitur, die Iovis, ... XI.

R. P. A. DOZY, Prof. Extraord., Historiam universalem explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
De fontibus locisque difficilioribus historiae saeculi decimi septimi exponet, diebus Iovis et Veneris, ... X.
Historiam Islamiticam explicabit, die Lunae, hora vespertina, VI.
Interpretari perget Ibn-Djobairi Itinerarium, die Lunae, hora vespertina, ... VII.
Et al-Makkarium, die Martis, hora vespertina, ... VI—VIII.

M. DE VRIES Historiam Patriae tradet, die Mercurii, ... I,
et diebus Iovis et Veneris, ... II.
Linguam Literasque patrias explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... II.
Linguam Literasque patrias medii aevi explicabit, diebus Martis et Iovis, ... III.
Exercitia oratoria moderabitur, die Veneris, ... III.
Selecta VONDELII et HOOFTII carmina interpretabitur, die Lun., I.
Linguam Gothicam tradet, die Martis, hora vespertina, . . VI—VIII.
Cum Literarum Sanscritarum studiosis aget de Linguis Indo-Germanicis mutua comparatione explicandis, die Saturni, II.

FACULTAS MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN Pathologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... I.
Medicinam practicam cum exercitatione in Nosocomio academico, quotidie, ... XI.

Historiam Medicinae tradet, diebus Martis et Iovis, ... hora I.
G. C. B. SURINGAR Therapiam generalem docebit, diebus Martis et Iovis, ... XII,
et die Saturni, ... IX.
Pharmacognosin et naturalem remediorum Historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XII.
Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris, ... IX.
Doctrinam morborum singularium tradet, diebus Lunae, Martis et Iovis, ... IX.
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, ... X.
F. W. KRIEGER Theoriam Disciplinae chirurgicae exponet, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... VIII.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Saturni, . . . XII.
Collegio casuali, diebus Martis et Veneris, ... XII—III.
Operationes chirurgicas, tum etiam vincturarum et fasciarum Doctrinam demonstrabit, horis deinde indicandis.
Doctrinam de morbis oculorum exponet, die Saturni, . . . X—XII.
Medicinam forensem, diebus Lunae et Iovis, ... I.
Anthropologiam medico-forensem docebit, die Veneris, . . II.
A. E. SIMON THOMAS, Prof. Extraord., Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Iovis et Saturni, ... VIII.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit quotidie, ... IX.
Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis, praeerit, die Mercurii, ... I.
Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae, ... II.
Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinio obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.
H. HALBERTSMA, IUST. FIL., Prof. Extraord., Anatomiam spe-

cialem et practicam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... hora X.
Physiologiam, experimentis et observationibus microscopicis illustratam, iisdem diebus, ... IX.
Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore, . . XI—III.
F. W. Krieger et H. Halbertsma disputandi Exercitiis publicis praeerunt, die Martis, ... II.

FACULTAS IURIDICA.

H. G. Tydeman, Emeritatum nactus et cessans a Praelectionibus, non tamen cessabit in studiorum suorum fructu lubenter communicando.
C. I. van Assen interpretabitur Digestorum locos selectos, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.
Institutiones Iuris Iustinianei secundum Lineamenta a se edita, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Ius civile hodiernum, secundum Compendium a se editum, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Legem Iudiciorum privatorum eorumque Historiam, et rem iudiciariam privatam, die Iovis, ... X—XII,
et die Veneris, cum Exercitationibus forensibus, . . . XI.
Auctorum classicorum selectos locos ad Ius Romanum pertinentes, horis deinceps constituendis.
H. Cock tradet Ius criminale, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.
Ius publicum et Gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, X.
Ius naturale, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Ordinem Iudiciorum criminalium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
I. de Wal Historiam Iuris Romani enarrabit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.
Encyclopaediam et Methodologiam Iuris explicabit, iisdem diebus, ... X.

Ius mercatorium exponet, die Iovis, ... hora XII,
et die Veneris, ... IX et X.

S. VisserING Statisticam Patriae explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... I.
Historiam Europae diplomaticam, iisdem diebus, ... II.
Oeconomiam politicam, die Iovis, ... I,
et die Veneris, ... XII et I.

P. O. van der Chijs, titulo Professoris Extraordinarii ornatus, Numismaticam universalem docebit, diebus et horis, quae Auditoribus convenient.

I. A. Boogaard, Med. Doct., Prosector, Anatomiam pathologicam docebit, die Iovis, ... II—IV.
Anatomiam generalem, demonstrationibus microscopicis illustratam, exponet, die Veneris, ... II—IV.
Exercitiis practicis in Microscopii usu praeerit, horis Auditoribus commodis.

C. A. X. G. F. Sicherer, Literarum Germanicarum Lector, selecta principum Poetarum Germanicorum carmina interpretari paratus est, simul id acturus, ut his ipsis exemplis varia Poeseos genera explicet Auditoribus.
Si qui sint Linguae Germanicae minus periti, qui Grammaticam doceri cupiunt, his quoque lubentissime vacabit.

C. G. Lokkers, Academicus Artis gladiatoriae Magister, aptum et elegantem gladii usum docebit.

P R O G R A M M A

CERTAMINIS LITERARII,

A

RECTORE ET SENATU ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE

D. IX MENSIS FEBRUARII A. CIƆIƆCCCLVII

INDICTI.

Ex Regis Augustissimi GUILIELMI III liberalitate et munificentia, Rector et Senatus Academiae Lugduno-Batavae, omnes Academiarum huius Regni cives et Athenaeorum alumnos in annum sequentem ad Certamen Literarium invitant et evocant, propositasque a singulis ordinibus Academicis quaestiones iubent promulgari.

ORDO DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM

sequentes proponit quaestiones:

I.

Critica instituatur disquisitio de corporibus, quae Glucoside *vocantur.*

II.

Quaeritur commentatio de Functione potentiali *a* GAUSSIO *dicta. Accurate igitur exponatur, quaenam sit huius functionis ratio, quibus porro notis et quo usu sit conspicua; — exposita autem et explicata exemplis illustrentur aut confirmentur; — neque etiam desint aut absint, quibus appareat, quid cuique celebrium mathematicorum debeatur, hanc functionem qui de industria tractarunt, meliusque aut latius explicare seu evolvere eam, ad usum magis accommodare, ipsum usum augere, novaque cognitis addere studuerunt.*

Ad quas quaestiones aut Latino, aut patrio sermone respondere licebit.

ORDO PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM

hasce proponit quaestiones:

I.

Enarretur Iudaeorum Aegyptiorum historia inde a regni Israelitici eversione ad Moslimorum in Aegyptum invasionem; in qua exponenda et ad rem politicam et ad religionem attendatur.

II.

Exponatur, quae fuerit Galliae conditio anno CIƆIƆCLXXVIII, *ad eam rationem cuius egregium exemplum dedit* Macaulay *in capite tertio, ubi descripsit conditionem Angliae, quae fuit anno* CIƆIƆCLXXXV.

Ad II^dam quaestionem patrio sermone erit respondendum.

ORDO MEDICORUM

sequentem proponit quaestionem:

Quaeritur historia et epicrisis theoriae, qua caloris animalis originem et naturam explicuerunt physiologi, non neglectis quae physiologia comparata suppeditavit phaenomenis, tunc etiam, si fieri possit, repetitis et auctis experimentis ad doctrinam hanc illustrandam facientibus.

Quam quaestionem, in gratiam eorum, qui responsuri patrio sermone utentur, his verbis indicari posse censuit Ordo:

Men verlangt eene Geschiedenis en Kritiek der verschillende over den oorsprong der dierlijke warmte voorgedragene theoriën, met vermelding der voornaamste tot dit leerstuk behoorende bijzonderheden uit de vergelijkende physiologie, en zoo mogelijk met herhaling en uitbreiding der waar- en proefnemingen tot opheldering van de daartoe betrekkelijke verschijnsels in het werk gesteld.

ORDO IURECONSULTORUM

has proponit quaestiones:

I.

Colligantur, disponantur et illustrentur regulae iuris antiqui *a Caesaribus in constitutionibus suis observatae.*

II.

Exponantur et diiudicentur variae optimorum Scriptorum sententiae ad locum Oeconomiae Politicae de rerum valore.

Ad II[dam] quaestionem patrio sermone respondere licebit.

ORDO THEOLOGORUM

hanc proponit quaestionem:

Sermonis Graeci, quo Marcus et Lucas usi sunt, diversitas grammatice illustretur in locis Euangeliorum, in quibus alter alterius textum consulto immutasse censendus est.

Commentationes, Latina oratione conficiendae, nisi in casibus singularibus aliter fuerit constitutum, aliaque quam auctorum manu conscribendae, ante diem 1 m. Decembris huius anni, mittantur ad Virum Clarissimum ABRAHAMUM KUENEN, Academiae Actuarium. Singulae lemmate inscribuntor adiunguntorque schedulae obsignatae, auctorum nomina et praenomina integris literis continentes, eodemque exteriore parte lemmate insignitae.

Ordinum de acceptis Commentationibus Iudicia publice pronuntiabuntur optimarumque responsionum auctoribus, examine ante instituto, praemia tribuentur, die Academiae natali VIII m. Febr. CIↃIↃCCCLVIII.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DIE 31 DECEMBRIS CIƆIƆCCCLVI.

E FACULTATE THEOLOGICA.	E FACULTATE DISC. MATH. ET PHYS.	E FACULTATE PHIL. THEOR. ET LIT. HUM.	E FACULTATE MEDICA.	E FACULTATE IURIDICA.	TOTUS NUMERUS.
165	17	20	104	199	505.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in diversis Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo tantum consilio, ut hic examinentur et Doctores creari possint, quorum:

in Facultate	Theologica	37.
〃 〃	Disc. Math. et Phys.	1.
〃 〃	Phil. Theor. et Lit. Hum.	8.
〃 〃	Medica	41.
〃 〃	Iuridica	36.
		123.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

A DIE VIII M. FEBRUARII CIƆIƆCCCLVI AD DIEM IX M. FEBRUARII CIƆIƆCCCLVII.

Die 16 Februarii. HENRICUS NICOLAUS FREERIKS, e pago Vleuten, Med. et Chir. Doctor, defensis Thesibus, Artis Obst. Doctor.

D. 13 Martii. GUILIELMUS HOYER, Haganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 14 Martii. CORNELIUS GUILIELMUS CHRISTOPHORUS IACOBUS, Vlaardingensis, defenso Specimine continente: *eenige waarnemingen over Scheurbuik*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 15 Martii. ANTONIUS ROMEYN, e pago Zevenhuizen Hollandus, *publice* defenso Specimine historico-literario exhibente *vitam Philippi Macedonis Amyntae filii*, Phil. Theor. Mag. et Lit. Hum. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. IOHANNES HENRICUS LOOPUYT, Schiedamensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 31 Martii. IOHANNES HENRICUS NIERMEYER, Vlaardingensis, defenso Specimine exhibente: *een door den schrijver waargenomen ziektegeval*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

D. 2 Aprilis. IOHANNES PETRUS SMEELE, Haganus, defenso Specimine *over de oorzaken van den strijd tusschen Engeland en zijne Amerikaansche koloniën in de vorige eeuw*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 3 Aprilis. EVERARDUS IANUS EVERWIJN LANGE, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine *de connexitate delictorum*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 8 Aprilis. FRANCISCUS CAROLUS FIEVEZ, Haganus, *publice* defenso Specimine *de principio iuris: alteri stipulari nemo potest*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 12 Aprilis. IACOBUS ARENTIUS MAURITIUS VAN CATS DE RAET, Brielanus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 2 Maii. IACOBUS VAN DE GRAFT, Medioburgensis, *publice* defenso Specimine exhibente: *Geschiedenis der wetgeving op de tienden hier te lande*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 6 Maii. LUDOVICUS ANTONIUS EUGENIUS CLAESSEN, Goorensis, defenso Specimine *de thrombosi*, Medicinae Doctor.

D. 8 Maii. LUDOVICUS CAROLUS LEVOIR, Leidensis, defenso Specimine: *de spirometrie van* PASIER *en* GAY LUSSAC *proefondervindelijk onderzocht*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

D. 9 Maii. WILHELMUS MARTINUS OVERES, Roterodamensis, *publice* defenso Specimine *over braking bij barenden*, Med. Doct., *cum laude.*

D. 10 Maii. PAULUS CORNELIUS HOYNCK VAN PAPENDRECHT, Roterodamensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

Eodem die. IOHANNES THOMEE, Roterodamensis, *publice* defenso Specimine exhibente: *twee door den schrijver waargenomen ziektegevallen*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 16 Maii. HENRICUS SEBALDUS VAN DER MONDE, Sylva-ducensis, defenso Specimine *over het geneeskundig gebruik van het Arsenigzuur*, Med. Doct., *cum laude.*

D. 24 Maii. IANUS IACOBUS LOKE, Bredanus, defenso Specimine exhibente: *de costumen van Breda betreffende de huwelijks-gemeenschap*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 4 Iunii. IACOBUS IOHANNES EWALDUS BENTFORT, e pago Soeterwoude, defenso specimine exhibente: *een door den schrijver waargenomen ziektegeval*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

D. 7 Iunii. LUDOVICUS CORNELIUS IACOBUS BRUTEL DE LA RIVIÈRE, Haganus, defenso Specimine exhibente: *vier waarnemingen van gestoorde baring*, Med. Doct., *cum laude.*

D. 10 Iunii. FREDERICUS IUSTUS VAN HARENCARSPEL, Noviomagensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude.*

D. 11 Iunii. Samuel Endtz, Snecanus, defenso Specimine exhibente: *twee ziektegevallen door den Schrijver waargenomen in het Caecilia-gasthuis te Leiden*, Med. Doct., *cum laude*.

D. 12 Iunii. Casparus Petrus Pous Koolhaas, Waardenburgensis, defenso Specimine exhibente: *drie ziektegevallen door den Schrijver waargenomen*, Med. Doct., *cum laude*.

Eodem die. Iacobus Anne van der Chijs, Leidensis, *publice* defenso Specimine c. t. *De stichting der vereenigde O. I. Compagnie* enz., Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 13 Iunii. Isaacus Capadose, Haganus, *publice* defenso Specimine c. t. *de algemeene Rekenkamer en de rekenpligtigheid in Nederland*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. Iohannes Rudolphus Egidius de Sturler, Indo-Batavus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 16 Iunii. Ianus Linckers, Leidensis, defenso Specimine exhibente: *een door den schrijver waargenomen ziektegeval*, Med. Doct., *cum laude*.

Eodem die. Franciscus Augustus Iosephus van Lanschot, Sylva-ducensis, defenso Specimine c. t. *Stichtingen als rechtspersonen beschouwd*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

D. 18 Iunii. Sjoerd Anne Vennig Meinesz, Harlingensis, *publice* defenso specimine c. t. *Geschiedenis der staatsregterlijke bepalingen betreffende de vervaardiging van wetten* enz., Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

D. 21 Iunii. Henricus Samuel van Lennep, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine exhibente: *de wetgeving op de groote wegen in Nederland*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. Augustus Sasse, e pago de Rijp, Med. Doct., defensis Thesibus, Artis Obstetr. Doctor.

D. 23 Iunii. Lambertus Henricus Slotemaker, ex urbe Maassluis, *puplice* defenso Specimine, quo *comparatis nonnullis Euangelii quarti et Synopticorum locis utrorumque fides historica confirmatur*, Theol. Doct., *magna cum laude*.

D. 24 Iunii. Didericus Visser, Zaandamensis, *publice* defenso Specimine exhibente *quaestiones quasdam de oeconomia politica et iure*

publico ad Grotianos libros exactas, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 25 Iunii. Henricus Petrus van Kaathoven, Leidensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. Guilielmus van der Iagt, Haganus, defenso specimine c. t. *Kan tiendregt naar het Nederlandsch Burgerlijk regt door verjaring verkregen worden?* Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 26 Junii. Petrus Mounier, Amstelodamensis, *publice* defenso specimine *de locis nonnullis Euangeliorum, in quibus V. Testamenti libri ab Iesu laudantur*, Theologiae Doctor, *magna cum laude*.

D. 27 Iunii. Paulus Cornelius Maas Geesteranus, Delphensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 28 Iunii. Henricus Adrianus Piepers, Haganus, defensis Thesibus, Iuris Rom. et Hod. Doctor.

Eodem die. Henricus Stephanus toe Laer, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine c. t. *Vergelijking tusschen de wetsbepalingen omtrent het Notaris-ambt volgens het Groot-Placaetboek met de wet van 9 Julij* 1842, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. Hermanus Petrus Hoog, Haganus, defenso Specimine c. t. *De wetgevende magt der Provinciale Staten*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

D. 30 Iunii. Isaacus Guilielmus Hoynck van Papendrecht, Roterodamensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

Eodem die. Ianus Antonius Laurentius van Santen, Sylva-ducensis, *publice* defenso specimine *over de organische sluiting der vagina*, Med. Doct., *cum laude*.

D. 2 Iulii. Matthias Hermanus Molenbroek, Delphensis, *publice* defenso Specimine *over tropische dysenterie*, Med. Doct., *cum laude*.

D. 10 Septembris. Ludovicus Cornelius Iacobus Brutel de la Rivière, Haganus, Med. Doct., defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doct.

Eodem die. Paulus Hoekema Kingma, e pago Makkum, Med. Doct., defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 18 Septembris. Ianus Mulder, Zaandamensis, defenso Specimine exhibente: *Bijdrage tot de Leukaemie*, Med. Doct., *magna cum laude*.

Eodem die. BARTHOLOMEUS VAN DER ELST, Dordracensis, defenso Specimine exhibente: *Bijdrage tot de kennis van den phosphorus als geneesmiddel en vergift*, Med. Doctor, *magna cum laude.*

D. 26 Septembris. SIPKO HEERTS RINKES, Ioura-Frisius, *publice* defenso Specimine *de oratione prima in Catilinam a Cicerone abiudicanda*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude.*

D. 29 Septembris. DIDERICUS GERARDUS CRAMER, Roterodamensis, defenso Specimine *over de cycloidale lijnen*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. LEONARDUS RECUR, Monasteriensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 30 Septembris. GEORGIUS LUDOVICUS MENS FIERS SMEDING, Surinamensis, defenso specimine exhibente: *Aanteekeningen betreffende onze kennis van het oog*, Med. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. GUILIELMUS NICOLAUS DU RIEU, Leidensis, *publice* defenso Specimine *de gente Fabia*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude.*

D. 6 Octobris. HENRICUS VERMEER, Daventriensis, defenso Specimine inscripto: *Bijdrage tot de kennis der Dronkaardsziekte*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 9 Octobris. ANTONIUS FRANCISCUS VOS DE WAEL, Zwollanus, defenso Specimine c. t. *over conservatoir Arrest onder Derden*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 10 Octobris. IOHANNES HENRICUS VAN DEN ACKER, Eindhoviensis, defenso Specimine inscripto: *drie ziektegevallen door den Schrijver waargenomen*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 14 Octobris. PETRUS VERKADE, Vlaardingensis, defenso Specimine: *over het trommelvlies en de gehoorbeentjes*, Med. Doctor, *magna cum laude.*

D. 15 Octobris. GERARDUS IOHANNES STORM BUYSING, Zwollanus, defenso Specimine *de interventione cambeali*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 21 Octobris. ALBERTUS IOHANNES DUYMAER VAN TWIST, Daventriensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 24 Octobris. Dimmen Lodder, e pago Ouddorp, Med. Doctor, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 28 Octobris. Iacobus van Kaathoven, Leidensis, *publice* defenso Specimine inscripto: *over een osteo-cysto-sarcoma humeri*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 29 Octobris. Guilielmus Nolen, Barendrechta-Hollandus, *publice* defenso Specimine inscripto: *over placenta praevia*, Med. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. Nicolaus Bosz, Roterodamensis, *publice* defenso Specimine c. t. *Bijdrage tot de kennis van de traumatische verscheuring der longen*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 3 Novembris. Andreas Antonius Weve, Haganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

D. 14 Novembris. Michael de Keyzer, ex pago Cromvoirt, *publice* defenso Specimine inscripto: *Bijdrage tot de kennis van het blaauwzuur*, Med. Doctor, *cum laude*.

Eodem die. Everardus Arnoldus Gerbrandus van den Bogaert, Sylva-Ducensis, Med. Doctor, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 17 Novembris. Henricus Rudolphus van Marle, Daventriensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 20 Novembris. Iohannes Cornelius de Koning, Dordracenus, *publice* defenso Specimine inscripto: *over de verbindtenis onder eene opschortende voorwaarde*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude*.

Eodem die. Henricus Timmers Verhoeven, Dordracenus, *publice* defenso Specimine continente *quaestiones de Iure Hodierno*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 21 Novembris. Wilhelmus Petrus Weebers, Roterodamensis, *publice* defenso Specimine inscripto: *Twee door den Schrijver waargenomen ziektegevallen*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 25 Novembris. Iacobus Henricus Verbeek, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine inscripto: *de bevoegdheid van den schipper om buitenslands geld op bodemery op te nemen*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 29 Novembris. Iohannes Hermanus van Lennep, Almeloensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 13 Decembris. Iohannes Iacobus Pfister, Arnhemiensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 19 Decembris. Wynandus Bunk, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine inscripto: *Staathuishoudkundige geschiedenis van den Amsterdamschen graanhandel*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 20 Decembris. Ioannes Guilielmus Bok, ex insula Texel, *publice* defenso Specimine *Pauli Apostoli doctrinam de τῇ ἀπολυτρώσει* exhibente, Theol. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. Cornelius Iacobus Vladeracken, e pago Zype, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 22 Decembris. Simon den Boer, Vlaardingensis, *publice* defenso Specimine inscripto: *over concentrische en excentrische atrophie der kinderen*, Med. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. Iohannes Ericus Banck, Soerabayensis, defenso Specimine continente *Quaestiones de Iure Hodierno*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 23 Decembris. Samuel Iohannes Theodorus Henricus Nedermeyer van Rosenthal, Arnhemiensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

Eodem die. Mauritius Haantjes, Amstelodamensis, defenso Specimine inscripto: *De Nederlandsche en Belgische wetgevingen betrekkelijk de onmiddelijke regtsgevolgen van het Faillissement onderling vergeleken*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 10 Ianuarii 1857. Samuel Endtz, Snecanus, Med. Doctor, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

Eodem die. Henricus Guilielmus de Monchy, Roterodamensis, Med. Doct., defensis Thesibus, Art. Obst. Doctor.

D. 22 Ianuarii. Ianus Linckers, Leidensis, Med. Doct., defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 26 Ianuarii. Ianus van Nes, e pago Boskoop, *publice* defenso Specimine inscripto: *De pathogenie der geelzucht*, Med. Doctor., *magna cum laude.*

D. 29 Ianuarii. Paulus Hoekema Kingma, e pago Makkum, Med. et Art. Obst. Doctor, defensis Thesibus, Chir. Doctor.

D. 2 Februarii. IOHANNES PETRUS VAN OSSENBRUGGEN, Samarangensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

Eodem die. HUBERTUS IOACHIM BROUWERS, e pago Scharn, *publice* defenso Specimine inscripto: *over den staatsregterlijken toestand van Limburg, in betrekking tot den Duitschen Bond*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 6 Februarii. GUILIELMUS DE GELDER, Harderovicensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

D. 7 Februarii. ANNE MARIUS OUDEMANS, Indo-Batavus, defenso Specimine continente *Quaestiones Iuridicas*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude*.

HONORIS CAUSA.

D. 3 Februarii 1857. IOANNES TIDEMAN, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doct. et Theol. Prof. in Seminario Remonstrantium Amstelodamensi, Theol. Doctor.

Eodem die. SYTZIUS HOEKSTRA, BENEDICTI FILIUS, Theol. Prof. in Seminario Teleio-baptistarum Amstelodamensi, Theol. Doctor.

Eodem die. ABRAHAMUS DIDERICUS LOMAN, Theol. Prof. in Seminario Luther. Euang. Amstelodamensi, Theol. Doctor.

ACADEMIA

RHENO-TRAIECTINA.

7*

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A DIE XXVII M. MARTII CIƆIƆCCCLVI AD D. XXVI M. MARTII CIƆIƆCCCLVII

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

LUDOVICUS GERARDUS VISSCHER.

SENATUS ACADEMICI GRAPHIARIUS

IACOBUS VAN HALL.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

A. VAN GOUDOEVER (Emeritus).
I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD (Emeritus).
L. G. VISSCHER.
S. KARSTEN.
C. G. OPZOOMER.
I. A. C. ROVERS.
H. C. MILLIES, qui munus die 22 m. Septembris auspicatus est.

IN FACULTATE MEDICA.

B. F. SUERMAN (Emeritus).
I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.
G. I. LONCQ, Corn. Ian. Fil.
F. C. DONDERS.
L. C. VAN GOUDOEVER (Extraord.).

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE.
R. VAN REES.
C. A. BERGSMA.
G. I. MULDER.
P. HARTING.
C. H. D. BUYS BALLOT (Extraord.).
I. A. C. OUDEMANS, qui munus Prof. Extraord. d. 13 m. Iunii auspicatus est.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

H. BOUMAN.
H. E. VINKE.
B. TER HAAR.

IN FACULTATE IURIDICA.

A. C. HOLTIUS, die Iannuarii 1857. rude donatus.
I. ACKERSDYCK.
G. W. VREEDE.
B. I. LINTELO DE GEER, a d. 31 m. Dec. Prof. Ord.
I. VAN HALL.

LECTORES.

G. DORN SEIFFEN, Lit. Humaniorum.
I. H. HISGEN, Lit. Germanicarum.
I. VENNING, Lit. Anglicarum.
I. W. GUNNING, Chemiae.

DOCTORES ACADEMICI.

A. C. OUDEMANS.
C. L. VLAANDEREN.

ORATIO

DE

SOCIETATE COMMENDATARIA QUAE DICITUR ALIIS LEGIBUS REGUNDA IN NOSTRA PATRIA AC IN FRANCIA,

QUAM HABUIT

IACOBUS VAN HALL,

DIE XXVI M. MARTII A. CIƆIƆCCCLVII,

QUUM DIEM ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE NATALEM, UT PRORECTOR, CELEBRARET.

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE CURATORES, QUOS INTER TE PRIMO LOCO IAM COMPELLARE LICET, NOBILISSIME VAN EWIJCK, COLLEGII PRAESES, VIRI AMPLISSIMI!

QUI PROVINCIAE TRAIECTINAE PRAEES, UT PROCURATOR REGIUS, VIR AMPLISSIME!

QUI CURATORUM COLLEGIO AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

QUI IN HAC VEL PROVINCIA VEL URBE, AUT IURI DICUNDO AUT COMMODIS CIVIUM PROCURANDIS PRAEESTIS, VIRI INTEGERRIMI, GRAVISSIMI!

QUARUMVIS DISCIPLINARUM PROFESSORES, COLLEGAE CONIUNCTISSIMI!

LECTORES, DOCTORES, VERBI DIVINI INTERPRETES, VIRI ERUDITISSIMI, PLURIMUM VENERANDI!

ACADEMIAE CIVES, IUVENES LECTISSIMI, COMMILITONES OPTIMI!

QUOTQUOT DENIQUE HUC CONFLUXERITIS, DIEM ACADEMIAE NATALEM NOBISCUM CELEBRATURI!

AUDITORES HUMANISSIMI, EXOPTATISSIMI!

Annus est, ex quo in hanc cathedram conscendebam, munus Rectoris Magnifici designato successori traditurus. Florentissima Academiae nostrae conditione, sano mihi sospitique contigerat annum academium ad finem perducere; Deo Opt. Max. gratias agebam ex imo pectore, eandemque felicitatem, qua ipse usus eram, successori meo, Clarissimo Visschero, Rectori Magnifico, precabar.

His vero precibus non omnino annuit Deus. Florere perrexit Academia nostra, ut numquam magis, sed gravissimo malo correptus Rector Magnificus, successor meus, hanc Academiae nostrae felicitatem *celebrare* nobiscum et ex hac ipsa cathedra *praedicare*, non potuit.

8

Novo itaque inauditoque exemplo, dies Academiae Traiectinae anniversarius nulla concione atque oratione publica concelebrandus, imo alto silentio quasi premendus erat, vel mihi, ut Prorectori, collegae, viri magnifici, partes saltem eatenus suscipiendae erant, ut neque publicus Curatorum, Professorum, Studiosorum, civium conventus neque omnis oratio deesset.

Profecto si temporis angustias mearumque virium tenuitatem unice attendissem, siluissem potius, quam temere et incaute in cathedram iam mihi non paratam conscendissem. Sed cedendum censui, AA. HH.! iis, quorum plurimum apud me valet auctoritas, Curatoribus, viris amplissimis, Rectori Magnifico optimisque Collegis, uno ore me admonentibus, ne omnino defugerem officium, quod non mea voluntate, sed lege potius moribusque mihi impositum videbatur: quibus monitis si obtemperassem, aequum ac facile suum caeterorumque auditorum de mea qualicumque oratione iudicium quasi data dextra mihi pollicebantur.

Hanc vestro nomine susceptam obligationem iam vos, AA. HH.! vestram faciatis meque breviter et simpliciter dicentem vos patienter audiatis! Quod si in medio scholarum cursu ita derepente evocatus, in hanc cathedram adscendi, nemini profecto vestrum mirum videbitur, si ex ipsis scholis argumentum depromam, de quo iam coram vobis dicere aggrediar.

Dicam igitur „de societate *commendataria* quae dicitur, aliis legi„bus regunda in nostra patria ac in Francia." Quod argumentum eo maxime nomine sese commendare mihi videbatur, quod cum moribus patriis et iuris historia cohaeret, atque non nimis ex intimis iuris quasi penetralibus depromtum est.

Societas mercatoria, qualis hodie apud cultiores gentes obtinet, Graecis Romanisque prorsus erat ignota. Mercaturam sane agebant vel studium illud aperte prae se ferentes, ut in Graecia maxime Athenienses, vel id genus lucri quaerendi non omnino respuentes, ut Romani. Et poterant plures coniunctim in commune lucrum mercari; sed ita nulla obtinuit *novae personae* fictio, qualis hodie fere in mercatoriis societatibus est, et quidem triplex,

vel ea cuius nomine singuli socii in solidum tenentur, vel ea, in quam singuli pecuniam conferunt, ultra quam damnum pati non possint, vel ea denique, de qua mihi iam verba facienda sunt, cuius nomine alii in solidum, alii tantum in pecuniae summam, quam in societatem intulerunt, obligantur.

Exstitit autem haec societas medio aevo. Iuris, quo nititur principium, primum e iure maritimo enatum inde mox ad negotia terrestria est translatum, in Francia atque in Germania diversum in modum usurpatum, in Anglia prorsus incognitum, denique apud nos e Germanorum moribus receptum, Gallicis vero legibus explicatum. Quo factum, ut iam non vana prorsus esse videatur quaestio, an omni ex parte leges Franco-Gallicae, sive quae Codice Napoleoneo iam contineantur, sive quae nuperrime in Gallia latae sint, etiam in Germanicam illam eandemque nostram commendatariam societatem conveniant.

Videtis AA. quorsum spectet oratio. Dicendum est de *principio iuris nautici* quod dixi, de *efficacitate quam exercuit illud* in condendam commendatariam societatem, de *discrimine eo nomine inter Galliam et Germaniam* observando, ut inde efficiam, quid de legibus censendum sit, quae in patria de hoc argumento vel sancitae sunt vel sanciendae.

In iure nautico, quod apud Romanos et quod medio aevo viguit et quod hodie viget, hoc mihi videor animadvertere discrimen: quod apud Romanos ab *exercitoribus*, quod medio aevo a *magistro navis*, quod hodie a *procuratore* sive administratore exercitoriae societatis, *expendentem* vocant, negotium procedat. Itaque non mirum, iure Romano exercitores de obligationibus, quas magister suscepit, teneri in solidum, adiectitia licet actione, medio autem aevo magistrum suam rem agere videri, officio suo defungentibus sociis si navem naulumque creditoribus cedant, hodie vero exercitores eorumque procuratorem teneri actione directa, non sublata navis derelinquendae facultate.

Scilicet qui medio aevo navem aedificare remque nauticam exercere vellet futurus Navis Magister, *amicos nauticos*, ut peculiari nomine vocabantur, convocabat eosque rogabat, ut sibi pecuniam crederent ea lege, ut pro usuris ratam partem lucri haberent, caeterum non ultra sortem mari iam creditam perderent. Magister ita ex obligatione, quam contraxerat solus,

solus etiam tenebatur; sed, ut proprium patrimonium eamque insuper pecuniam, quam ipsi suppeditaverant *amici*, mari totam crediderat, ita parvi referebat in praxi, an ultra navem naulumque, i. e. caeteris quoque bonis, creditoribus esset obligatus. Attendebant illi navis maxime conditionem, navem sibi quasi pignoris iure obnoxiam habebant et, si facile reliqua bona si quae fortasse magister navis haberet, negligerent, at portiones etiam ab amicis magistro creditas adprehendebant atque ex earum pretio satis sibi fieri posse gaudebant. Quod hunc in modum obtinebat ratione eorum qui *navis cives* atque *amici* peculiari prorsus proprioque nomine dicebantur, hoc simili ratione mox obtinuit in iis, qui *merces* suas magistro *commendarent*, non tantum devehendas, sed etiam divendendas, ea lege, ut rata pars pretii aut lucri, magistro navis, utpote mercium institori, nauli loco cederet. Egregium eius rei testimonium est in *Tabula Amalfitana*, ubi magister *capere* posse dicitur *ad acomandum* a quacunque persona, et *obligare navigium* cuicumque velit, quod negotium hodieque non ignoratur Massiliensibus, ubi non cum magistro tantum, sed etiam cum nautis gregariis, contractus prorsus similis saepe iniri solet.

Diu autem in mari mediterraneo cultum fuit viguitque ius nauticum, a Graecis, Atheniensibus maxime, Rhodiis ceterarumque insularum incolis velut per manus traditum, antequam mercatura alicuius momenti terra fieret Alpesque tandem transgrederetur. Quid mirum, si haec post cruciatas expeditiones magis magisque invalescens atque propagata, ea principia receperit, foverit, explicuerit, quae in rebus nauticis iam pridem valebant?

Videtur autem quod in civitate *Amalfitana* receptum erat, in *Italia* maxime et hinc in Germania, quod *Massiliae* valebat, in *Gallia* mox in negotiis terrestribus obtinuisse, sed duplici longeque dissimili ratione, quae in ius consuetudinarium legesque scriptas duplicem etiam longeque diversam efficacitatem exercere debuit.

In Gallia, ut diversarum, minoris tamen momenti *mercium* quasi *fasciculi* (*pacotilles* dicunt) magistro nautaeve commendabantur, quos hic quam optime posset administraret, gesti tamen negotii aliquando rationes redditurus, ita penes solum etiam magistrum nautamve erat earum mercium dispositio. Conveniri hic aliquando poterat *pro socio* actione, ut lucrum communicaret, dolum atque culpam praestaret; sed turbari in possessione, impediri in

libera de mercibus commendatis dispositione non poterat. In societate autem commendatitia terrestri eadem iuris principia ad nostra usque tempora diligenter sunt servata. Socium commendatarium abstinere se oportet ab omni gestione, quique gestioni se inmisceat, continuo in eam incidit poenam, ut in solidum ex gestione, quasi socius sit ordinarius, teneatur.

In Italia atque Germania commendatio, de qua dixi, ad negotia civilia translata, multo magis *creditae pecuniae* naturam induit. Qui in Lombardia exstiterunt negotiatores atque campsores magnis saepe indigebant pecuniae sortibus. Has ad exemplum *commendae*, de qua dixi, suscipiebant. Nam ignorabatur adhuc illa nostris temporibus ita longe lateque propagata colligendae pecuniae creditae per *emissas actiones*, quae dicuntur, ratio. Itaque locupletiores saepe homines, principes adeo ipsi, socios se adscribi patiebantur societatibus illis primariis, pro foenere lucri partem habituri. Jam vero hi non abstinendum sibi existimabant ab omni gestione; imo vero id agebant, ut consilio et opera societatis utilitatibus inservirent, simul vero suam ipsorum rem tuerentur. Itaque non unice illi merces suas suasque pecunias aliis commendabant administrandas, sed *socios* sese gerebant veri nominis, eatenus a ceteris diversi, quod non palam socios adpellari sese paterentur, sed tales omnino et essent et haberentur, quos hodie Germani *socios tacitos* dicerent.

In patria autem nostra mercatoriae societates prorsus ad normam societatis exercitoriae fuerunt compositae. Valuit nimirum apud patres nostros consociationis non minus quam aequalitatis studium, tot praeterea tantaque suscipiebantur negotia, quibus vel paucorum industria vel nonnullorum sortes vix ac ne vix quidem sufficerent. Itaque *societates* peculiari nomine dicebantur hominum consociationes, sortes aequales in commune conferentium, ea lege ut damnum et lucrum pro rata parte dividerent, negotia vero per institorem aliquem seu procuratorem, ipsius quasi societatis, ut personae moralis, nomine agerentur. Haud scio an ipsius commendatariae societatis rariora utique apud maiores nostros reperiantur vestigia, sed illud scio, cum nostratium moribus atque ratione non convenire, ut, Franco-Gallorum more, parvae a multis conferantur pecuniae summae, sed potius, ut pauci ampliores sortes in societatem — novam personam futuram — conferant.

Itaque quae tractu demum temporis constitutae apud nos quoque fuerunt commendatariae societates, *tacitis* illis Germanorum magis quam *commendatariis* Gallorum societatibus fuerunt similes. Caeterum vero tum maxime magis magisque usurpari coepisse in patria has societates notum est, cum displiceret curiosa nimis inquisitio in leges, quibus ante hos triginta annos *innominatae* societates ineundae censebantur. Vel sic tamen non exiguae undique collectae et quasi corrasae summae, sed satis amplae saepe sortes in societatem conferebantur atque ita Germanicis illis quam Gallicis societatibus similiores manserunt.

Quorsum haec spectare videntur? Scilicet primum eo, ut cum moribus nostris parum convenire doceam, quod lege Franco-Gallica tam anxie cavetur, quodque codice mercatorio nostro haud recte, ut mihi quidem videtur, receptum est, ne commendatarius socius ullo modo se negotiis a societate gerendis inmisceat; tum vero cautionibus legis novissimae in Francia de his societatibus latae nobis quidem nihil opus esse.

De utraque animadversione restat ut paucis dicam.

Qui minoris momenti merces vel parvas pecuniae summas magistris institoribusque in Gallia commendabant, iure meritoque iisdem administrationem atque dispositionem omnem relinquere debebant. Distingui non poterat, quid magister aut institor e propriis bonis contulisset, quid ab aliis accepisset; dispositio pluribus attributa confusionem parere potuisset et creditorem de persona debitoris facile in errorem induxisset. Sed qui maiores sortes contulit, nonne aequum est, ut idem aliquam vim atque potestatem in societatem exerceat? Nonne ipsius societatis eiusque creditorum interest, ut eius negotia recte et prudenter administrentur? Num negari denique potest, civitatem, societatem, creditores adeo ipsos inde commodum esse habituros, si ii, quorum maxime interest res societatis salvas esse, ab eius procuratione non arceantur? Mihi quidem, AA. HH.! ut olim civi amplissimae et mercatura florentissimae civitatis, eoque a negotiationibus non prorsus alieno, animadvertere saepius licuit, in nostris quidem societatibus damnum existere subinde e legis Gallicae prohibitione, commodum vero numquam: imo vero ita maxime florere paulo ampliores societates, prout ii, qui harum rerum ceteris sint peritiores, minus diligentes sint in observanda Franco-Gallica illa prohibitione. Quid, quod ipse sibi

parum constat legislator noster, qui socio abstinendum quidem a gestione censet, sed eius nomen non omnino e *ratione sociali* exulare iubet. Profecto qui, cum olim veri nominis socius fuit, iam socius commendatarius factus est nomenque suum in ratione sociali sive *firma* conservari patitur, is longe graviorem in errorem societatis creditores inducere potest, quam qui societatis se fautorem atque patronum gerit. Itaque si illud publicae utilitatis causa vix prohibendum esse videatur, sane hoc etiam permittere legislatorem oportet.

Superest ut de novissima lege dicam, quae in Francia ante aliquot menses de commendataria societate est condita. Spectat illa societates ea lege initas, ut sociis *apocha* quaedam, *actio*, sive *obligatio* exhibeatur, e qua de commendata certum in modum pecunia constet, ita tamen ut a quo pecunia profecta sit, non nominatim significetur. Eiusmodi obligationes egregie conveniunt cum societate anonyma atque iure etiam in societate commendataria admittuntur, quatenus etiam hic ipsarum sortium potius quam personarum adsit communio. Itaque non mirandum, si post dubitationem cum iuris ratione convenire adeoque nullo modo reiicienda haec quoque societatis forma iuris interpretibus visa sit. Attamen quot quantaque hinc nata sunt in Francia incommoda, damna, fraudes, rapinae adeo! Quam necessaria hic ipsius legislatoris fuit intercessio!

Societates condere homines gestiunt, ut mercaturam agant, inventa divulgent, fabricam exerceant adhuc neglectam. Nova placent. Inaudita animum imperitorum praesertim hominum advertunt. Fructus ex illa negotiatione percipiendi mirum in modum extolluntur, proxenetis publicis privatisque praemia ob collocatas obligationes promittuntur perampla, ipsa societatis sors contra in partes tam exiguas dividitur scinditurque, ut etiam de plebe homines, operarii maxime, ad conferenda sua peculia excitentur. Iam nobiliores in republica viri eliguntur patroni honorarii, qui si dignitate illa vix ornentur ipsi, ornaturi tamen futuram societatem videantur. Quodsi, utut splendida, incerta tamen sunt, quae de futuro lucro in programmate palam promittuntur, certiora sane sunt, quae sibi societatis conditores, stipulantur: pro inventione aut qualiscunque tandem rei collatione, *pecuniaria indemnitas;* pro societate administranda, satis amplum *salarium annuum;*

satis numerosae praeterea inventoribus aut gestoribus reservatae obligationes *industriales* quae vocantur: tales scilicet quae sine collatione pecuniaria ulla, eoque sensu mera conditorum industria, imo fraude atque dolo, adquirantur. Accedit, neque id ultimum malum est, quod magna *obligationum*, in tot tantisque societatibus, copia, quarum singulae quinquaginta, viginti, imo subinde quinque francorum aestimationem non excedunt, sponsionibus ludisque *bursalibus* ansam praebent, quibus corripi se patiuntur de plebe homines eum in modum, ut novis lucris intentus, ab honesto sed laborioso quaestu sese abstineat operarius, materfamilias rei domesticae vacare desinat, multorum denique res familiaris pessum eat.

Ingens est malum quod ex hac rerum conditione in vicina Gallia iam per aliquot annorum seriem sensim exstitit et in dies magis magisque propagatur. Semel iam iterumque ei obviam ire voluit legislator, donec tandem superiori anno legem pertulit, qua, ut mihi quidem videtur, fraudes nisi plane repressae maximopere tamen circumscriptae sunt.

Scilicet ea lege cavetur:

a. Quominus in infinitum ipsa societatis sors in obligationes atque obligationum particulas dividatur; tum vero ne personam agere ea in civitate incipiat, antequam singulae obligationes sint locatae, quartaque pars summae a singulis debitae soluta sit.

b. Ut subscriptores suo singuli *nomine* teneantur, donec omnis quam debent pecunia exsoluta sit, et ut in alium transferri ipsae obligationes non possint, priusquam quinque nummorum, qui societati debentur, duo saltem adnumerati sint.

c. Ut frustra porro iam societates ea lege constituantur, ut earum conditoribus gestoribusque salaria, praemia, qualiacunque denique privilegia in legem societatis attribuantur. Ipso iure nullae sunt eiusmodi cautiones, neque in vitae usum ipsa procedit societas, priusquam iusta atque ipsa lege praescripta ratione inquisitio in haec omnia sit instituta, atque plurimorum suffragio, quid hac in re sanciendum videatur, definitum sit.

d. Ut denique collegium in quaque societate constituatur, quod ea quae a gestoribus agantur fiantque diligenter attendat, in rationes societatis inquirat, lucrum, damnumque annuum definiat, sociorum denique si opus est, causam adversus gestorem tueatur. Tale collegium a sociis ipsis atque e

sociis electum, primum *in annum*, deinde *in quinquennium*, iam non amplius inutile est ac saepe fraudatorium societatis *ornamentum*; sed sociorum, creditorum, imo civitatis verum *praesidium*.

Mitto reliqua, ut paucis de felicitate patriae dicam, quae talibus cautionibus facile caret.

Quae moribus nostris recepta fuit commendataria societas Germanicae, ut vidimus, quam Francicae est similior. Non solent in eam apud nostrates exiguae conferri pecuniae summae, adeoque lex, quae hanc collationem ad Franco-Gallicam centum vel quingentorum francorum summam definiret, de comminuenda potius, quam de augenda singulorum collatione socios commonefacere videretur. Quae vero de rata parte sortis in societatem conferenda, priusquam personam agere ea incipiat, deque innominatis actionibus non edendis, donec integra sors adnumerata sit, apud nos similem in modum in *innominata societate* sanciuntur, ea in *commendataria societate* omnino non sunt necessaria. Quod si fortasse apud nos quoque non frustra videatur caveri, ut quod de privilegiis praemiisque societatis conditores sibi stipulati sint, corrigi a iudice possit, id tamen apud nostrates minus videbitur necessarium, sive mores attendamus eorum qui pecunias sibi commendari postulant, sive conditionem eorum, qui eam sunt collaturi. Denique ad collegia quod attinet, quibus huiusmodi societatis curatio quaedam atque inspectio tribuitur, iam dudum ea e nostro more instituta fuerunt in iis societatibus, in quibus maior sociorum numerus talium collegiorum utilitatem indicare videbatur. In illis igitur non hoc desidero, ut legis necessitate inducantur, sed illud, ut, revocata quae a moribus nostris aliena est, Franco-Gallorum prohibitione, ne negotiis *societatis* se inmisceant *socii*, his collegiis efficax curatio, vel publica lege tribuatur, vel ipsius societatis lege deferri saltem possit.

Redit itaque oratio unde exorsa est. Ut in aliis iuris mercatorii argumentis, ita in commendataria quoque societate aliis legibus nostra in patria, aliis in Francia opus est. Maxime vero colendi sunt et excolendi proprii nostri mores. Ex illis leges scribendae, explicandae, corrigendae, quae nostris necessitatibus inserviant, quaeque ius nostrum non evertant, sed confirment et explicent!

Utinam haec sententia in publico privatoque iure magis magisque inva-

9

lescat, populusque noster magis magisque suis se viribus tueatur, sua studia sequatur et excolat! Ita pietate, sinceritate, industria, veritatis denique atque iustitiae cultu illum inter Europae gentes etiam in posterum obtinebimus locum quem maiores nostri nobis reliquerunt!

Superest ut pro muneris suscepti ratione dicam *de fatis Academiae.* Ad quod argumentum cum transeo oculos convertitis, AA. HH.! ad Curatores nostros, Ampl. VAN NES aegre desiderantes, Nobilissimum vero VAN EWYCK laeto animi sensu conspicientes.

Et vero est cur dolore simul et gaudio adficiamur. Curator esse desiit ille, qui senex licet, patriam, bonas literas et suam hanc Traiectinam Academiam amare non desiit. Scilicet tum qui ipsi iam paulo provectiores sunt aetate tum iuniores etiam, annalium tamen horum triginta annorum non ignari, eum cognoverunt de patria literisque haud uno nomine bene meritum, libertatis vero publicae strenuum vindicem: *libertatis* inquam vindicem praesertim eo tempore, quo non ita multi inter delegatos nostros eam viam ingrediebantur, in qua nostris quidem temporibus praeeunti nostro illi VAN GOLTSTEIN comites non desunt. Talem virum post aliquot annos ruri transactos ad cives Traiectinos rediisse, a civibus academicis non ignorari, denique res nostras curare dum licuit, id profecto non poterat non omnibus esse acceptissimum. Sibi vero constitit VAN NES, cum munere se liberari voluit, simulatque per aetatem provectam viresque debilitatas eo non amplius ita se fungi posse intelligeret, ut vellet. Vota nostra eum per reliquos vitae annos prosequuntur!

Tu vero, Amplissime VAN EWYCK! sinas ut in iis quae feliciter hoc anno Academiae nostrae evenerunt primo loco hoc ponam, quod Rex Augustissimus te Praesidem creaverit Curatorum collegii, de rebus nostris optime semper meriti.

Splendidis muneribus perfunctus, praefuisti etiam regundis institutionibus quae ad erudiendam et formandam inventutem pertineat, nuperrime adeo Academiae Leidensis cura etiam tibi erat mandata. Profecto gratias agimus optimo Regi nostro, qui tibi potissimum huius tuae Academiae Rheno-

traiectinae curam detulit, tibique, qui illud munus suscipere non dubitasti. Sis precor hic, ut Leidae, docentium et discentium fautor et patronus, sed fautor magis etiam et patronus disciplinarum et institutionum, quae, cum ad erudiendam iuventutem pertineant, ipsius patriae salutem sunt promoturae.

In iis quae Academiae nostrae laeta evenerunt secundo loco hoc collocandum censeo, Clarissime OUDEMANS! quod Observatorio Astronomico, cuius mentionem superiori anno iam fecimus, non amplius Observator deëst! Festus nobis Academiaeque nostrae fuit ille dies XII mensis Iunii, quo te Professorum munus auspicantem audivimus, dicentem patrio sermone *de astronomiae progressibus per hos viginti annos factis.* Gratias agendas censuimus tum Curatoribus amplissimis, tum optimo Regi, qui novam astronomiae cathedram Traiecti constituendam censuerunt, ad eamque et occupandam et ornandam te vocarunt, qui animi alacritate, ingenii acumine, doctrinae eruditione prae caeteris idoneus esse videbaris ad novam hanc provinciam digne tuendam.

De te autem quid dicam, Doctissime vereque Clarissime MILLIES! qui iam locum obtines, paulo diutius fortasse quam oportuerat vacuum relictum, quod ne academicis studiis nimis noceret providerunt et BOUMANNUS noster et GEERIUS, iure ob id praedicandi. Tu quoque festum nobis diem celebrandum praebuisti, cum vix exactis feriis aestivis, die XXII m. Septembris, in cathedram conscenderes, *de literarum orientalium cum Theologia necessitudine* dicturus. Nihil dicam de argumento bene prudenterque electo et ad temporis rationem accommodato, nihil de sermone Latino, perspicuo, limato; de his orationis tuae dotibus acutius iudicent harum rerum periti. Sed illud non in mentem auditorum revocare non possum, te orationem gravissimam, subtilem, copiosam, ea facilitate memoriter recitasse, ut ex tempore coram nobis dicere videreris, sed talia, quae verborum delectu, sententiarum dispositione, universa denique argumenti tractatione, accurate meditatam limatamque orationem significarent. Quod si non ita multi patrio sermone hac dicendi facultate valeant, tu Latine sic verba faciens ostendisti, in literis Graecis Latinisque te non minus quam in orientalibus quasi habitare. Quam de te conceptam opinionem admirabili, qua uteris, doctrina egregie deinde confirmasti. Faxit Deus, ut diu, Vir Clarissime,

Academiae nostrae sis ornamentum, utque multi ex amplissima hac Academia prodeant discipuli te magistro digni.

Iis quae ad prospera Academiae fata pertinent etiam hoc accensendum arbitror, quod te, Clarissime HOLTI, licet rude donatum, optimo iure collegam et dicere et habere pergimus, in facultate iuridica examinum et promotionum participem, qui si hos iuvenes ius docere desiisti, collegas tuos egregio exemplo praeire pergis. Felicem te praedico, quod GEERIUM nostrum, tuorum tibi discipulorum facile principem, successorem obtinuisti desideratissimum! Tu autem, Clarissime GEERI, eadem aliquando felicitate utaris, cum post longam annorum seriem tibi quoque docendi munus successori erit tradendum!

Videtis, AA.! fuisse in professorio ordine bene multa hoc anno de quibus laetemur. In his autem magni faciendum hoc quoque censeo quod pauci tantum nostrum, idque non nisi per breve tempus, imposito officio valetudinis causa vacare impediti sunt, de rerum humanarum fragilitate admoniti subinde, ut mox, eo alacrius, ad docendi provinciam reverterentur, grato pioque animo ordinis nostri felicitatem praedicantes, cui in his animorum studiorumque contentionibus et dissidiis contigerit literis artibusque liberalioribus vacare, ut his colendis Academiae civibus, in ipsius patriae commodum, prodesse possimus!

Quo pluris autem haec nostrorum omnium felicitas facienda, eo magis dolendum videtur, unum VISSCHERUM, Rectorem Magnificum, malo derepente correptum fuisse, quod eum non tantum ab hoc loco abesse iubet, festumque anniversarium nobiscum celebrare prohibet, sed muneri etiam vacare iam per aliquod tempus vetuit.

Faxit rerum humanarum supremus arbiter, ut oculorum acies ei brevi in eum modum restituatur, ut totus reverti ad adimplenda ipsi imposita officia possit. Pergat igitur tecum, Clarissime SUERMANNE, collega tuus Celeberr. DONDERS, ut coepit, omnemque suam quam doctior Europa agnoscit et celebrat doctrinam, ingenii acumen, artisque dexteritatem adhibeat ut collegam nobis, uxori, familiaeque suae conservet!

Altera autem felicitatis nostrae pars haec est, Ornatissimi Iuvenes, Academiae nostrae cives, quod vobis utimur non auditoribus tantum numerosis, sed optimis etiam sedulisque discipulis. Dicam enim in hac doctissimorum virorum frequentia, quod sentio. Magnus, et in annos singulos fere auctior, est civium in hac Academia numerus; sed maior etiam in annos singulos et auctior diligentia, qua in studia incumbitis, arctius etiam et efficacius vinculum, quod vos praeceptoresque vestros continet. Quorum quidem illud significare videtur, probabilem aliquam apud homines de Academia nostra valere opinionem, hoc vero, eam opinionem patriae nostrae non esse inutilem. Pergite, Iuvenes Ornatissimi, ut coepistis, artem doctrinamve eligite talem, in qua excolenda vitae tabernacula aliquando collocetis. Ceteras artes doctrinasque non negligite, quandoquidem nulla est, quae non ad ingenium ornandum aliquid collatura sit. Id igitur agite, ut e multis variisque disciplinis eligatis, quae ingenio animoque vestro maxime conveniat. Ita cum patriae debitum poteritis exsolvere, tum vero vobismet ipsis prodesse. Namque iis vivimus temporibus, quae si non ab omni parte laudibus sunt extollenda, hoc tamen sibi proprium habent, ut in eo qui ad gravius aliquod munus, ad gradum aliquem excellentiorem tendat, postulent, ut honore illo haud indignus, munerique haud impar sit. Vos igitur, Orn. Iuvenes, id agite, ut in Theologia, Iurisprudentia, Medicina, Literis, disciplinis denique mathematicis, Scholae Traiectinae laudem in dies augeatis. — Quod si per studiorum diversitatem et studiosorum numerum non amplius uno in loco *Musis requiescere* vobis contingit, uno tamen animo Musis operari pergite! concordes colite almam matrem; et quidquid ad huius commodum, gloriam et prosperitatem pertineat unanimis et coniunctis viribus agite. Itaque ut adhuc fecistis ita deinceps etiam caveatis, ne ex studiorum nescio qua controversia aliquid detrimenti capiat res publica nostra!

De civibus Academiae praedicanti triste quotannis renovatur officium commemorandi eorum nomina, qui nobis per menses elapsos sunt erepti, et quorum maior fere numerus est, quo frequentior ipsa est Academia.

Etiam hoc anno, ut superiori, tres iuvenes lectissimi, Otto Gerardus Heldring, Theol. Cand., Thomas Guilielmus Schade van Westrum, Iuris Stud. et Gerardus Gann Dun, Theol. Stud., suae familiae atque Academiae nostrae erepti fuerunt; quorum hic, Gerardus Gann Dun, laudabiliter peractis studiis propaedeuticis per anni fere spatium Theologorum disciplinis operam dederat ac vitae annum iam ingressus erat secundum et vicesimum, cum, lenta tabe exhaustus, parentum in domo, succubuit: iuvenis ob morum modestiam vitaeque probitatem praeceptoribus aeque ac commilitonibus probatus.

Alter, Thomas Guilielmus Schade van Westrum, mihi in memoriam revocat eiusdem nominis patruum, virum eximium, item praematura morte studiis ereptum, quo olim in Athenaeo Amstelodamensi usus sum docto optimoque commilitone. Tertium et vicesimum aetatis annum modo egressus, cum in eo esset ut iuris candidati gradum assequeretur, correptus est vehementi morbo, qui vires iuventute florentes intra breve tempus absumsit. Occidit defletus patri, propinquis et amicis, nec minimum tibi, Coniunctissime Karstene! qui, ut viventem illum propter felix ingenium et candidum animum, filii instar, diligebas, ita mortuum diu tristi desiderio prosequere.

De tertio, quem dixi, Ottone Gerardo Heldring, silere eo magis nefas est, quandoquidem talem iam sese praestiterat, animo, ingenio, doctrina, ut iam non optare tantum, sed sperare atque augurari optima quaeque de eo liceret. Patre utebatur eo, quem cognovimus omnes, qui humani nihil a se alienum putat, atque humanae imbecillitati omni modo subvenire, aliosque in eandem quam ingreditur viam inducere omni ope tentat. Quanta, eheu, spe ille excidit, quum praematura morte ereptum sibi non tantum filium, sed futurum adeo adiutorem lugeret. Recte et pie vos, Commilitones! officio vestro functi estis; qui patrem, virum optimum, funus filii ducentem veluti fratres defuncti comitati estis. Ut ingenii acumine, morum honestate, pietate sincera, boni et pulcri denique studio, iure meritoque se vobis commendavit, ita praesens vobis semper sit optimi iuvenis imago et perpetua memoria.

Cives nostros cum lugemus, vobis, AA. HH.! vobis in primis, Ordinis Iurisconsultorum collegae coniunctissimi! Diderici Hogendorpii etiam,

civis Academiae Leidensis, gratissima ob oculos versatur imago, quem superiori anno victorem in certamine literario pronunciatum, maximo favore amplectebamur, cum egregie placeret iuvenis elegans, ingeniosus, animi modestia non minus quam doctrina conspicuus, qui nobilitatem generis morum simplicitate studiorumque industria ita tuebatur, imo ornabat atque quasi augebat, ut felices nos praedicaremus, hunc potissimum ad quaestionem respondisse, quam *de nostratium meritis in excolendo iure gentium post* Hugonem Grotium proposuerat Iurisconsultorum Ordo. Edita egregia prorsus commentatio nomen Diderici Hogendorpii ad posteritatem perlatura est, tanquam iuvenis qui, patris et avi meritorum germanus heres patriaeque laudis egregius vindex, exemplum civibus Academiae ad imitandum reliquit eximium! Non omnis mortuus est!

De doctoribus et discipulis dixi, superest ut dicam de academicis subsidiis, quae si non ab omni parte talia sunt, ut nihil in iis desideretur, longe tamen meliora sunt et splendidiora, quam vulgo iactantur ab iis, qui reprehendere malunt quam laudare, inque rerum vitia potius quam virtutes inquirunt.

Bibliotheca utimur amplissima, multorum liberalitate, Curatorum munificentia et Praefecti, viri doctissimi, cura in annos augescente, hoc ipso anno nova, quam maxime idonea, aedificatione amplificata. Qua in re mihi quidem quam maxime placet ipsa pluteorum dispositio, quae facilem praebitura est ad libros aditum. Quo nomine est adhuc quod in Bibliotheca nostra desideratur, si quidem libri ita libris superpositi sunt, ut sine vertiginis metu ad superiores adscendi nequeat. Ceterum optandum est, ut ad certam constantemque normam tales potissimum libri colligantur, qui tum studiosorum utilitati inserviant, tum privatorum hominum collectionibus non ita facile sint parabiles. In primis vero id agendum ab omnibus, quibus Bibliothecae cura est mandata, ne libros considerare videantur tanquam thesaurum aliquem diligenter recondendum, sed ut pretiosam supellectilem usibus studiosorum, i. e. doctorum et discipulorum, destinatam.

Ut de Bibliothecae, ita etiam de *Horti Botanici* conditione, probabilia ad vos, AA. HH.! referre possum. Cum India cum Orientali tum Occiden-

tali, item cum peregrinis regionibus assiduum exercetur plantarum commercium, quod earum copiam et delectum interire aut imminui non sinit. Provectior aetate Hortulanus rude donatus locum hunc vacuum reliquit, qui si perito viro occupandus traditur diligentiorem etiam Horti nostri cultum praesagire nobis concedit.

De *Nosocomio clinico* annuas querelas iterare supersedeo. Aut mirifice fallor, aut praeter Curatores nostros caeteri etiam, quos res ista spectare videtur, magistratus Traiectini tristem illam nosocomii conditionem amplius durare non sinent, sed mox manum operi admovebunt, ut Academiae nostrae amplum et salubre aegrotantium receptaculum ne desit. Quod utinam te Rectore eveniat, Clarissime VAN GOUDOEVER, ut de perfecto vel mox perficiendo Nosocomio clinico gratias agere potissimum ille queat, qui quantum illud rei medicae in Academia nostra profuturum sit, me longe melius veriusque praedicare valet.

De *Laboratorio chemico* non est quod dicam. Neque aedificiorum neque supellectilium, neque vero doctorum ratione habita neglecta in Academia nostra res chemica iacet. Neque sane id exspectari oportet in ea schola, quae a te, Clarissime MULDERE, nomen habet.

Observatorium astronomicum optime respondet exspectationi, quae, cum superiori anno aedificaretur, a nobis fovebatur. *Musei physici* supellectili nova quaedam accesserunt instrumenta, in quibus commemorandum est exemplar *telegraphii electromagnetici*, quale, inventore MORSIO, hodie in patria nostra et universa Germania adhibetur.

Museum anatomicum mirifice auctum est novis speciminibus, vel a diligentissimo Prosectore confectis, vel in publicis auctionibus coemtis. Accessit catalogi repetita et emendatior recensio et praeparantur alia quae visitantes docere poterunt, quantopere curae sit semper res anatomica collegae nostro SCHROEDERO VAN DER KOLK.

Museum microscopicum diligenter conservatur et colitur. Illud autem quod ab *Historia naturali* nomen habet, inde a Kalendis Iuliis superioris anni HARTINGII nostri curae commendatum, partim coemptionibus partim recens confectis speciminibus auctum est, atque eum in modum ordinatum, ut iam melius etiam quam olim pleniusque erudiendae iuventuti inserviat.

Intelligitis, AA. HH.! maximopere errare, qui Academiae nostrae subsidia, quae Museis, collectionibus, caeterisque eius generis instrumentis continentur, parvi esse facienda altoque quasi supercilio despicienda esse censeant.

Quid igitur est quod huic minus iustae de rebus nostris sententiae, late tamen propagatae, locum facit? Duplex, ni fallor, eius rei reddi potest causa. Altera haec est, quod magis in oculos hominum incurrunt, quae vel sunt vel videntur reprehendenda, quam quae laudanda et probanda sunt. Altera haec, quod subsidia illa, de quibus dixi, passim per urbem sunt dispersa atque quasi disseminata, imo vero magna pro parte post alia aedificia sive publica sive privata quasi latent. Nemo autem amat quod ignorat, et ignorantur fere musaea nostra ab omnibus, qui non studiorum causa ea explorare et perlustrare debent.

Fallor igitur, aut ea maxime desunt, quae ad externam Academiae nostrae speciem pertinent. Opus nobis est aedificio satis amplo, quod insignes nostras collectiones bene distributas et recte expositas contineat, quod aulis et senaculis non sit destitutum, denique quod auditoria singularium facultatum in usum suppeditet. Quamdiu haec omnia defutura sunt, habebimus Academiam, instrumentorum doctorumque nomine commendabilem, magno frequentatam civium numero, neque minus studiorum cultu florentem; sed Traiectina civitas Academia carebit, quam possit artium doctrinarumque templum salutare. Quidni igitur vos, Curatores, vosque Collegae, Cives, Auditores cuiuscumque ordinis et loci, eo tendimus omnes ut Traiecti sedes aliquando condatur doctrinarum, quae temporis necessitatibus respondeat? Quod singuli ne tentare quidem possint id cuncti facile perficiunt.

Vos igitur, Academiae Curatores, Viri Amplissimi, huius tantae, vestra cura omnino non indignae rei, et suscipiendae et perficiendae auctores estote et principes. Habebitis conatibus vestris suffragantem in hac provincia *Procuratorem Regium*, de Academia nostra optime semper meritum, habebitis amplissimae huius civitatis cives fautores et adiutores.

Itaque ut omnium voluntate et quasi conspiratione hactenus et conservata et aucta est Academia nostra, ita aliquando etiam omnium ope consilioque novae hic assurgant aedes, inclyta urbe florentissimaque Academia non indignae.

Restat, ut Rectoris Magnifici nomine et auctoritate Academiae moderamen designato Rectori tradam.

Itaque te, LUDOVICE CHRISTIANE VAN GOUDOEVER, ex Regis Augustissimi Decreto, in proximum annum Rectorem Magnificum dico, renuntio, proclamo.

Accedas igitur, Vir Clarissime, et occupa locum iam *tuum*.

Salve, Rector Magnifice, iterumque salve!

Fasces tibi cedo et sigillum. Magistratus lubens cedo ornamenta; magistratus cedo etiam onera.

Te Rectore floreat vigeatque Academia nostra. Tibi munus deponenti feliciori esse contingat quam decessori tuo. Sano salvoque tibi summo Deo, post exactum annum, gratias agere liceat de munere feliciter perfecto, de servata atque confirmata Academia nostra.

Tu, Deus Opt. Max., Curatoribus, Collegis, Civibus, inclytae huic urbi, Patriaeque nostrae, Regi denique Augustissimo propitius adsis.

Tibi in omne aevum sit laus, honos et gloria!

ACTA IN SENATU

A. CIↃIↃCCCLVI—CIↃIↃCCCLVII,

RECTORE LUDOVICO GERARDO VISSCHER.
GRAPHIARIO IACOBO VAN HALL.

Die 4 m. Aprilis. Rector Magnificus IACOBUS VAN HALL, sollennibus Academicis propter ferias in hunc diem dilatis, a Senatu Amplissimo in cathedram ductus, orationem habet *de officio iuris interpretis et legislatoris in patria nostra hac codicum nostrorum conditione.* Deinde Academiae fata enarrat et Ordinum iudicia de commentationibus ad quaestiones superioris anni missis legit praemiaque victoribus in hoc certamine literario tribuit.

Victores, praemio aureo ornati, sunt: DIDERICUS VAN HOGENDORP, Acad. Lugd. Bat. Civis, in Facultate Iuridica.

GISBERTUS HENRICUS LAMERS, Acad. Rheno-Traiect. Civis in Facultate Phil. Theor. et Lit. Hum.

Honorificis testimoniis ornantur: IANUS IACOBUS SCHNEITHER, Acad. Groning. Civis, in Fac. Iur.

BERNARDUS DORHOUT MEES, Acad. Rheno-Traiect. Civis, in Fac. Iur.

Tandem Rector Magistratum deponit, datumque sibi successorem proclamat et salutat Virum Clar. L. G. VISSCHER.

Senatus Graphiarius lectus est Vir Clar. I. VAN HALL.

Die 13 m. Iunii. Vir Doctissimus IOANNES ABRAHAMUS CHRISTIANUS OUDEMANS, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, Observator in Academiae Leidensis Observatorio astronomico, decreto regio diei 27 m. Aprilis in Facultate Math. et Phil. Nat. Professor Extraordinarius creatus, munus auspicatus est, habita oratione Neerlandica, cui argumentum: *de jongste vorderingen der sterrekunde.*

Die 27 m. Iunii. Leguntur Literae Curatorum, quibus cum Senatu communicatur, Regem Augustissimum Viro Doctissimo P. I. VERMEULEN, mandasse munus Bibliothecarii.

Die 22 m. Septembris. Vir Clarissimus HENRICUS CHRISTIANUS MILLIES, Theol. Doctor et in Seminario Euangelico Lutheranorum, quod Amstelodami est, Professor Ordinarius, decreto regio diei 16 m. Aprilis in Facultate Phil. Theor. et Lit. Hum. Professor Ordinarius creatus, munus auspicatus est, habita oratione *de Literarum Orientalium cum Theologia necessitudine.*

Die 23 m. Februarii. Designantur quatuor viri, e quibus a Rege Augustissimo Rector in proximum annum eligatur,

Ex Ordine Medico	L. C. VAN GOUDOEVER.
〃 Math. et Phil. Nat.	P. HARTING.
〃 Theologico	B. TER HAAR.
〃 Iuridico	I. ACKERSDYCK.

Designantur etiam quatuor viri, e quibus Senatus Academici Graphiarius eligatur,

Ex Ordine Phil. Theor. et Lit. Hum.	I. A. C. ROVERS.
〃 Math. et Phil. Nat.	P. HARTING.
〃 Theologico	B. TER HAAR.
〃 Iuridico	I. ACKERSDYCK.

Assessores constituuntur,

Ex Ordine Math. et Phil. Nat.	P. HARTING.
〃 Iuridico	I. ACKERSDYCK.
〃 Theologico	H. E. VINKE.
〃 Phil. Theor. et Lit. Hum.	L. G. VISSCHER.

Cum Senatu communicatur, Virum Clar. B. I. LINTELO DE GEER, in Facult. Iur. Prof. Extraord., decreto regio d. 31 m. Decembris creatum esse Professorem Ordinarium.

Die 27 m. Februarii. Ex Senatus decretis diei 27 m. Iunii et diei 23 m. Februarii honoris causa summi in Chirurgia honores conferuntur in MARCUM POLANO, Lugduno-Batavum, Chirurgiae Lectorem in schola Clinica, quae Roterodami est, iidemque honores in Medicina et Chirurgia conferuntur in GERLOFIUM WASSINK, Rheno-Traiectinum, rei medicae in India Orientali Praefectum.

Die 20 m. Martii. Curatores cum Senatu, literis ad ipsum datis, communicant, Collegio Curatorum a Rege Augustissimo adscriptum et Praesidem lectum esse Virum Excellentissimum DANIELEM IACOBUM EWYCK VAN DE BILDT, amplissimis in re publica muneribus perfunctum.

DE JONGSTE VORDERINGEN DER STERREKUNDE.

REDEVOERING

TER AANVAARDING VAN HET BUITENGEWOON HOOGLEERAARSAMBT
AAN DE HOOGESCHOOL TE UTRECHT,

DEN 13DEN JUNIJ 1856,

UITGESPROKEN

DOOR

DR. J. A. C. OUDEMANS.

De schrijver was voornemens zijne redevoering doorloopend van aanteekeningen te voorzien; onder zijne bij zijn vertrek naar Nederlandsch Oost-Indië achtergelatene papieren heeft men niet dan de weinige hier geleverde gevonden.

EDEL GROOTACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER UTRECHTSCHE HOOGESCHOOL,

WELEDELGESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN,

HOOGGELEERDE HEEREN, RECTOR MAGNIFICUS EN VERDERE HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN EN WELEDELE ZEERGELEERDE HEEREN LECTOREN,

EDELACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DIT GEWEST OF DEZE STAD, OF DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVERTROUWD,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE FACULTEITEN,

WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN DER GODSDIENST,

AANZIENLIJKE SCHARE VAN JONGELINGEN, DIE U AAN DEZE HOOGESCHOOL AAN DE BEOEFENING DER WETENSCHAPPEN TOEWIJDT,

GIJ ALLEN VOORTS, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS,

Het is eene algemeen erkende waarheid, dat de beoefening eener wetenschap door die harer geschiedenis moet vergezeld gaan. Wetenschap zonder kritiek kan haren naam niet met eere dragen, maar tot de beoordeeling van hetgeen door een vakgenoot tot de uitbreiding onzer kennis is verrigt, is het noodig zich een juist denkbeeld te vormen van den toestand der wetenschap tijdens die verrigting, en den aard en den graad van volkomenheid der hulpmiddelen waarover hij te beschikken had.

11

Geldt die waarheid voor alle wetenschappen, voor de sterrekunde geldt zij in het bijzonder. Vooral bij haar, waar elke wetenschappelijke arbeid zich aansluit, zoowel aan werkzaamheden die vroeger volbragt zijn, als aan onderzoekingen van tijdgenooten, is eene oordeelkundige kennis van den gang, dien de wetenschap genomen heeft, allernoodzakelijkst.

Ik geloof, dat men bij de beoefening der geschiedenis eener wetenschap twee oogpunten moet onderscheiden. Het eene zoude misschien met voegzaamheid het historische, het andere het wetenschappelijke genoemd kunnen worden. Uit het eerste oogpunt beschouwd, zijn alle tijdvakken even belangrijk, en ook de toestand der wetenschap bij verschillende volken moet met dezelfde belangstelling worden gadegeslagen. De begrippen der Ouden omtrent de onderwerpen der wetenschap, die beoefend wordt, zijn voor hem, die ze nagaat, ter verbinding met den gelijktijdigen toestand, hetzij eener andere wetenschap, hetzij hunner staatsinstellingen, of wel ter verklaring hunner geschriften, even belangrijk als die der latere volken, al verdienen zij somtijds naauwelijks anders dan den naam van wanbegrippen. Is echter het doel van het geschiedkundig onderzoek hoofdzakelijk gelegen in de toelichting van den lateren en vooral van den tegenwoordigen toestand der wetenschap, dan is het duidelijk, dat de geschiedenis in belangrijkheid wint, naarmate zij tijdvakken behandelt die korter geleden zijn. De geschiedenis der sterrekunde vóór de herleving der wetenschappen in de 15^e^ eeuw is voor den tegenwoordigen sterrekundige zelden van eenig belang en in het daarvoorafgaande tijdvak van 20 eeuwen treft slechts de Alexandrijnsche school, als eene oase in eene groote woestijn, de aandacht.

De sterrekunde kan eigenlijk eerst toen gezegd worden, eenige beteekenis verkregen te hebben, toen Tycho-Brahe gedurende een twintigtal jaren menigvuldige waarnemingen van planeten zoo naauwkeurig maakte als zulks zonder het gebruik der in zijnen tijd nog niet ontdekte kijkers mogelijk was, en Keppler daarna uit die waarnemingen den waren aard van den planetenloop had afgeleid. De grondslag, door hen beiden gelegd, moest echter nog voltooid worden; er moest nog een Newton opstaan, om de grondoorzaak dier bewegingen te ontdekken. Van Newton's tijd bestond een aanhoudende strijd tusschen theorie en praktijk, die met afwisselende zege gevoerd werd, en thans nog voortduurt. Belangrijk is

de beschrijving, door Bessel in ééne zijner voorlezingen over dien wisselstrijd gegeven. Het zou ons te veel afleiden, hier de beschouwing van Bessel te herhalen of er slechts eene schets van te geven; ik moge daarmede volstaan, dat ik in korte trekken de beteekenis van dien strijd uiteenzette.

De taak der sterrekunde bestaat hoofdzakelijk daarin, voorschriften te leveren, waardoor de plaats, die een hemellicht op een bepaald tijdstip inneemt, berekend kan worden. Die voorschriften moeten echter door de theorie uit de reeds bestaande waarnemingen worden afgeleid. Door de theorie moeten de plaatsen der hemelligchamen, zelfs voor eene reeks van jaren vooruit, berekend kunnen worden. Nu leveren de waarnemingen altijd grootere of kleinere verschillen met de vooruitberekening op. De leer der waarschijnlijkheid geeft voorschriften om te beoordeelen, in hoe verre deze verschillen aan de waarnemingen, in hoe verre aan de nog onvolkomene theorie moeten toegeschreven worden. Hierdoor is, dunkt mij, het wezen van den strijd tusschen theorie en praktijk duidelijk, waarvan ik zoo even sprak. In de theorie van de beweging der hemelligchamen moet men twee verschillende gedeelten opmerken, de kennis van de krachten, welke die beweging regelen, en voorts de kennis van de grootte en gedaante van de loopbanen der hemelligchamen, en in het kort van al de grootheden, die op hunnen loop invloed hebben. Door de praktijk worden hier de waarnemingen bedoeld, waardoor de schijnbare loop der hemelligchamen gevonden wordt, die van den eenen kant dienen, om de theorie te toetsen, van den anderen kant om haar te verbeteren. In de reeds genoemde voorlezing, die Bessel in 1832 hield, ontwikkelt hij het toenmalige standpunt der sterrekunde, zoo als het door onophoudelijk wedijveren van theorie en praktijk ontstaan was. Sedert dien tijd is het standpunt der wetenschap, de verhouding tusschen theorie en praktijk, niet veranderd, nieuwe werkingen zijn niet met zekerheid aangewezen, die tot eene verdere volmaking der theorie zouden kunnen strekken. Maar niettemin is de wetenschap zelve, sedert den tijd, waarin Bessel's verhandeling valt, met reuzenschreden vooruitgegaan. Er is geen gedeelte der sterrekunde aan te wijzen, dat in het laatste vierde gedeelte eener eeuw niet meer is volmaakt geworden. Ik heb mij voorgesteld, bij deze

gelegenheid „*de jongste vorderingen der sterrekunde, meer bepaaldelijk in de laatste* 25 *jaren*" te beschouwen. Daartoe zullen wij eerst een overzigt nemen van die sterrewachten (de werkplaatsen waar de waarnemingen moeten ingezameld worden, die tot de volmaking onzer kennis van den loop der hemelligchamen moeten dienen), welke in dat tijdvak ontstaan zijn, om daarna de voornaamste werkzaamheden en ontdekkingen na te gaan, waarmede zij de wetenschap verrijkt hebben.

Met glans opent Rusland's keizer het tijdperk, dat wij beschouwen, door het stichten, op onbekrompen schaal, van twee nieuwe sterrewachten. Toen in September 1827 het grootste gedeelte der stad Abo, het gebouw en de boekerij der hoogeschool, benevens alle andere bij haar behoorende wetenschappelijke verzamelingen eene prooi der vlammen waren geworden, werd de hoogeschool naar Finland's nieuwe hoofdstad, Helsingfors verplaatst, en ofschoon de sterrewacht, door Argelander's werkzaamheid vermaard, door hare gunstige ligging de vernielende werking van het vuur ontkomen was, zoo werd toch besloten, ook deze wetenschappelijke inrigting met de andere naar Helsingfors te verplaatsen, en haren voorraad van werktuigen te vermeerderen. Doch niet alleen deze nieuwe stichting had men aan den ijver van keizer Nikolaas, om tot bevordering der wetenschappen mede te werken, te danken. Niet te vreden met den milden bijstand, dien hij reeds zoo vele malen aan de sterrekunde geschonken had, zoowel door de krachtige ondersteuning, aan de sterrewacht te Dorpat verleend, die hare oprigting aan keizer Alexander, haren roem aan Struve te danken had, als door het stichten van vijf kleinere akademische sterrewachten; besloot hij eene hoofdsterrewacht in de nabijheid van de hoofdstad des rijks op te rigten, welke tot de akademie van wetenschappen te St. Petersburg zou behooren, op de ruimste schaal zoude worden aangelegd, en aan de strengste eischen der sterrekunde zoude moeten voldoen.

Misschien gevoelt men eenige verwondering bij de opnoeming der verschillende sterrewachten en vraagt men haastig naar het doel van hun groot aantal. De oplossing dezer vraag ligt ten deele in de uitgebreidheid van het Russische rijk, waardoor er eene reeks van jaren, ja eenige eeuwen noodig is, het in kaart te brengen, niettegenstaande een talrijk personeel

daaraan werkzaam is. De bepaling der hoofdpunten is van zuiver sterrekundigen aard, en ook de meer in kleinigheden afdalende bewerkingen der opmetingen geschieden met hulpmiddelen en langs handelwijzen, die geheel bij de praktische sterrekunde te huis behooren. Alleen dus om de geografie van het land te leeren kennen, is een groot personeel en een behoorlijk aantal oefenplaatsen noodig.

Maar het was niet uitsluitend dit doel, dat keizer NIKOLAAS tot het oprigten eener nieuwe sterrewacht bewoog. Het tweede oogmerk was, eene inrigting te stichten, voorzien van de beste en volkomenste werktuigen, die men verkrijgen kon, bestuurd door den uitmuntende STRUVE, en bestemd, om onder zijne leiding, door een onbekrompen getal waarnemers, voortdurend tot de volmaking der sterrekunde te kunnen arbeiden.

Ook Pruissen bleef niet achter. Reeds was BESSEL gedurende een twintigtal jaren tot roem van zijn vaderland te Koningsbergen werkzaam geweest, doch in de hoofdstad, die zich reeds sedert het jaar 1810 in het bezit eener hoogeschool bevond, was slechts een ondoelmatig lokaal voorhanden, dat den naam van sterrewacht droeg, doch bij welks toerusting, in het jaar 1711, eigenlijk niets anders beoogd werd, dan den sterrekundige eene gelegenheid te geven, in het gebouw der akademie van wetenschappen eenige bepaalde waarnemingen geschikter en naauwkeuriger te kunnen volbrengen, dan hem in zijne eigene woning mogelijk was. Ook dacht men toen ter tijd niet aan aanhoudend voortgezette reeksen van waarnemingen, hoedanige tegenwoordig als de voorname werkzaamheid eener sterrewacht worden aangezien, en zelfs toen daarvan in Engeland het voorbeeld gegeven was, werden zij toch nog niet van den sterrekundige te Berlijn gevorderd. De opstelling der werktuigen was zoo wankelbaar, dat BODE, niettegenstaande de verbouwing en verbetering, nooit eenige goede resultaten op zijne sterrewacht heeft kunnen verkrijgen.

Toen de talentvolle ENCKE in 1827 de plaats van BODE innam, moest ook hij verklaren, dat het lokaal, dat tot nog toe de plaats eener sterrewacht vervullen moest, geheel voor zijn doel ongeschikt was. Doch in de hoofdstad zelve werd toen en wordt steeds van zoo vele zijden de ondersteuning der staatskas gevraagd, dat er een buitengewone prikkel moest ontstaan, voor en aleer de regering tot den aanbouw eener nieuwe sterre-

wacht besloot. Het waren de welsprekende voorlezingen, door ALEXANDER VON HUMBOLDT, na de terugkomst van zijne langdurige reizen, te Berlijn, over physische en astronomische onderwerpen voor een uitgezocht publiek gehouden, die zulk een geestdrift en een zoo sterk verlangen bij de toehoorders opwekten, om door de aanwezigheid eens grooten kijkers, ook in de gelegenheid te zijn, dieper in de geheimenissen van het heelal te kunnen doordringen, dat de koning, dezen aandrang gehoor gevende, tot den aankoop eens kijkers, als die van Dorpat, zijne toestemming gaf. De noodzakelijkheid, zulk een werktuig eene plaatsing te geven, overeenkomstig zijne volkomenheid en de waardigheid der hoofdstad, was de aanleiding tot de stichting der nieuwe sterrewacht te Berlijn.

Nog eene tweede sterrewacht van den eersten rang had haar ontstaan te danken aan de onbekrompene zucht van Pruissen's koning, om de wetenschappen te bevorderen. In het jaar 1836 beval hij dat de hoogeschool te Bonn met eene sterrewacht, geheel naar de eischen der wetenschap ingerigt, begiftigd, en dat met het bouwen onmiddellijk aangevangen zou worden. ARGELANDER, aan wiens onverdroten ijver en onder BESSEL's leiding ontwikkelde talenten men reeds meer dan éénen verdienstelijken arbeid te danken had, was de man, die de nieuwe inrigting ontwerpen en besturen zou [1]).

Wenden wij het oog naar Groot-Brittannië, dan vinden wij daar wel geene vermeerdering van het aantal wel ingerigte sterrewachten, maar de bestaande observatoriën hebben, met uitzondering van Greenwich en Cambridge, eerst in de laatste 20 jaren zulke werkzaamheden begonnen en voortgezet, dat zij tot de wezenlijke volmaking der sterrekunde krachtdadig hebben bijgedragen.

---

[1]) Door hindernissen van allerlei aard werd er echter eerst met het begin en later met de voortzetting van het bouwen getalmd en reeds waren de meeste der bestelde werktuigen aangekomen, toen nog geene geschikte plaats aanwezig was ze op te stellen, zoodat in 1841 ten dienste der hoofdinstrumenten eene voorloopige sterrewacht, bestaande uit eene houten hut, op eene der oude bastions der stad, „der alte Zoll," werd opgerigt, en eerst een vijftal jaren later het ruime Observatorium op de Poppelsdorfer Allee kon betrokken en de waarnemingen aldaar konden voortgezet worden.

De sterrewacht te Greenwich handhaaft steeds haren alouden roem, sedert, na den dood van POND, op het einde van 1835, AIRY, die te Cambridge reeds eenige jaren de hoogeschool en de sterrewacht tot sieraad verstrekt had, met haar bestuur belast werd. Door een genoegzaam aantal waarnemers, eene, misschien meer dan noodig is, naauwkeurige verdeeling en regeling der werkzaamheden, en onbekrompene middelen, om zoowel de sterrewacht al die verbeteringen te geven, welke de vorderingen der wetenschap noodzakelijk maakten, als de oorspronkelijke waarnemingen en de daaruit afgeleide resultaten jaarlijks door den druk bekend te maken, was zij steeds ijverig voor het doel werkzaam, waarvoor zij, anderhalve eeuw geleden, werd aangelegd.

Ook den opvolger van AIRY te Cambridge, den bekwamen CHALLIS, HENDERSON, onder wiens bestuur het reeds in 1816 gebouwde *observatorium* te Edinburg eerst eenige *observaties* leverde, zijnen opvolger PIAZZI SMYTH, en JOHNSON, die sedert een zestiental jaren aan de prachtige Radcliffe-sterrewacht te Oxford de werkzaamheden regelt, komt de lof toe, dat met hun bestuur een verhoogde bloei der aan hen toevertrouwde inrigtingen gepaard ging.

Doch niet alleen in Engeland zelf, maar ook door het aanleggen van sterrewachten in de koloniën heeft de Britsche Regering de wetenschap bevorderd. De sterrewacht aan de Kaap de Goede Hoop, sedert het begin van 1829 in werking, had haren eersten bestuurder, den ongelukkigen FALLOWS verloren, doch werd spoedig daarop door HENDERSON, en deze weder, na slechts één jaar aan de Kaap werkzaam geweest te zijn, door den ijverigen MACLEAR vervangen.

Ook te St. Helena is eenige jaren lang eene sterrewacht, onder JOHNSON, in werking geweest, die voor de kennis van de sterren aan het zuidelijke halfrond des hemels hoogst naauwkeurige gegevens geleverd heeft, terwijl ook de sterrewacht te Madras, vroeger onder TAYLOR en thans onder JACOB, in ruime mate die bepalingen oplevert, waartoe zij door hare geografische ligging geschikt is.

Maar nog in het bijzonder treft ons in Engeland het overgroote aantal personen, die, voor eigene liefhebberij, sterrewachten hebben aangelegd, en ofschoon verreweg de meesten voor de wetenschap van geene de minste

beteekenis geweest zijn, zoo zijn er toch enkelen, zoo als die van de heeren BISHOP te Londen [1]), DAWES te Wateringbury [2]), LASSELL bij Liverpool, Lord ROSSE te Parsonstown, en COOPER te Markree, die, ieder in eene bijzondere rigting, maar toch aanhoudend in dezelfde rigting werkzaam, zich voor de sterrekunde zeer verdienstelijk gemaakt hebben. Niet minder verpligting heeft de wetenschap aan den vorigen Hertog van NORTHUMBERLAND, die, zoowel door de uitgave der waarnemingen van HERSCHEL aan de Kaap de Goede Hoop, als door het geschenk, waarmede hij de sterrewacht te Cambridge vereerde, zijnen naam duurzaam aan de sterrekunde verbonden heeft.

Was in het eerste derde gedeelte dezer eeuw geene enkele stichting in de Nieuwe Wereld aan de sterrekunde gewijd, ook dáár vinden wij tegenwoordig eenige sterrewachten in werking. De praktische geest der Noord-

---

[1]) De Heer BISHOP, vroeger handelaar in wijn en sterke dranken, had reeds in 1836 eene eigene sterrewacht, op zijne buitenplaats in het Regent's Park te Londen, voor zijne verlustiging opgerigt, doch begreep weldra dat de middelen, aldaar aanwezig, aanhoudend en verstandig gebruikt, ook voor de wetenschap bevorderlijk konden zijn. Hij verbond dus kort daarop, in het najaar van het jaar 1839, den heer DAWES aan zijne sterrewacht, die zich reeds door het uitgeven van twee uitgebreide verzamelingen van waarnemingen (Memoirs of the R. A. S. Vol. V en VIII) had bekend gemaakt; en na diens vertrek in 1844 den heer HIND (vroeger assistent voor de magnetische waarnemingen aan de koninklijke sterrewacht te Greenwich), die door zijne talrijke planeten- en kometenontdekkingen en het vervaardigen der naauwkeurige „Mr. BISHOP's Ecliptic Charts" de sterrewacht van Regent's Park eenen eersten rang onder de bijzondere sterrewachten deed innemen. Als tweede assistent is, voor een korten tijd (waarschijnlijk van Januarij 1852 tot Januarij 1853), de heer E. VOGEL werkzaam geweest, die later, zoo als bekend is, ter vergezelling van den heer BARTH naar de binnenlanden van Afrika vertrokken is, en vervangen werd door den heer MARTH, toenmaals student te Koningsbergen. Na den dood van den heer W. S. STRATFORD, den *superintendent* voor den Nautical Almanac (welk overlijden 29 Maart 1853 voorviel), werd de heer HIND in diens plaats benoemd, zoodat thans (Junij 1856), voor zoo ver mij bekend is, alleen de heer MARTH aan de sterrewacht van den heer BISHOP werkzaam is.

[2]) De heer DAWES, in 1844 door den heer HIND vervangen, vestigde zich weldra te Cranbrook en daarna te Wateringbury, waar hij, vooral in den lateren tijd, door zijne waarnemingen over den ring van Saturnus de aandacht der sterrekundigen tot zich getrokken heeft. Ook gaf hij kort daarna zijne derde lijst waarnemingen op dubbelsterren, nog voor zijn verblijf bij den heer BISHOP, te Ormskirk bij Liverpool volbragt, uit (Mem. of the R. A. S. Vol. XIX), waardoor de gaping tusschen zijne vroegere waarnemingen en die, welke hij bij den heer BISHOP deed, werd aangevuld.

Amerikanen was langen tijd een beletsel tegen eene onbaatzuchtige bevordering der wetenschappen, waarvan niet regtstreeks stoffelijk voordeel te verwachten was, doch in de laatste jaren is hierin eene groote verbetering te bespeuren, en de sterrewacht te Washington stelt zich, wat de werktuigen, het aantal waarnemers, en vooral wat den ijver aangaat, waarmede waargenomen wordt en de uitkomsten der waarnemingen worden openbaar gemaakt, met de voornaamste sterrewachten in Europa op ééne lijn [1]).

Ook de Regering der republiek Chili, door de aanwezigheid voor een bepaald doel eener [2]) zending van Noord-Amerikaansche sterrekundigen, op de sterrekunde opmerkzaam gemaakt, besloot de door hen medegebragte werktuigen aan te koopen, en beriep onmiddellijk na hun vertrek, uit

---

[1]) Reeds in 1833 was er op kosten van het Ministerie van Marine der Vereenigde Staten eene kleine sterrewacht aan het dépôt van kaarten en zeevaartkundige werktuigen te Washington gebouwd. Het hoofddoel van deze sterrewacht was in den beginne slechts het onderzoeken der aldaar bewaarde zee-uurwerken, doch verkreeg spoedig eenige meerdere beteekenis, doordien de Regering der Vereenigde Staten eenige schepen voor eene ontdekkingsreis uitrustte en voor de bepalingen der geographische lengten bij deze gelegenheid overeenkomstige waarnemingen op het observatorium der Marine wenschelijk waren. De luitenant ter zee GILLISS werd met de waarnemingen aldaar belast, ofschoon hij vroeger bijna geene sterrekundige opleiding gehad had; de wijze van waarneming werd hem, zonderling genoeg, in eene tamelijk kort gestelde instructie medegedeeld, doch GILLISS heeft later, toen hij slechts eenige gelegenheid tot oefening gehad had, getoond, dat hij voor de taak, hem toevertrouwd, geheel berekend was.

In 1842 werd er besloten, eene sterrewacht van den eersten rang te Washington te stichten, die den naam van *nationale sterrewacht* dragen zou; de aanleg werd aan GILLISS en, na diens vertrek naar Chili, aan MAURY toevertrouwd, die zich met de voornaamste instrumentmakers van Europa in verbinding stelde, en gemagtigd werd eene onbekrompene keuze te doen. De tegenwoordige voorraad van groote werktuigen is, na de Pulkowa, op geene sterrewacht grooter dan te Washington, en men moet den bestuurder en den waarnemers den lof nageven, dat zij van de mildheid der regering en de hun aangebodene gelegenheid zoo veel mogelijk partij weten te trekken.

[2]) Dit doel was, om, naar het door GERLING te Marburg hernieuwde voorstel, door overeenkomstige waarnemingen der planeten Mars en Venus, op beide halfronden der aarde te volbrengen, mede te werken tot het bepalen van de afmetingen van ons zonnestelsel. Aan GILLISS, tot nog toe waarnemer aan het *Naval Observatory* te Washington, werd opgedragen, zich met de noodige werktuigen naar Chili te begeven, ten einde aldaar de waarnemingen te leveren, die in het zuidelijk halfrond gedaan moesten worden. Hij stichtte op den heuvel Santa Lucia nabij Santiago eene sterrewacht, die, met de werktuigen, na zijn vertrek door de Chilische regering werd aangekocht.

Duitschland den sterrekundige Moesta, die, bijgestaan door het uitmuntende klimaat van Chili, zich onvermoeid betoont in het leveren van die waarnemingen, welke voor de noordelijke sterrewachten door hunne ligging onmogelijk te verkrijgen zijn, en die niettemin voor de kennis van den hemel gevorderd worden.

De zucht om, ook in het bezitten van wel ingerigte en geregeld werkzame sterrewachten, met Europa te wedijveren, heeft ook hier en daar bijzondere personen in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika aangedreven om sterrewachten te stichten. Zoo bezit thans de hoogeschool der kleine stad Cambridge in Massachusetts eene sterrewacht, voorzien van een' reuzenkijker als die van de Pulkowa, die uit bijzondere bijdragen werd aangekocht. Ook te Cincinnati is eene sterrewacht onder bestuur van Mitchell gesticht, doch beide hebben, in vergelijking tot de aangekochte hulpmiddelen, nog weinig van zich laten hooren.

Maar niet alleen vinden wij in de grootere rijken eene onbekrompene bevordering der sterrekunde. Ook verscheidene der kleinere staten hebben, naar gelang hunner mindere krachten, toch door het oprigten eener grootere of kleinere sterrewacht bijgedragen tot het bereiken van het edele doel: het bevorderen van de uitbreiding der menschelijke kennis. Zoo werd in 1835, bij Munchen, de groote sterrewacht gesticht en van de kostbaarste en beste werktuigen voorzien, waaraan Lamont reeds sedert eene reeks van jaren zoo ijverig bezig is. Het kleine Denemarken zelfs bezit twee sterrewachten, te Altona en te Koppenhagen, waarvan de eerste althans steeds voor de sterrekunde van het hoogste belang geweest is, niet alleen door de waarnemingen die ze opleverde, als wel voornamelijk door de veelvuldige bemoeijingen van den waardigen Schumacher, en het door hem uitgegevene sterrekundige tijdschrift. Zelfs de stad Hamburg verheugt zich in eene bij de zeevaartschool toegevoegde sterrewacht, door de mildheid harer inwoners van uitmuntende middelen voorzien, die door de tallooze waarnemingen van den onvermoeiden Rümker voor de wetenschap rijpe vruchten heeft opgeleverd [1]).

[1]) Reeds in het jaar 1803 hadden de ijverige bemoeijingen van den ouden Repsold te weeg gebragt, dat men in deze groote handelstad, plannen maakte voor het aanleggen eener

De opgenoemde inrigtingen zijn de voornaamste die in het laatste tijdperk ontstaan zijn, en die aan de bevordering der sterrekunde een grooter of kleiner aandeel genomen hebben. Het zou ons te ver voeren, de geschiedenis van al de overige bestaande sterrewachten slechts ter loops te behandelen. Verscheidene der oudere sterrewachten, zoo als het reeds opgenoemde Koningsbergen, Göttingen, Padua, Kremsmünster, zijn steeds meer of minder werkzaam gebleven. De sterrewacht op den Seeberg bij Gotha is reeds sedert 1840 door haren tegenwoordigen bestuurder Hansen verlaten en door den invloed van weêr en wind bijna geheel vervallen. De sterrewacht van het Trinity College te Dublin, weleer door de naauwkeurige waarnemingen van Brinkley zoo vermaard, heeft na diens dood geene teekens van leven meer gegeven. De sterrewacht te Armagh, eveneens in Ierland, is van goede werktuigen voorzien, en staat onder bestuur van den kundigen Robinson, doch heeft sedert zijne oprigting evenmin iets van zich laten hooren. De sterrewachten te Christiania en te Brussel hebben, ofschoon van goede werktuigen voorzien, ook jaren lang geene sterrekundige waarnemingen opgeleverd, hetgeen wel daaraan hoofdzakelijk moet toegeschreven worden dat hunne bestuurders zich meer met weêrkundige en magnetische observaties bemoeijen. Nogtans levert sedert eenige jaren, nadat Hansteen te Christiania door eenen helper, den heer Fearnley, wordt bijgestaan, ook deze sterrewacht weder geregeld eenige planetenwaarnemingen op.

Wij hebben nu de voornaamste werkplaatsen vlugtig beschouwd, van

---

sterrewacht, doch het schijnt, dat de ongunstige tijden deze plannen verijdeld hebben. Althans, niet voordat in 1823 twee Hamburgers, de heer Grell 10000 mark banco (9000 gl.) en de heer von Hess 1000 mark courant (720 gl.), bij uiterste wilsbeschikking aan de te bouwen sterrewacht vermaakt hadden, werd de geestdrift weder vernieuwd en binnen een drietal jaren zag men, verbonden aan eene school voor de zeevaart, de schoone sterrewacht verrijzen, waar Rümker zijne talrijke sterrekundige waarnemingen volbragt heeft. Nog meer werd er in het jaar 1833 gedaan, toen eenige der aanzienlijkste bewoners der stad eene som van 28000 gulden bijeenbragten, om eenige door den ouden Repsold nagelatene instrumenten voor de sterrewacht aan te koopen, en nog bovendien den voorraad met een ander hoofdwerktuig te vermeerderen.

waar de bouwstoffen verwacht moeten worden, die tot verbetering der sterrekunde moeten dienen. Maar wij moeten niet vergeten, dat deze werkplaatsen op zich zelve niets kunnen uitrigten, en dat zij in de eerste plaats van werktuigen voorzien moeten zijn, wier naauwkeurigheid in overeenstemming is met de behoeften der wetenschap, dat de waarnemer die behoeften kennen en de noodige talenten en bekwaamheden, en vooral de noodige volharding bezitten moet om, zooveel die werktuigen toelaten, in die behoeften te voorzien, en dat eindelijk de door hem verkregene uitkomsten nog uit niets bestaan dan getallen, waardoor de tijdelijke plaats der waargenomene hemellichten wordt aangeduid en dat het verder de taak is van den berekenenden sterrekundige, uit die getallen de resultaten af te leiden, waarmede onze kennis van den hemel moet verrijkt worden. Van deze vereischten zullen wij nog alleen op het eerste letten, en eenige aandacht schenken aan die mannen, die aan de sterrekunde door het verbeteren der werktuigen zulke uitstekende diensten bewezen hebben.

Sedert, op het einde der 17e eeuw, de verrekijkers aan de sterrekundige werktuigen de vroegere visierlinialen hadden vervangen, hangt de naauwkeurigheid der sterrekundige waarnemingen voor een groot gedeelte van de voortreffelijkheid der gebruikte verrekijkers af. Reeds had, omtrent het jaar 1820, de onsterfelijke FRAUNHOFER, daartoe door den vermogenden UTZSCHNEIDER ondersteund, het vervaardigen der glazen tot zulk eene hoogte gebragt, dat hij al wat, vroeger, door de beste engelsche kunstenaars geleverd was, verre achter zich liet. Door de milde ondersteuning van UTZSCHNEIDER in diens werkplaats in staat gesteld door kostbare proeven de groote moeijelijkheden te boven te komen, aan het gieten en slijpen van groote voorwerpglazen verbonden, verkreeg daardoor die inrigting een ongekenden bloei en de naam van FRAUNHOFER werd met dien van UTZSCHNEIDER in de firma vereenigd.

Maar het waren niet alleen de glazen, tot welker volmaking FRAUNHOFER zoo veel toebragt, oòk de geheele opstelling der kijkers werd door hem op eene zoo kunstige manier ingerigt, dat de behandeling en het gebruik van de grootste even gemakkelijk geschiedde als van een klein draagbaar werktuigje. Ook de vroeger reeds gedurende eenigen tijd verworpene dradenmikrometers werden door de hooge en ongekende volkomenheid, waartoe

zij door FRAUNHOFER's bemoeijingen gebragt werden, een der volmaaktste hulpmiddelen ter bevordering der sterrekunde.

De groote onkosten, waarmede de voorloopige proefnemingen gepaard gingen, maakten het noodzakelijk, de eindelijk gevondene kunstgrepen, om bij het smelten en slijpen van de glazen der kijkers dien graad van volkomenheid te bereiken, geheim te houden. Niettemin werden in tijds een paar leerlingen, de heeren MERZ en MAHLER, in al die geheimen ingewijd, om na den dood van FRAUNHOFER de werkzaamheden op denzelfden voet, en even voortreffelijk, voort te zetten. Zelfs nog grootere werktuigen dan die hun voorganger geleverd had hebben zij voor de sterrewachten te Munchen, Pulkowa en Cambridge in Noord-Amerika tot stand gebragt, en, in het kort, er is bijna geene der bestaande grootere of kleinere sterrewachten, buiten Engeland en Frankrijk, die niet door één of meer hunner kunststukken versierd wordt.

Maar het zijn niet enkel kijkers, die de sterrekundige voor zijne werkzaamheden behoeft. Voor een groot gedeelte bestaan de sterrekundige waarnemingen in de bepaling der schijnbare plaatsen aan den hemel van vaste of bewegelijke hemelligchamen. Die plaats wordt door de lengte van twee cirkelbogen uitgedrukt, die men aan den hemel getrokken denkt. In vroegere eeuwen nam men allerlei verschillende handelwijzen te baat, om tot dit doel te geraken, doch het was de sterrekundige FLAMSTEED, de stichter en eerste bestuurder van de sterrewacht te Greenwich, die al deze handelwijzen door ééne, hoogst eenvoudige verving, thans de eenige gebruikelijke, daar zij de gevraagde grootheden bijna onmiddellijk oplevert, derhalve geene langwijlige berekeningen na zich sleept, en nog verscheidene andere voordeelen medebrengt. Het tegenwoordig ter toepassing dier methode in gebruik zijnde werktuig, de meridiaancirkel, werd, in het begin dezer eeuw, door REICHENBACH het eerst zamengesteld, maar in het jaar 1832, waarmede het tijdvak dat wij beschouwen begint, waren er slechts een gering aantal van die werktuigen aanwezig. Zoowel REICHENBACH als ERTEL, met wien hij zich later vereenigde, maar nog meer de heeren PISTOR, SCHIEK en MARTINS te Berlijn, en nóg meer de gebroeders REPSOLD te Hamburg hebben door de uitstekende wijze, waarop zij deze hoofdwerktuigen vervaardigd en verbeterd hebben, de sterre-

rekunde duurzaam aan zich verpligt. Ook de sterrekundige uurwerken, die voor de toepassing der handelwijze van Flamsteed als meetwerktuig dienen, en dus zoo naauwkeurig mogelijk moeten zijn, hebben door de handen van verschillende kunstenaars in Frankrijk, Engeland, Denemarken en Duitschland eene vroeger ongekende volkomenheid bereikt, en het zij hier voldoende, de namen van Bréguet te Parijs, Jürgensen en Kessels te Altona, Dent te Londen en Tiede te Berlijn te noemen, aan wie de meeste sterrewachten hunne hoogst naauwkeurige uurwerken te danken hebben.

Wij hebben nu de hulpmiddelen beschouwd, waaraan de sterrekunde, naast den ijver harer beoefenaars, haren vooruitgang en verhoogden bloei verschuldigd is, en zullen nu een overzigt nemen van de vorderingen harer verschillende onderdeelen.

Het waren voornamelijk de kometen, die in het jaar 1832 zoowel sterrekundigen als niet-sterrekundigen het meest bezig hielden. De twee eenige, toen bekende kometen van zeer korten omloopstijd, die van Encke en Biela, kwamen ons in het jaar 1832 beide bezoeken, terwijl een drietal jaren later die van Halley verwacht werd. De naauwkeurigheid, waarmede deze hemelligchamen, na een' geruimen tijd onzigtbaar geweest te zijn, op de door de sterrekundige berekeningen bepaalden tijd wederverschijnen, en alsdan den door diezelfde berekeningen aangeduiden weg aan den hemel doorloopen, verwekt te regt de algemeene bewondering. Maar de sterrekundige is met die naauwkeurigheid slechts *dan* tevreden, wanneer zij volkomen is. Vinden er bij de wederverschijning nog kleine verschillen met de vooruit gemaakte berekening plaats, die nogtans te groot zijn om aan de waarnemingen toegeschreven te kunnen worden, dan is dit een afdoend bewijs, dat de loopbaan van het hemelligchaam nog niet naauwkeurig genoeg bekend is, of dat er nog eene onbekende oorzaak bestaat, die zijnen loop wijzigt, of wel, dat de grootte van ééne of meer der werkingen, die op dien loop invloed oefenen, niet geheel juist was aangenomen. Het is door de voorschriften der hoogere wiskunde altijd mogelijk te bepalen, aan welke der drie genoemde oorzaken de afwijkingen zijn toe te schrijven, mits het hemelligchaam, dat bij zijne beweging die afwijkingen vertoont, langdurig genoeg is waargenomen.

De opgenoemde kometen geven van het gezegde een schoon voorbeeld. Ik herinner hier slechts kortelijk, dat de zoogenaamde komeet van Encke haren omloopstijd bij elken wederkeer met omtrent anderhalf uur vermindert, en dat de oorzaak hiervan door den hoogleeraar Encke aan den wederstand toegeschreven wordt, dien de komeet ondergaan moet, ingeval de ruimte der schepping, ten minste van dat gedeelte der schepping, waarin ons zonnestelsel zich beweegt, met eene ligte middenstof vervuld is. Encke heeft te regt begrepen, dat er geene moeite ontzien moest worden, om de komeet voortdurend stap voor stap met de berekening te volgen. Zijne verdienstelijke pogingen hebben steeds het beste gevolg gehad. Nog in het vorige jaar heeft hij voor de achtste maal de sterrekundigen met de uitkomsten zijner voortgezette berekeningen bekend gemaakt. De komeet was wederom zevenmaal verschenen (in de jaren 1832, 1835, 1838, 1842, 1845, 1848 en 1852), en telkens was zij vroeger tot haar digtste punt bij de zon teruggekomen, dan het geval geweest zoude zijn, indien zij aan geene andere krachten dan de aantrekking der zon en der planeten ware blootgesteld geweest.

Om dit verminderen van den omloopstijd te verklaren, ligt voorzeker de wederstand van ether, wiens bestaan door de voortplanting van het licht hoogst waarschijnlijk wordt, het eerst voor de hand, maar het is nog ver van bewezen dat hij de wezenlijke oorzaak daarvan is. Vooreerst bespeurt men niet de minste vermindering in omloopstijd bij de planeten. Wel is waar moeten deze door hun veel grooter gewigt veel minder door dien wederstand gestoord worden, maar zij zijn veel langer dan de komeet van Encke voorwerpen van naauwgezette waarneming geweest. Men bezit waarnemingen op de planeten, die tot eenige eeuwen voor het begin onzer tijdrekening opklimmen, en zelfs deze, vergeleken bij de tegenwoordige waarnemingen, verraden van eene vermindering in den omloopstijd geen spoor. Ten tweede is het nog niet bewezen, dat alle kometen hetzelfde verschijnsel opleveren. Hoogst belangrijk zoude een onderzoek wezen, waarbij de komeet van Biela op dezelfde wijze en even volkomen werd behandeld als Encke de loopbaan der naar hem benoemde komeet gedaan heeft; de Berlijnsche Akademie van Wetenschappen poogde reeds in het jaar 1834, door het uitschrijven eener prijsvraag, tot dit onderzoek

uit te lokken, maar de uitgebreidheid van den arbeid heeft tot nog toe de berekenaars afgeschrikt, en ofschoon DAMOISEAU, en later SANTINI telken male eene benadering voor den schijnbaren loop voor de volgende verschijning gegeven hebben, een onderzoek, dat al de verschijningen der komeet omvat, zou noodig zijn om de vraag, waar het op aankomt, het al of niet bestaan eener vermindering van den omloopstijd, te beantwoorden. Doordien er sedert 1834 weder drie omloopen der komeet hebben plaats gehad, is de arbeid, aan deze onderzoeking verbonden, niet weinig vermeerderd.

De belangrijkheid der komeet van BIELA is sedert de twee laatste verschijningen niet weinig toegenomen. Bij hare verschijning in November 1845 was er aan haar uiterlijk aanvankelijk niets bijzonders te bespeuren, maar in de maand Januarij van het volgende jaar bleek het, dat zich, uit de tot nog toe enkele komeet, twee kometen hadden gevormd, die, nevens elkander, gezamenlijk haren loop vervolgden; ook bij de verschijning in het jaar 1852 werden beide deze gedeelten wedergezien. Behalve dus de ophelderingen, die van de komeet van BIELA, even als van alle kometen met korten omloopstijd, omtrent den wederstand van eenen ether te verwachten zijn, is het onderzoek naar haren loop door de gemelde omstandigheid hoogst gewigtig geworden; reeds hebben eenige sterrekundigen, PLANTAMOUR, HUBBARD en D'ARREST, zich met voorloopige berekeningen aangaande haar bezig gehouden, maar het is nog niet mogelijk, tot eenige beslissende resultaten te geraken. Inmiddels heeft de Akademie van wetenschap te St. Petersburg op nieuw eenen aanzienlijken prijs gesteld op de volledige behandeling van al de waarnemingen op de komeet van BIELA, vooral ten opzigte van de werking, die de beide afzonderlijke gedeelten op elkander zullen blijken te hebben. Het is te hopen dat de oproeping, door dit ligchaam gedaan, gehoor zal vinden, en dat de wetenschap verrijkt zal worden met eene onderzoeking, die, wel is waar, ontzagchelijke opoffering van tijd en moeite zal eischen, maar de belooning daarvoor in hare uitkomsten medebrengt.

De vraag, of de ruimte van ons zonnestelsel door eene wederstand biedende middenstof vervuld is, geeft tot daarmede in verband staande onderzoekingen aanleiding, waartoe de kometen waarschijnlijk nog de mogelijkheid zullen verschaffen. Ingeval namelijk die middenstof tot ons zonnestelsel behoort,

dan is het niet onmogelijk, ja zelfs waarschijnlijk, dat zij in dezelfde rigting om eene as draait, die door het middelpunt der zon gaat, als waarin al de planeten zich bewegen. De vraag is slechts, zullen de waarnemingen hiervan iets kunnen verraden? Dit is nog niet vooruit te beslissen; maar het is toch duidelijk, dat de werking van zulk eene middenstof het sterkst moet wezen op eene komeet, die zich in eene rigting beweegt, tegenovergesteld aan de draaijende beweging in haar zelve, indien die bestaat; en het is dus uiterst belangrijk, bepaaldelijk dien invloed te onderzoeken op kometen, die zich in beiderlei rigtingen bewegen. Nu volbrengen beide de reeds genoemde kometen, die van ENCKE en die van BIELA, haren loop om de zon in dezelfde rigting als de planeten, terwijl de komeet van HALLEY eene teruggaande beweging heeft. Bestaat zulk eene omwenteling in den ether, dan zal de werking op eene komeet, wier loopbaan in eene vlakte gelegen is, die omtrent loodregt staat op de vlakten van de loopbanen der planeten, behalve door de verkorting van haren omloopstijd, ook nog merkbaar worden door eene verandering in stand van die loopbaan. De tweede komeet, die in het jaar 1846 door DE VICO te Rome ontdekt werd, en die, naar de berekening van onzen landgenoot VAN DEINSE, haren loop om de zon in omtrent 76 jaren volbrengt, verkeert in dit geval, en zal dus later, wanneer zij nog eenige malen is waargenomen, misschien zeer veel tot het onderzoek naar de bedoelde middenstof kunnen bijdragen.

Nog voor een ander doel zijn de kometen van korten omloopstijd dienstig. Onder de grootheden, die op de ligchamen van ons zonnestelsel betrekking hebben, en wier kennis voor vele sterrekundige berekeningen noodig is, behooren ook de hoeveelheden stofs, of, zoo als de natuurkundigen het noemen, de massaas der planeten. Nu bestaat er in de bepaling van de massaas dier planeten, die van één of meer wachters vergezeld zijn, betrekkelijk weinig zwarigheid, daar men juist uit de waarneming van den loop eens wachters de aantrekking bepaalt, die hij van de planeet ondervindt, en uit deze aantrekking de massa gemakkelijk wordt afgeleid. Maar, wat de planeten Mercurius, Venus en Mars aangaat, die zonder begeleiding eens wachters hunnen omloop om de zon volbrengen, de bepaling hunner massaas is en blijft een moeijelijk vraagstuk.

Het eerste middel dat zich voordoet om tot de oplossing hiervan te geraken is, door waarneming de aantrekking te bepalen, die de planeet, wier massa gezocht moet worden, op de andere planeten uitoefent, maar de planeten blijven altijd zoo ver van elkander af, dat dit middel, ofschoon het eenige, dat tot nog toe bij de planeten Venus en Mars mogelijk geweest was, altijd zeer onzeker blijft. Bij de planeet Mercurius was ook deze handelwijze niet van toepassing, daar, door zijne nabijheid bij de zon, zijne werking te veel met die van dat ligchaam zamensmelt. Welkom was dus het vooruitzigt dat de komeet van Encke, bij hare verschijning in Augustus 1835, zich zoo digt voorbij de planeet Mercurius zoude heenbewegen, dat haar loop daardoor merkbaar gewijzigd zoude worden, welke wijziging bij de volgende verschijning zon kunnen waargenomen en uitgemeten worden, om tot de bepaling van de massa van Mercurius aanleiding te geven. Men werd in zijne verwachting hieromtrent niet bedrogen; de berekeningen van Encke hebben uit den schijnbaren loop der komeet eene eerste bepaling der massa van Mercurius geleverd, wier naauwkeurigheid daaruit blijkt, dat de vooruitberekende loop in 1852 zeer naauwkeurig met den wezenlijken overeenkwam, niettegenstaande de komeet in het jaar 1848 nog meer dan driemaal digter bij Mercurius geweest is, dan in 1835.

Wij hebben uit deze beschouwing gezien wat de laatste jaren, voornamelijk aangaande de kometen, hebben opgeleverd. Onze kennis is objectief nog vermeerderd door het niet geringe aantal van 52 kometen, waaronder hoofdzakelijk drie met zeer korten omloopstijd, en twee met omloopstijden van omtrent 70 jaar, die, wanneer zij eerst eenige malen waargenomen zijn, misschien nog een rijke bron van kennis voor de sterrekunde wezen zullen.

De kometen geven ons, trouwens even als elke andere afdeeling der hemelligchamen, aanleiding om op te merken, hoe de verschillende soorten van sterrewachten ieder hare afzonderlijke taak te vervullen hebben. De sterrewachten onderscheiden zich hoofdzakelijk van elkander, door hare hulpmiddelen en hare geografische ligging. Het is doelmatig, en wordt in den regel ook in acht genomen, dat zij, die van de magtigste en kostbaarste hulpmiddelen voorzien zijn, deze hoofdzakelijk voor die onderzoe-

kingen besteden, waartoe de werktuigen, waarover anderen te beschikken hebben, te kort schieten. Gewoonlijk kan de waarneming der kometen, zoowel als die der kleine planeten, met veel gemak geschieden door hen, aan wie de geringste of slechts middelmatige hulpmiddelen ten dienste staan, en de sterrewachten, die wat hare werktuigen aangaat tot de allermagtigste behooren, laten dan ook dikwijls na, zich met de waarnemingen op kometen af te geven. Er kunnen echter gevallen voorkomen, dat eene komeet door lichtzwakte slechts door de allersterkste kijkers te zien is, en dat hare waarneming, of wel hare zoo lang mogelijk volgehoudene vervolging, voor de sterrekunde van veel belang is; in dat geval is het doelmatig, dat ook de bezitters dier groote kijkers zich met hare waarneming bezig houden. Toen de komeet van Faye ons in het jaar 1850 voor de tweede maal zoude bezoeken, had Leverrier uit al de waarnemingen van hare eerste verschijning haren toekomstigen loop met hooge naauwkeurigheid berekend, en het bleek, dat zij alsdan tot op zulke eenen afstand van de aarde zoude blijven, dat alleen de vermogendste kijkers haar zouden kunnen ontdekken. Het is dan ook alleen te Pulkowa en Cambridge gelukt, haar te vinden en waar te nemen, en deze waarnemingen zijn van het hoogste belang geweest, daar de omloopstijd der komeet thans met groote naauwkeurigheid bekend is, en zij anders misschien geheel verloren geraakt zoude zijn, even-als reeds een paar malen met andere kometen het geval geweest is.

Het gebeurt ook wel eens, dat eene komeet zulk eenen loop aan den hemel neemt, dat zij voor de sterrewachten in Europa zich in het geheel niet boven den horizon verheft, en in die gevallen vullen de weinige sterrewachten in het zuiderhalfrond, en wel meer bepaaldelijk die aan de Kaap de Goede Hoop, datgene aan, waarvoor de noordelijke sterrewachten te kort schieten. Reeds meermalen hebben de sterrekundigen aldaar, vroeger Henderson, en daarna Maclear, door hunne naauwkeurige waarnemingen belangrijke bijdragen tot de kennis van de loopbanen van bepaalde kometen geleverd.

Deze beschouwing brengt ons als van zelve tot eene meer algemeene van de verdeeling der werkzaamheden, naar gelang van de hulpmiddelen, waarmede eene sterrewacht voorzien is. Het gebied der sterrekunde ver-

valt in twee hoofddeelen, het zonnestelsel, waartoe onze aarde behoort, en het overige van het zigtbare heelal. De kennis van beide dezer afdeelingen moet op waarnemingen berusten, waarnemingen van verschillenden aard. De weg, waarlangs de kennis van het zonnestelsel allengs meer volmaakt moet worden, is het inzamelen van eene onafgebrokene reeks bepalingen van de schijnbare plaats, die de planeten aan den hemel aannemen. De sterrewacht te Greenwich heeft zich reeds meer dan eene eeuw lang deze waarnemingen, verbonden met die op de zon en de maan, ten hoofddoel gesteld, en werd in den laatsten tijd krachtdadig door andere sterrewachten, als te Cambridge, Edinburg, Konigsbergen en aan de Kaap bijgestaan. De talrijke kleinere planeetjes, wier ontdekking voornamelijk de laatste 12 jaren hebben opgeleverd, worden geregeld aan de sterrewachten, zoowel van den eersten als tweeden rang, waargenomen, en nog onlangs is de sterrewacht te Greenwich met twee groote werktuigen verrijkt geworden, waarvan het eene ten doel heeft, zooveel mogelijk waarnemingen op de maan te leveren, terwijl het andere, een meridiaancirkel, door zijne grootte en inrigting voornamelijk daartoe vereischt werd, om ook de kleinste planeetjes in den Meridiaan waar te nemen.

Eene geheel andere rigting is die, waarin de sterrewacht op de Pulkowa arbeidt. Bij de keuze van haren werkkring werd voornamelijk het doel beoogd, datgene te leveren, waartoe de rijke, en ten deele door Struve verbeterde hulpmiddelen alleen haar in staat stelden. De hoogere streken van den hemel werden het hoofdonderwerp, waarmede de Pulkowa zich bezig zoude houden. Waren de sterren onophoudelijk aan hetzelfde punt van den hemel, zoo als haar gewone naam van *vaste sterren* zou aanduiden, dan waren zij voor de wetenschap van veel minder beteekenis dan thans het geval is. De sterrekunde houdt zich met de physische gesteldheid en de beweging der hemelligchamen bezig; onze kennis van de physische gesteldheid der sterren zal wel altijd zeer bekrompen blijven, en hadden zij dus in het geheel geene beweging, dan zouden zij slechts als de noodige vaste punten van eenig belang zijn, die de sterrekundige behoeft, om de plaatsen der overige hemelligchamen in betrekking daartoe te bepalen. Maar sedert men, reeds in de vorige eeuw, ontdekt heeft, dat de meeste sterren eene, voor de tegenwoordige hulpmiddelen, reeds na weinige jaren merkbare bewe-

ging hebben, sedert BESSEL zelfs, door zijne hoogst naauwkeurige waarnemingen, eene kleine kringvormige beweging bij PROCYON en SIRIUS ontdekte, die het bestaan van donkere begeleiders ten duidelijkste bewees, is elke vaste ster een voorwerp dat aanspraak maakt op de aandacht der sterrekundigen. Hare bewegingen kunnen alleen daardoor onderzocht worden, door hare plaatsen aan den hemel van tijd tot tijd met de meeste naauwkeurigheid te bepalen.

Een ander onderzoek knoopt zich hieraan onmiddellijk vast. Het is thans reeds algemeen bekend, dat uit deze, zoogenaamde eigene bewegingen der vaste sterren gebleken is, dat ons geheele zonnestelsel zich door de ruimte voortbeweegt. Het punt, waarnaar de beweging gerigt is, is allengs beter bekend geworden, naarmate men meer sterren te baat nam om het te bepalen. Het is ontwijfelbaar, dat deze beweging niet altijd naar hetzelfde punt gerigt kan blijven, maar er zullen misschien duizendtallen van jaren verloopen, eer er eene verandering in de rigting dier beweging bespeurd kan worden. De bepaling van de plaatsen van een groot aantal vaste sterren is voor het onderzoek naar de rigting van de beweging van ons zonnestelsel noodzakelijk. Op de sterrewacht van de Pulkowa heeft men twee der hoofdinstrumenten in de laatste jaren alleenlijk daartoe gebruikt, om van alle sterren, die met het bloote oog zigtbaar zijn, de plaatsen zoo naauwkeurig mogelijk te bepalen; verscheidene andere Russische sterrewachten dragen het hare daartoe bij, om het onderzoek nog verder uit te strekken, en nog de helderste der voor het bloote oog onzigtbare sterren op te nemen. De sterrewacht te Helsingfors is vroeger op hetzelfde terrein, doch meer beperkt, werkzaam geweest; ARGELANDER heeft door zijne naauwkeurige waarnemingen de plaatsen van meer dan 500 van die sterren bepaald, die zich door eene zeer sterke eigene beweging onderscheiden.

Het is om verschillende redenen hoogst wenschelijk, dat meer dan eene inrigting zich met dezelfde soort van waarnemingen bezig houdt, al ware het slechts om elkanders uitkomsten te toetsen. Zoo werken meer sterrewachten, ofschoon niet op dezelfde groote schaal, tot hetzelfde doel mede, en de Radcliffe-sterrewacht te Oxford, die van Greenwich, Cambridge, Edinburg, Koningsbergen, Hamburg en in het zuider-halfrond

Paramatta, St. Helena en Madras, hebben door min of meer uitgebreide sterrelijsten kostbare bouwstoffen tot het onderzoek naar de bewegingen der vaste sterren en van ons zonnestelsel geleverd.

Niet minder belangrijk is het onderzoek naar de bewegingen, die in de zoogenoemde dubbele sterren worden opgemerkt, en de onderzoekingen, betreffende de raadselachtigste voorwerpen des hemels, de sterrehoopen en nevelvlekken. De dubbele sterren, die elk ongetwijfeld uit een paar hemelligchamen bestaan, die aan elkanders aantrekking onderworpen zijn, en in hunne beweging volkomen de beweging der planeten nabootsen, hebben ons reeds geleerd dat in de hoogere streken des hemels die aantrekkingskracht volgens dezelfde wetten werkt, als in ons zonnestelsel. Maar nog slechts een klein aantal dier stelsels heeft beweging verraden. Het is voor onze kennis van den hemel van het hoogste belang dat de onderzoekingen omtrent die stelsels onafgebroken worden voortgezet. Er is door Struve te Dorpat een vaste grondslag gelegd door zijne duizendtallen van hoogst naauwkeurige metingen der dubbelsterren. Er is verder op dit veld steeds voortgearbeid, hoezeer niet altijd met die volharding, die Struve, door zijn sterk gestel begunstigd, aan den dag kon leggen. Nogtans, die metingen behooren, door de onbegrijpelijke geringheid der bewegingen, die zich in de dubbelsterren verraden, ongetwijfeld tot de teederste werkzaamheden, die in de praktische sterrekunde verrigt worden, en er worden uitmuntende hulpmiddelen, maar nog meer eene hooge mate van geschiktheid en scherpe zintuigen toe gevorderd, om metingen te leveren, die de vereischte naauwkeurigheid bezitten. Dit is dan ook de reden, waarom betrekkelijk weinigen zich later op dit veld gewaagd hebben, en de voornaamste waarnemers, waaraan men eenige vorderingen hierin te danken heeft, zijn, behalve de beide Herschels en South, Mädler, Otto Sruve en Kaiser, terwijl ook eenige verdienstelijke dilettanten, als Bishop, Dawes, Hind, Fletcher en Dembowski uitmuntende metingen geleverd hebben.

Nog teederder dan deze metingen zijn die, welke ten doel hebben, den afstand der vaste sterren te bepalen. Ik herinner hierbij dat de eerste goed geslaagde bepaling van zulk eenen afstand in het tijdvak valt, dat wij beschouwen, en dat wij haar aan Bessel verschuldigd zijn. Voorwaar eene schoone overwinning. Talrijk zijn de mislukte pogingen, reeds van

Copernicus' tijd af in het werk gesteld, om door de aanwezigheid eener kleine, jaarlijksche, kringvormige schijnbare beweging der vaste sterren aan te toonen dat de aardbol zich om de zon beweegt; immers is, in vergelijking met den onmetelijken afstand der vaste sterren, de 40,000,000 mijlen lange middellijn van den loopkring der aarde eene zoo onbeduidende kleinigheid, dat eerst de fijnste metingen van den lateren tijd, en dan slechts bij eenige weinige sterren, eene kleine verandering hebben verraden, in de rigting, waarin zij op verschillende tijden van het jaar gezien worden, eene verandering die een gevolg is van de beweging der aarde.

Het is ons tegenwoordig wel niet meer te doen om een bewijs voor de beweging der aarde om de zon te vinden; zelfs al verried geene enkele vaste ster een spoor van eene jaarlijksche kringvormige beweging, dan zouden wij nog, zoowel als Copernicus, overtuigd zijn, dat hierdoor slechts de onmetelijke afstand der vaste sterren bewezen was. Maar is die afstand nog meetbaar, is die kleine beweging, die eene vaste ster, ten gevolge van de beweging der aarde, moet schijnen te bezitten niet volstrekt onmerkbaar, dan opent zich voor het onderzoek der sterrekundigen een ruim veld. Het ijs is wel gebroken, de bepaling van den afstand eener vaste ster door Bessel werd gevolgd door eenige andere van Struve, Maclear en Peters, maar het ten deele mislukken der pogingen, hiertoe in het werk gesteld, en de tegenstrijdige uitkomsten, door verschillende waarnemers voor dezelfde ster gevonden, duiden genoegzaam aan, hoe ontzagwekkend de afmetingen van het voor ons zigtbare gedeelte van het Heelal, en hoe onzeker de verkregene resultaten zijn.

Wij keeren met onze beschouwing weder tot het zonnestelsel terug, om een' blik te werpen op de objectieve vermeerdering onzer kennis daarvan. Niet weinig verwondering wekte, op het einde van het jaar 1845, het berigt, dat het aantal planeten, sedert bijna veertig jaren onveranderd gebleven, met ééne vermeerderd was. Ik zal niet in eene opsomming treden van de werkzaamheden, die tot de ontdekking dezer planeet en der 36 anderen gevoerd hebben, waarmede wij sedert dien tijd verrijkt zijn. Evenmin tot de uiteenzetting der bezigheden, waartoe zij aanleiding gegeven hebben, en de onderzoekingen, waartoe hare zonderling in elkander grijpende loopbanen gevoerd hebben. Alleen wil ik nog eenige rekenschap

geven van de bemoeijingen, die hun groot en telkens toenemend aantal van de sterrekundigen eischen.

De meeste sterrekundige waarnemingen hebben ten doel de bewegingen der hemelligchamen te bepalen. Maar door de gebreken der werktuigen, de onvolkomenheid onzer zintuigen, de hindernissen, voortvloeijende uit den staat van onzen dampkring, zijn de waarnemingen nooit volstrekt naauwkeurig, en de daaruit afgeleide getallen, die dienen moeten den aard van de beweging der hemelligchamen uit te drukken, zijn het dus evenmin, en blijven altijd slechts eene benadering tot de waarheid. Onze kennis van de loopbanen der oude planeten, der zon, der maan, al is die tot een hooger standpunt gekomen dan de andere afdeelingen der sterrekunde, is niettemin onvolkomen, en de waarnemingen moeten steeds voortgezet worden om haar te volmaken. Maar is dit voor de oude planeten eene waarheid, hoeveel te meer geldt het voor de kleine planeetjes, wier bestaan eerst sedert zoo korten tijd aan de sterrekundigen bekend is. Jaar op jaar moeten zij waargenomen worden. Reeds heeft hun telkens aangroeijend getal het noodzakelijk gemaakt, deze waarneming elk jaar slechts gedurende eenige weken, voor elke bijzondere planeet zoo gunstig mogelijk gekozen, voort te zetten. Encke, de verdienstelijke bestuurder der sterrewacht te Berlijn, heeft zich die ligchamen bijzonder aangetrokken, en al de krachten zijner wel ingerigte sterrewacht worden besteed, niet alleen door waarnemingen, maar ook door langwijlige daartoe gevorderde berekeningen, de kennis der loopbanen dier hemelligchamen zooveel doenlijk te verbeteren. Ook de meeste andere sterrewachten, zoowel van gelijken als van minderen rang, moeten in deze waarnemingen en berekeningen deel nemen. De behoefte der wetenschap eischt het, en de ondervinding leert dat deze nooit te vergeefs sprak. Sommige sterrewachten, die eenen anderen werkkring gekozen hebben, zooals op de Pulkowa en te Edinburg, zijn wel genoodzaakt, zich aan deze werkzaamheden te onttrekken; de sterrewacht te Bonn, waar, met eene voorbeeldelooze volharding, reeds sedert eenige jaren aan eene hoogst naauwkeurige afbeelding van den ganschen hemel gearbeid wordt, levert wel eenige waarnemingen, maar ziet zich genoodzaakt, zich met geene berekeningen in te laten; andere sterrewachten zijn er, die, om bekende of onbekende redenen, in het ge-

heel niets van zich laten hooren; maar op de meeste der thans bestaande sterrewachten wordt een groot gedeelte van tijd en krachten aan de waarneming en de berekening der kleine planeten geschonken.

Welke resultaten de kennis der loopbanen dezer hemelligchamen eens geven zal, is niet vooruit te zien; daartoe zou men althans eerst de overtuiging moeten hebben, dat zij omtrent allen gevonden zijn. Eerst dan zal het gepast zijn te onderzoeken, of zij ons iets zullen kunnen leeren aangaande de wording van ons zonnestelsel, en of zij, in het algemeen, de moeite en tijdsopoffering zullen beloonen, die aan hen besteed is.

Ik kan van het gekozen onderwerp niet afstappen, zonder nog met een enkel woord te gewagen van de belangrijkste der ontdekkingen, die misschien ééne der wis- of natuurkundige wetenschappen kan aanwijzen, maar die daarom ook misschien meer dan eenige andere beschreven en besproken is, ik bedoel die van de planeet Neptunus.

Waren de sterrekundigen sedert lang gewoon, dat de planeten zich geheel naar de door hen voorgeschrevene banen aan het hemelgewelf voortbewogen, de planeet Uranus bewees, dat er aan onze kennis van het plenetenstelsel en de krachten, die er werken, nog iets ontbrak. De kleine afwijkingen tusschen de waargenomene en vooruitberekende plaatsen van Uranus, niettegenstaande bij die berekening de aantrekkingen der overige planeten waren in acht genomen, deed eene nog onbekende planeet vermoeden, en het vraagstuk ontstond om uit die werkingen, ofschoon uiterst gering, en slechts door de naauwkeurige werktuigen van den tegenwoorwoordigen tijd merkbaar, de loopbaan en de tijdelijke plaats van het onbekende ligchaam te bepalen. Ofschoon niet te ontveinzen valt, dat dit vraagstuk uit zijnen aard slechts door de verhevenste deelen der wiskunde was op te lossen; deze was voor die taak berekend. Bessel is welligt de eerste geweest, die tot den veelomvattenden en tijdroovenden arbeid besloot, en hadden niet dringende werkzaamheden en zijn te vroege dood het hem belet, de eerepalm, door Leverrier behaald, en door Adams evenzeer verdiend, ware hem niet ontgaan.

Maar mogen de omstandigheden den één' boven den anderen begunstigd hebben, voor den onpartijdigen beoefenaar van de geschiedenis der wetenschap is de ontdekking van Neptunus niet een bewijs van de bovenmatige

14

bekwaamheid van den éénen of den anderen, hij beschouwt haar als een uitvloeisel van den toestand der wetenschap, een bewijs van de hoogte, waarop zoowel praktijk en theorie, zoowel de sterrekundige waarnemingen als de bespiegelingen der hoogere wiskunde zich bevinden.

Wij kunnen niet vooruitzien, welke belangrijke waarheden latere onderzoekingen in het gebied der natuurkundige wetenschappen aan het licht zullen brengen, maar éene zaak is gewis: de ontdekking der planeet Neptunus, en de onderzoekingen, die tot haar geleid hebben, en waartoe zij aanleiding gegeven heeft, zullen altijd een bewijs zijn dat er sterrekundigen van het midden der negentiende eeuw den toestand hunner wetenschap begrepen, eene leemte die zij aanbood, gevoeld, en gedaan hebben wat zij konden om die leemte te verhelpen en tot volmaking der wetenschap aan te wenden.

Maar laat eene ingenomenheid met hetgeen volbragt is, niet tot ijdelheid of werkeloosheid vervoeren. „Zoo lang er nog iets te doen overblijft, is er nog niets gedaan," was de spreuk van den grooten veldheer. En er is nog veel te doen. Het denkbeeld, dat ten minste de ligchamen van het zonnestelsel aan het menschdom bekend waren, iets, waaraan geen der oude wijsgeeren zoude getwijfeld hebben, is gebleken eene inbeelding geweest te zijn. In tachtig jaren is het zestal vroeger bekende planeten tot 49 aangegroeid. Vele dier nieuwe planeten zijn nog zoo kort bekend, dat zelfs hare loopbanen nog niet met eenen voor de sterrekundige bevredigenden graad van naauwkeurigheid bekend zijn, terwijl van hare grootte en massaas zelfs niet het allerminste met zekerheid bekend is. Ook hun aantal groeit nog jaarlijks aan. En wat de kometen aanbelangt, van slechts een gering aantal, die ons in onze rede tot eenige beschouwingen aanleiding hebben gegeven, is de omloopstijd naauwkeurig bekend, daar zij reeds meermalen bij verschillende omloopen zijn waargenomen. Van eenige anderen, die nog slechts ééns verschenen zijn, kennen wij den omloopstijd slechts ongeveer en wij moeten afwachten wat latere verschijningen ons daaromtrent meer zullen leeren. Ja, van de overige 200 kometen, die met eenige naauwkeurigheid zijn waargenomen, zijn de loopbanen meestal zoo langwerpig, dat men alleen den vorm heeft kunnen aanduiden van dat gedeelte dat het digtst bij de zon gelegen is, en dat men de lengte der loopbanen benevens haren omloopstijd onbepaald moest laten. Gaan wij nu

nog na, dat er tegenwoordig telken jare gemiddeld twee kometen ontdekt en waargenomen worden, dan behoeft het geene verdere uiteenzetting, dat wij ook in de kennis dezer ligchamen eerst eene eerste schrede gedaan hebben.

En van de physische gesteldheid van al deze ligchamen, hoe weinig is ons daarvan bekend! en hoe weinig vooruitzigt bestaat er niet om daarin eene schrede te vorderen! Welk een raadsel is tot nog toe niet de oppervlakte der zon, die onuitputtelijke bron van licht en warmte! Welk een vreemd voorwerp is niet de drievoudige ring die Saturnus omgeeft! Welk denkbeeld moeten wij ons vormen van de ligte kometen, die al onze pogingen, om haar voorkomen en wezen uit bekende natuurkrachten te verklaren, verijdelen, en door de vreemde vormen, die zij aannemen, weleer schrik en ontzetting bij de menigte verspreidden en later zoovele ijdele bespiegelingen bij enkelen hebben uitgelokt!

En verlaten wij met onze verbeelding het nietige plekje, dat ons zonnestelsel in het ruim der schepping inneemt, wenden wij een' blik op de millioenen zonnen, die te zamen éénen groep uitmaken, waartoe onze zon behoort, en waarbinnen zij zich, omgeven van haren planetenstoet voortbeweegt, gaan wij dan na, hoe weinig ons van die ligchamen bekend is en welke tallooze onderzoekingen omtrent de bewegingen die in dien sterregroep plaats hebben door de wetenschap zijn aangeduid, onderzoekingen van zulken omvang, dat er eeuwen en duizendtallen van jaren zullen moeten voorbijgaan, eer zij slechts voorloopige uitkomsten zullen hebben opgeleverd, — bedenken wij dan nog eindelijk, dat die zelfde sterregroep nog minder is in vergelijking tot het bestaande, dan de zandkorrel in vergelijking tot hem zelven, — dan kunnen wij slechts met een' medelijdenden glimlach op de zelfvoldoening nederzien, die wij smaakten bij het roemen op de hoogte onzer tegenwoordige kennis, dan erkennen wij, dat, even nietig als het schepsel is tegenover zijnen Schepper, even onbeduidend als de stip is, die hem ter verblijf is aangewezen, in vergelijking met de ruimte, even onvolkomen ook zijne kennis blijven zal van het onmetelijke heelal!

Edel-Groot-Achtbare Heeren Curatoren! Bij het aanvaarden van het hoogleeraarsambt aan deze Hoogeschool voel ik mij gedrongen tot u

het woord te rigten. Het is geene ijdele pligtpleging, wanneer ik u dank zeg voor het vertrouwen mij door uwe voordragt aan den Koning bewezen, en wanneer ik beloof, al mijne krachten te zullen inspannen mij dat vertrouwen waardig te betoonen. Ik weet, dat ik slechts een' weêrklank uit van de algemeene gevoelens, wanneer ik verklaar den hoogsten prijs te stellen op uwe edele pogingen om den bloei der Hoogeschool, ook door het uitbreiden en verbeteren der aan haar verbondene werkplaatsen te bevorderen. Ik acht het ongepast met vele woorden daarover uit te weiden, daar die inrigtingen zelve, door het nut, dat zij voor de Hoogeschool en de wetenschappen gesticht hebben, als even zoo vele bewijzen aanwezig zijn voor den geest van bescherming en ondersteuning, die u bezielt. Ook eene nieuwe sterrewacht hebt gij opgerigt, geëvenredigd aan de middelen waarover gij kondet beschikken. Ofschoon u persoonlijk onbekend, hebt gij mij geroepen, om in haar werkzaam te zijn. Maar gij vordert meer van mij; gij draagt mij ook het onderwijs der sterrekunde aan de Hoogeschool op, om alzoo mede te werken tot het voorname doel, de beschaving aan te kweeken onder het puik der vaderlandsche jongelingschap. Eervol is die dubbele roeping, maar een' zwaren pligt heb ik op mij geladen, door aan haar gehoor te geven. Ik hoop nogtans, door ijver, geholpen door jonge krachten en ondersteund door uwe voortdurende medewerking, in staat te zijn mij van dien pligt te kwijten. Mogt echter deze mijn vurige wensch vervuld worden, mogt gij later in gemoede kunnen verklaren, dat ik de verwachting, die gij van mij gekoesterd hebt, niet heb beschaamd, schrijft dit dan slechts voor zóó ver aan mij zelven toe als het van mijn' goeden wil zal getuigen. Beschouwt dan in mij slechts den kweekeling der uitmuntende school, waar ik mijne opleiding mogt genieten. Al behoort de inrigting, waar ik mijne eerste oefeningen volbragt, en later ambtshalve werkzaam was, wat hare plaatsing betreft, tot de minst bevoorregte, zij wordt bestuurd door een' man, dien ieder die hem kent, vereert als een' geleerde, die het wijd uitgestrekte gebied der wetenschap, die hij beoefent, met één' blik overziet; een' leermeester, wien nog nimmer een leerling te vergeefs om opheldering vroeg bij het onverwacht stuiten op moeijelijkheden in zijne studie, van wiens helder verstand steeds een even grondig als duidelijk uitgesproken oordeel vernomen

kon worden over alles wat er in zijn vak verrigt werd. Meermalen heeft hij metterdaad bewezen, dat er juist niet de kostbaarste werktuigen vereischt worden, om voor de wetenschap nuttig te zijn. Te woekeren met de hulpmiddelen, die het lot hem had toegedeeld, was steeds zijn streven, het zal ook hier mijne leus zijn. Schenkt mij dan voortdurend dat vertrouwen, dat ik zoo hoog waardeer, en onthoudt mij ook in het vervolg de ondersteuning niet, die ik van uwe zijde zal behoeven om de mij opgedragene betrekking te vervullen. Moge het dan later blijken, dat de *stap* thans door u gedaan, kan verantwoord, de keuze, op mij gevallen, kan gebillijkt worden, en moogt gij daardoor de voldoening ontvangen van op nieuw te hebben toegebragt tot heil der wetenschap, en tot den bloei der Hoogeschool.

Hooggeleerde Heeren, Geachte Ambtgenooten! Ook tot u wend ik mij, daar ik behoefte gevoel mijn gemoed hier voor u uit te storten. Ik ben door een koninklijk besluit aan uwen kring toegevoegd, aan een' kring van mannen die het Vaderland tot eere en de Hoogeschool tot sieraad strekken. De stad, waar ik mijne jongelingsjaren doorbragt, de kweekschool waar ik, onder de leiding van voortreffelijke mannen, mijne oefeningen volbragt, de inrigting waar ik het voorregt genoot, mij ongestoord aan eenen wetenschappelijken werkkring te kunnen wijden, onder vriendschappelijk verkeer met mijne hooggeachte leermeesters, heb ik verlaten, om hier uwe taak te deelen en anderen in te leiden in de wetenschap die mij het meest ter harte gaat. Met u mag ik voortaan te zamen werken tot hetzelfde doel, verspreiding van kennis en verlichting. Als ik u daar voor mij zie, mannen van meer gevestigden leeftijd en rijpere ondervinding, dan dringt zich bij mij de gedachte op, dat het veel van mij gewaagd is, de plaats aan te nemen, die mij in uwe rij is aangeboden. Maar ik vertrouw er op, gij zult den jongeren ambtgenoot welwillend in uw midden opnemen, hem uwen bijstand niet onthouden, waar zijne mindere ervaring die zal behoeven, zijne pogingen schragen, die hij tot het vervullen zijner eervolle maar moeijelijke taak zal aanwenden; de toegenegenheid, van eenigen uwer ondervonden, met wie eene andere roeping mij te zamenbragt, is mij reeds een waarborg voor den vriendschapsband, die mij met u allen zal vereenigen, nu het mij geoorloofd is, u als ambtge-

nooten te begroeten. Schenkt mij die vriendschap, die van mijnen kant versterkt zal worden door de achting die ik u toedraag. Laat mij in uwen omgang vergoeding vinden voor hetgeen mijne verplaatsing mij deed verliezen, dan zal mijn volgend leven zich zacht aansluiten aan mijn vorig, dan zal het mij gemakkelijk vallen mijne taak te vervullen en naast u en met u te arbeiden voor wetenschap en verlichting.

Eindelijk nog een woord tot u, Edele Jongelingen, kweekelingen dezer Hoogeschool! Een wellust is het mij tot een werkkring geroepen te zijn die mij weder aan u verbindt. Nog niet lang geleden en ik noemde mij nog uw' medebroeder. Behoef ik u wel te verzekeren dat ik met warmte mijne taak aanvaard, om onder u werkzaam te zijn? De verschillende rigting uwer studiën moge mij slechts een klein aantal onder u als leerlingen toewijzen, het zal mij een genot zijn hen voor te gaan in het pad der wetenschap, hunne oefeningen te leiden of hen de Natuur te leeren kennen door de éénheid harer beginselen en de veelheid harer werkingen. Maar ook gij allen, die hier uit verschillende oorden des vaderlands zijt zamengekomen om u in de velerlei afdeelingen van menschelijke kennis te laten inleiden, wie gij ook zijt, gij zult mij steeds bereid vinden, u bij te staan, waar mij zulks mogelijk zal zijn; ziet mij als uwen medgezel aan, wien dezelfde geest als u bezielt: het streven naar wetenschap en kennis. Laat ons onze taak als dezelfde beschouwen; laat ons indachtig zijn, dat wij loten zijn van denzelfden stam die eenen Huygens, eenen de Groot, eenen Boerhaave, en zoovele andere mannen heeft voortgebragt, die ons kleine vaderland, ook in het gebied der wetenschappen, in vergelijking tot zijnen omvang, van meer beteekenis hebben gemaakt dan eenig ander. Laat ons steeds op die voorgangers staren, en laat ons bewijzen dat de Nederlandsche landaard nog is, wat hij vroeger was! Maar daartoe de handen ineengeslagen, daartoe den kostbaren tijd ons ten nutte gemaakt, de schoone jongelingsjaren met voordeel aangewend! Dan zullen wij voldoen aan de verwachting die van ons gekoesterd wordt, dan zullen wij het meest toebrengen tot de eere der Alma Mater, tot den roem des vaderlands!

ORATIO

DE

LITERARUM ORIENTALIUM CUM THEOLOGIA CHRISTIANA NECESSITUDINE,

QUAM HABUIT

HENRICUS CHRISTIANUS MILLIES,

A. D. XXII SEPTEMBRIS A. CIƆIƆCCCLVI,

QUUM IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA LITERARUM ORIENTALIUM PROFESSIONEM ORDINARIAM SOLLENNI RITU AUSPICARETUR.

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE CURATORES, VIRI NOBILISSIMI, AMPLISSIMI!

QUI HIS AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME!

ACADEMIAE RECTOR MAGNIFICE!

DOCTRINARUM ET ARTIUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI! LECTORES DOCTISSIMI!

QUI IN HAC PROVINCIA ET URBE POTESTATE ET AUCTORITATE ESTIS CONSPICUI, VIRI HONORATISSIMI!

SACRORUM ANTISTITES, VIRI PLURIMUM VENERANDI!

ARTIUM ET DISCIPLINARUM DOCTORES, VIRI CONSULTISSIMI, DOCTISSIMI!

HUIUS ACADEMIAE ALUMNI, COMMILITONES EXOPTATISSIMI!

CUIUSCUMQUE LOCI ET ORDINIS HIC ADESTIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Quod olim commendavit Cicero commune omnium artium, quae ad humanitatem faciunt, vinculum, id etiamnunc et superesse et servandum esse arbitramur. Dici autem vix potest, quanta sensim singulae fere disciplinae artesque incrementa ceperint, quippe quarum unaquaeque suos quasi surculos egerit, qui suam sibi vitam agentes suamque maturitatem adepti novos sua quisque vice ramos emittere solent. Idque haud parvo generis humani emolumento. Quae enim antea coeco quodam impetu in unum coacervata et inter se permixta confuse tantum conspiciebantur, nunc tandem certis a se distincta separataque indiciis melius in diem et cognoscuntur, et bene cognita in usum vitae transferuntur. Hoc tamen in his rerum atque disciplinarum incrementis atque, ut ita dicam, generatione cavendum, ne aliae communis originis vetustaeque affinitatis immemores prorsus ab omni cum aliis deflectant commercio. Verbo dicam, nimis sedulo is suum agellum colere videtur, qui proximos campos spernens, sepibus eum scrobi-

busque a vicinorum concursu intercludit. Contra antiquae cognationis pristinique inter artes vinculi constans ac diligens observatio miram non solum ad cuiusvis artis disciplinaeque, sed ad ipsius humanitatis, quae his artibus disciplinisque continetur, progressum operam praestat. Languescit enim quae solitariam vitam agit disciplina: neque tantummodo quae in conterminis disciplinis maxime ad sui conservationem necessaria sunt ignorabit, sed ipsa etiam, quo a rerum usu remotior est, eo magis contemnetur et in suis quasi involucris marcescet. Alunt enim sese nutriuntque mutuo disciplinae: eamque brevi interituram aut, quod idem est, nullius pretii certo scitote esse artem, quae in ipso reliquarum flore ita tabescat, ut quod ceteris proficit, ipsi nocere videatur.

Prudenti itaque consilio maiores nostri has publicas omnium disciplinarum civitates condiderunt, quae inde nomen Universitatum habent, in quibus non tantum singulae excoluntur, sed cunctarum etiam societatis communionisque lex ex hoc, de quo diximus, vinculo suspensa est.

Sunt autem in disciplinis aliae inter se magis minusve cognatae; hae propius a se distant, illae grandiori intervallo a se separantur. Theologiam omnium disciplinarum reginam dixerunt antiqui: quod si quibusdam ambitiosius dictum videatur, id tamen nemo negabit, eam in reliquas artes hanc vim exercuisse, ut harum incrementa maximam partem ab illius progressu originem traxerint. Quod si ab aliis ipsa theologia, utpote rerum divinarum scientia, divinum quoddam opificium existimetur, ita tamen eam coelitus in res humanas demissam iisque immixtam esse omnes confitebuntur, ut ex ipsis humanarum scientiarum profectibus optima sibi praesidia lucretur. Eius est omnium doctrinarum fructus ad se trahere, nullam contemnere, nullam negligere, seduloque magnis istis humanitatis adminiculis, philosophiae, historiae, literarum, naturae rerum studiis ad suum quoque commodum abuti. Prae caeteris autem propria quaedam et peculiaris coniunctio nobis esse videtur theologiae cum literis orientalibus, quae eam magna ex parte enutriverunt et ex quibus ipsa ad vitam sustentandam veluti commeatum trahere videtur. Si de me loqui licet, ex quo ad theologiae studium animum applicare incepi, ea mihi enata est persuasio de arcta literarum orientalium cum omni re Christiana necessitudine, quam experientia rerum tam in antistitis sacrorum munere gerendo, quam

in theologiae professione ita confirmavit, ut eandem omnibus omnino nostrae aetatis theologis penitus inculcatam optemus. Nunc vero maxime haec cogitatio mihi animum quasi obsidet, ubi post plures annos theologiae in Seminario Evangelico-Lutheranorum tradendae impensos, honorifica vocatione in illustrem hanc Academiam translatus Literarum Orientalium professionem sollenni oratione auspicari aggredior. Neque enim aliud video argumentum et a persona mea minus alienum et huic loco temporique aptius, quam si ita obeundi muneris, quid mihi continere, et qui cursus in eo tenendus videatur, rationem reddam, ut ad vos de Literarum Orientalium cum Theologia Christiana necessitudine orationem dicam.

Vos, A. A. rogatos velim, ut in hoc argumento exponendo vestra me benignitate, cuius maxime indigeo, adiuvetis, mihique vestrae fortasse exspectationi parum satisfacturo ignoscatis. Tum enim temporis angustiae ut materiam gravem latique ambitus tantum delibarem coegerunt: tum quam multa et eruditioni et facundiae meae desint, ideo malo ipse confiteri, quam ab aliis convinci, quo facilius a vobis veniam simplicitatis meae me impetraturum esse confido.

Literas quum dico Orientales, antiquum me nostratium morem sequi intelligitis, easque me velle, quae nunc a multis, nomine ab eo, qui illarum gentium auctor habetur, petito, nec tamen aptissimo, Semiticae vocantur. Licet recentiori aetate permultae Asiae linguae magis minusve innotescere et coli coeperint, quas omnes nos hanc adversam mundi plagam habitantes orientales nuncupare possumus, in magno tamen illarum numero iam diu principem sibi locum vindicarunt et prae caeteris, sive honoris causa sive strictiori sensu, orientales dici consueverunt, quae olim Israelitis cognatisque gentibus in usu fuerunt. Postquam a multis inde saeculis istae literae fere solae colebantur, caeterae vero Asiae linguae eruditis Europae viris magis minusve incognitae et neglectae iacuerant, recentiori imprimis aetate totus fere oriens apertus est. Incredibili ardore et uberrimo fructu veterum Indorum ditissimae et pulcherrimae literae et quae cum illis cognatae aut commixtae et ex illis derivatae fuerunt linguae, excultae sunt; quae saeculorum tenebrae tamdiu occultaverant Aegypti aenigmata, ex parte saltem solvi coeperunt; vetera Assyriae, Mediae, Persiae monumenta, alta olim

humo defossa, in lucem protrahuntur et ex sepulcro quasi reviviscunt; remotiores Asiae mediae et septentrionalis sermones pervestigantur; antiquissimae et numerosissimae gentis, Sinensium, literae explicantur; quarum olim proavi nostri studia inchoarunt tantum, diversae insularum ulterioris Indiae linguae felicissimo eventu multorum exercent diligentiam. Nec tantum linguae et literae, sed harum omnium gentium antiqua et recentiora fata, religiones, mores, instituta, artes indagantur. Credi vix potest, quantum hoc iam utilitatis habuerit ad veram humanitatem promovendam, ad universae eruditionis copiam augendam, ad ingenium hominum moresque formandos, ad historiam indolemque generis humani melius cognoscendam, ad divinam rerum humanarum temperationem perspiciendam: quanto maiores autem eadem studia in posterum fructus ferent. Omnibus profecto et singulis literis orientalibus suus est honos, sua laus, suum pretium. Qui ex diversa sermonis humani natura et indole diversam gentium cogitandi, sentiendi, vivendi, et hinc quoque loquendi rationem intelligere; qui literarum elegantiorum, a nostris toto caelo distantium, cognitione et comparatione veri pulcrique sensum acuere; qui philosophandi per longam saeculorum seriem apud remotissimas et praestantissimas gentes studia et in vero inquirendo ingenii humani tamquam fata perspicere; qui intimam, quam vixerunt, gentium vitam, religionis morumque origines et vicissitudines, familiae, societatis, rei publicae, aut externarum rerum conditionem, regnorum et populorum mutationes cognoscere; qui denique scire cupiant, quae in qualibet disciplina vel arte, in naturae pervestigatione, in mathematica, astronomia, medicina iam olim acutissimi homines observarint, repererint, perfecerint: his omnibus oriens et latissimum campum et amplissimam semper studii materiam praebet. Omnium in universum literarum orientalium arctissimum esse vinculum cum Ecclesia Christiana, iam hinc constat, quod utilis propagandi Evangelii ratio magnam partem ex probabili sermonis cuiusque gentis cognitione usuque pendeat. Sed alius peculiaris et quasi continuus nexus inter literas orientales strictiori sensu, vel Semiticas, imprimis sermonem Hebraeum et rem Christianam intercedit. Nolite propterea putare, A. H. me hanc solam ob causam literarum orientalium studium vobis velle commendare. Quae virtutis, eadem est bonarum disciplinarum ratio: propter se ipsae et amari et excoli debent. Neque

igitur literarum orientalium studia tantummodo ad theologorum scholas releganda puto. Unusquisque bene institutus liberaliterque nutritus in his inveniat, quod ad suae artis usum, sive literis, sive historiae, sive iuri, sive naturae rerum operam det, laudabiliter conferat. Sed hoc iudico, hoc censeo: theologum sine harum literarum studio in sua disciplina nullo modo posse proficere; inter illas enim et doctam religionis cognitionem, id est theologiam, necessitudinem quandam interiorem et quasi consanguinitatem intercedere, *quam quippe a divino numine tamquam in lucem editam, tota Scriptura Sacra superstructam, per ipsam rerum gestarum seriem a primordiis rei Christianae ad hunc diem traditam, nostro quoque tempore sancte colendam* arbitramur.

I. Vinculum, quo orientales, praesertim Hebraeae Aramaeaeque literae cum theologia Christiana continentur, ab ipso Deo nexum arbitramur, quia religio Christiana in hac orientis parte nata, cum gentis Israeliticae originibus, fatis, institutis, libris, sermone arctissime cohaeret. Non profecto temere nec fortuito, sed summo Dei numine factum esse credimus, quod novae religionis conditor e Iudaeorum gente, sub lege Mosaica, a parentibus Israelitis ortus et enutritus, in Palaestina doctoris munere functus est ibique in salute generi humano paranda operam posuit, quod primos nactus est auditores Iudaeos, quod ex Iudaeis primi prodierunt Evangelii nuncii, novae doctrinae magistri, verae theologiae, patefactionis nimirum divinae auctores. Quod antiqua hominum saecula diu speraverant, salutem fore gentibus ex Iudaeis, id eventu ratum comprobatumque est, et licet mox institutio divina ad Graecos Romanosque propagata, ipso horum sermone reliquis Europae gentibus, inter has proavis nostris, sese commendaverit: in gente tamen Israelitica sua habuit incunabula, inque temporum vicissitudine originis suae semper gessit conservavitque indicia. Inter Iudaeos Servator primos nactus est sectatores; Hierosolymis, quae urbs tam diu sedes populi Israelitici et caput fuerat, condita fuit prima illa Ecclesia, ad exemplum scholarum Israelitarum maxime conformata, omnium deinceps coetuum in orbe terrarum mater; inde prodierunt primi novae doctrinae praecones, qui aeque ac primi rerum Christianarum scriptores, Iudaei nati fuerunt; primi Christiani in Veteri Testamento suae religionis tamquam fundamenta

collocaverunt; qui viam praeiverunt in doctiori et sublimiori religionis Christianae expositione, Matthaeus, Iohannes, Paulus, non tantum literarum Israelitarum cognitione imbuti, sed quadam quoque eruditione Iudaica tincti fuerunt. Quae sic ab ipsis primordiis apparet rerum Christianarum cum literis orientalibus coniunctio, ea non nova, levis aut externa fuit, sed nativa, firma et penitus insita. Si quis singularis eius populi, veterum dico Israelitarum, historiam secum ipse considerat et contemplatur, fieri non potest, quin stupeat ad rem prorsus insolitam ceterisque omnibus disparem. Omnia enim et singula, fata externa et conditionem populi internam, regiminis formam ipsamque religionis indolem ita coniuncta et inter se cohaerentia intuetur, ut divino consilio alia ex aliis apta, cunctaque in certum praestitutumque eventum contendere intelligat. A cunabulis haec gens a reliquis omnibus distincta fuit, et in maximis quoque fortunae vicissitudinibus, in servitute Aegyptiaca, in bellis cum Cananaeis, in vicinarum gentium contubernio, in exsilio Babylonico, sub Syrorum tandem et Romanorum dominatione suam semper indolem servavit. Profecto in parva hac gente, ex diversis tribubus conflata, diu firmiori regimine politico carente, mox duas in partes scissa, saepius a potentioribus vicinis devicta, aliquid esse debuit prorsus singulare, quod Dei numine per longum saeculorum cursum, donec positam attingeret metam, eius unitatem servare potuerit. Fuit hoc religio: omnis antiquitatis, historiae, literarum, totiusque vitae Israelitarum fons, in Dei patefactione per legem rerumque divinarum cultum fundata, per prophetas explicata et sensim sensimque ad maiorem sinceritatem expurgata. Religio est, quae huic genti originem dedit, quae formam illam condidit reipublicae theocraticae; religione ipsa crevit et ad summum potentiae et gloriae fastigium per Davidem adscendit; religio iis in maximis calamitatibus, miseriis, doloribus fuit solatio, auxilio, remedio. Si quaeris, unde literae apud eos natae sint, quid impulerit illos, qui remotissimae antiquitatis traditiones collegerunt, qui praeteriti aut sui temporis res gestas enarrarunt, quid poetas excitaverit, quove igne accensi sublimia sua carmina fuderint, quid sibi leges velint, quid earum principium sit et quo tendant, quid moverit in gravissimo suo munere prophetas, docentes, exprobantes, consolantes, exhortantes reges aeque ac populum: una religio est. Sic quoque religio non tantum librorum, quos tulit anti-

quitas Hebraea, conscribendorum causa et opportunitas fuit, argumentique, quod singulis illis continetur, materiam praebuit, sed etiam in ipsius sermonis Hebraeorum conformationem, in diversorum scribendi generum inventionem vim suam exseruit: imo, unus MOSES, legislator, historicus, poeta, propheta, omnibus Hebraeorum literis viam paravit. Si ipsa linguae vocabula, etymologiae modum respicimus, valde ea simplex et severa est; variae rerum notiones non tam externa ratione, per plura vocabula artificiose conflata, sed interna elementorum duplicatione aut soni mutatione exprimuntur. Non in nominibus, aut distinctarum rerum designationibus, sed in verbis actionem aut conditionem exprimentibus suas lingua radices formavit. Licet ab una parte fortasse pauper sit dicenda, tamen ex insita quadam robustis his radicibus generationis vi dives est, ditissima autem, si ad sensus religiosos exprimendos quantum valeat consideremus. In antiqua et nativa linguae Hebraeae et Arabicae, vel in universum Semiticarum simplicitate, non tantum vocabulorum immutationis varietatisque ratio melius plerumque quam in aliis linguarum familiis cernitur, sed imprimis quantopere notiones religiosae ac ethicae, animo obortae, appellationum imaginibus sonorumque imitatione enuntientur. Quae per Evangelii propagationem per orbem diffusa sunt, quaeque apud nos in religione, in scholis theologorum, maxime in dogmatica et ethica teruntur vocabula, originem agnoscunt Hebraeam: in ipsa hac lingua diversarum notionum stirps atque radix sita est, quam qui non eruerit, frustra, quibus per insequentia tempora iactatae sint vicissitudinibus, intelligere conabitur. Tum haec minime negligenda sunt: ecclesia Christiana formam sermonemque gentium ad quas pervenit induens, Syriacae linguae ope in Asiam mediam, Aethiopicae in Africam sese introduxit; porro ipse Islamismus, dum Arabicas literas, partim ex communi Semiticarum linguarum fonte deductas, partim ex longa religionis Iudaicae Christianaeque familiaritate ipsis utriusque religionis notionibus imbutas, cum rerum ipsarum argumento et denominatione in remotissimas gentes spargit, ipsam religionem Christianam, non dicam invexit, sed ei quodammodo viam stravit. Enuntiationis forma simplex et inornata, a poetis et prophetis exculta, non tam artificiosam orationis structuram contextumque impeditum, quam parallelismum illum sedatum, et tranquilla quadam cogitatione diversas cuiusque notionis formas

recolentem usurpavit, minus etiam floribus variegatis, quam imaginibus sublimibus gravibusque conspicua. Deinde vero antiquissima ista monumenta in argumento versantur cum theologia arcte coniuncto. Historia enim iis continetur populi Israelitici, qui unus veri Dei notionem cultumque servavit, cui suam legem, suamque promissionem sapientia divina donavit, in cuius ortu, fatis, mutationibus ipsius coelestis regni in terris adumbrationem, novique in genere humano rerum ordinis praeparationem cernere licet. Institutio, sive legis praeceptis, sive poetarum sacrorum cantibus, sive sapientum sententiis, sive denique prophetarum vaticiniis tradita, Deum testatur perfectissimum, sanctissimum, mirabili modo venerationem sui instillantem, excitantem, moderantem, excolentem, ad clarioris aliquando lucis divinae patefactionem homines praeparantem. Elucet hoc imprimis prophetarum aetate, qui pro mutata rerum conditione mutatam quoque profitentur doctrinam, aditumque parant venturo servatori. Neque haec tantum, sed tota antiquitas Hebraea, instituta, mores, quidquid ad vitae cultum, ad rem publicam aut domesticam pertinet, haud una ratione cum rebus Christianis cohaerent, pauloque tantum mutata interdum forma aut appellatione in societatem Christianam translata sunt. Quae omnia qui cognoscere, perspicere, intelligere cupit, ipsum fontem adire debet, literasque discere, quibus ea continentur. Principem autem et antiquitate et rerum gravitate locum obtinent literae Hebraeae, quae a florente inde Israelitarum republica per multa saecula fere sibi constantes, non nisi levissimam passae mutationem aevum tulerunt. Cum iis literae cognatae coniungendae sunt, tum Phoenicum, quarum rariora tantum supersunt monumenta, tum Samaritanae ad mutatam linguae Hebraeae formam propius accedentes, tum imprimis Aramaeorum, quorum et sermo antiquissimus et in libris sacris obvius et transitum veluti parans antiquioris aevi ad recentiorem literarum Syriacarum et Iudaicarum aetatem, tum antiquissimae, dudum emortuae Aethiopicae, tum denique uberrimae et latissime sparsae Arabicae. Pro harum omnium cum religione coniunctione magis minusve arctior est cum theologia necessitudo, neque ea tantum in ipsis primordiis a Deo constituta, sed libris quoque sacris, omnis theologiae vere christianae fonte et principio, innixa.

II. Si Codicem Sacrum spectamus, ad priorem eius partem seu Vetus Testamentum recte intelligendum unusquisque perspiciet ante omnia theologis earum linguarum, Hebraeae scilicet et Aramaeae orientalis, quibus singuli libri conscripti sunt, cognitionem necessariam esse. Nisi illarum literarum studium veris grammatices et critices principiis nitatur, omnibusque ad historiam et antiquitatem gentis Hebraeae cognoscendam subsidiis adiuvetur, non habebit theologia, cui firmiter superstruatur, fundamentum, rectam nimirum scriptorum gravissimorum interpretationem. Sermonis autem Hebraei, quippe antiquissimi, iam pridem emortui, cuius pauca tantum supersunt monumenta, cognitio perdifficilis est et in eo perscrutando varias istas rationes coniungi oportet, quibus ingenium humanum ad paene ignorata cognoscenda aut minus certa stabilienda uti solet. Ex ipsis fontibus propria linguae natura, vocum formandarum mutationumque, quas subeunt, leges, ratio, qua cogitata finguntur et enunciantur, singulaque effata in orationem coaluerunt, indagandae sunt. Quid verba valeant tam ex diverso illorum usu, ex vocibus cognatis, ex derivationis legibus, quam ex traditione Iudaeorum et imprimis ex comparatione cum dialectis cognatis hauriri debet. Per illam cognatarum linguarum, Aramaeae, Arabicae, Aethiopicae, Syriacae comparationem eruditio Hebraea ex torpore isto, quo eam tyrannis traditionis Iudaicae, saepe incertae, saepe insulsae, obduxerat ligaveratque, ad novam quasi vitam resuscitata, interiorem praestantiam praeclarasque sui dotes patefecit. Libros Veteris Testamenti qui recte intelligere vult, omnino linguae Hebraeae elementa usumque callere debet: qui autem ultra vulgarem ab aliis propositam interpretationem sapere non vult, hîc fortasse se subsistere posse existimat sibique abstinendum a linguarum cognatarum studio: sed quomodo in diversissimis saepe eruditorum opinionibus verum invenire, rectumque eligere poterit, nisi potentissimo illo auxilio, linguarum cognatarum comparatione, ipse uti possit? Non ea hîc est monumentorum antiquitatis copia, quibus gaudet Graecia, Latium aut India antiqua, sed quo pauciora sunt ad sacras illas literas intelligendas adminicula, eo religiosius singula perscrutanda erunt. Cum grammatica autem scriptorum interpretatione arcte coniuncta est ars critica, qua, licet variis aliquatenus legibus, quam in Graecis Romanisve scriptis regatur, tamen Hebraeorum quoque literae nullo modo carere possunt. Praeter ea,

quae ex legibus grammatices, ex contextu et parallelismi usu, ex locis similibus, ex palaeographiae studio, ex manuscriptorum collatione, olim iam a Iudaeis instituta et a recentioribus renovata, peti possunt, hîc gravissimum auxilium praebent translationes veteres, maxime quidem pretiosissima illa Graeca Alexandrina, sed orientales quoque, sive ad exemplar ipsum Hebraeum, sive ex huius in aliam linguam versione confectae, pro diversis libris diversae, antiquiores et recentiores, maioris aut minoris ponderis, Samaritanae, Chaldaicae, Syriacae, Aethiopicae, Arabicae, caeterae. Licet multi viri doctissimi in his omnibus colligendis, comparandis, diiudicandis iamdudum desudarint, multaque perfecerint, longe plura tamen facienda supersunt, quorum et ambitus et difficultas et gravitas multos deterrere videtur, ita ut critica quoque textus Veteris Testamenti conditio Novo Testamento longe inferior inveniatur. Praeter linguae studium artisque criticae usum ad veteres libros interpretandos haud minus requiritur antiquitatum gentis, de qua agitur, historiae, regionis quam incoluere, conditionis religiosae, civilis, morum, institutorum cognitio probabilis, sine qua neque cogitandi scribendique ratio, neque quae in libris exponuntur et memorantur, intelligi possunt. In maxima illa diversarum rerum congerie, quae si ad certum ordinem doctrinaeque legem redigitur, Antiquitatum Hebraearum aut Archaeologiae Sacrae nomine solet insigniri, iterum sunt literae orientales, tam gentium cognatarum, Aramaeorum, Arabum, Phoenicum, quam finitimarum, Aegyptiorum, Assyriorum, quae plurimum opis afferre possunt. Etenim si iam olim antiquitati Hebraeae illustrandae literarum Aramaearum, Arabicarum, Syriacarum studium praesidio fuit, ea quae recentiori tempore nata est monumentorum Aegyptiorum interpretatio, aut quae quotidie eruuntur ac in dies numero crescunt Phoenicum et Poenorum reliquiae, aut stupenda illa veteris Assyriae rudera, novam huic scientiae materiam praebent, crebriorumque etiam et graviorum incrementorum spem faciunt. Non spernenda quidem sunt, quae ad populi Israelitici historiam confirmandam, chronologiam stabiliendam, mores illustrandos ex diversis illis fontibus antiquissimis nuper apertis iam hauserunt: sed palatia, statuae, figurae, supellex paene muta sunt, nisi quid sibi velint aut quid portendant, accurata certaque inscriptionum lectione atque interpretatione in lucem promatur. Ne quis dicat, librorum Veteris Testamenti

studium post tot saeculorum labores nihil posteris reliqui fecisse: contra censemus, longe plura quam quae facta sunt, facienda superesse, et speramus fore, ut augeantur in dies illustrationis et interpretationis adminicula, de quibus nunc vix somniant theologi. Sed literas orientales cum Veteris Testamenti interpretatione arcte coniunctas esse, multi facile largientur: necessitatem autem usumque Veteris Testamenti in theologia Christiana forte parvi facient. Qui inter principes huius saeculi theologos primum occupat locum, magnus SCHLEIERMACHERUS, eorum qui Vetus cum Novo Testamento imprudenter confunderunt errore absterritus, in contrarium incidisse et iniquius de Veteris Testamenti scriptis iudicasse, et si praecipuum aliquando in ecclesia Christiana locum auctoritatemque capessiverunt, id fortuitis potius causis quam ipsi rei indoli tribuisse videtur. Alii, summi doctoris exemplum secuti, ulteriusque progressi magis aperte aut occulte libros sacros Veteris Testamenti vilipendere coeperunt, vinculumque omne inter religionem Christianam et religionem resque Israelitarum ita relaxaverunt, ut eo demum prorsus sublato rei Christianae bene consultum fore arbitrari videantur. Magnum hunc et periculosum censemus errorem, qui si aliquando in ecclesia Christiana regnare inceperit, negandum erit ipsum divini numinis institutum, quo per certam rerum seriem, a primordiis ipsis generis humani ad haec quae vivimus tempora, sui patefactionem perduxit; turbatus erit ipse ille continuus rerum humanarum progressus et iugis ordo, ex quibus, historia teste, omnis generis humani in moribus, institutis, artibus, religione, cultu progressus, ipsa, ut verbo dicam, societatis humanae vita pependit; quin evulso fundamento res ipsa Christiana, quod Deus avertat, corruet. Si ipsius Christi adventum, patefactionem ab eo promulgatam, opus per illum peractum, salutem ab eo partam, ecclesiam ab eo conditam, totumque rerum ordinem ab eo inchoatum respicimus, omnino nova habenda est religio Christiana; sed quae Deus suo tempore largiri voluit summa beneficia, haec ita coniunxit cum praeteritis, ita per longam saeculorum seriem praeparavit copulavitque cum gentis Israeliticae fatis, lingua, literis, religione, ut eandem quoque veterem dicere possimus. Intuemini, quaeso, primos Christi sectatores, Apostolicam istam Ecclesiam, omnium sequentium matrem et exemplar: nonne ipsa, audito laeto salutis per Christum nuntio, omnem veterem Israelitarum Scripturam divinitus inspiratam tenebat, lege-

bat, servabat. Praecipuus vero ille Evangelii apud gentes praeco, qui fortiter recentem societatem a servitute Iudaica vindicavit, qui optime novi rerum ordinis naturam et discrimen inter παλαιὰν καὶ καινὴν διαθήκην, inter legem et Christum perspexit, nonne ipse Paulus illis libris semper utitur, eos commendat et sequitur? Religionis et theologiae Christianae igitur maxime interest illos Veteris Testamenti libros recte intelligere et interpretari, quod sine literarum orientalium cognitione omnino fieri non potest. Nec tamen earundem literarum usus ad Novi Testamenti explicationem parvi faciendus est. Ut mittamus, quod non sine veri specie affirmatur, ipsum Servatorem lingua tunc temporis vulgari, Aramaea usum, primosque eius sectatores ea locutos esse, nonnulla fortasse scripsisse: hoc certum est, omnes Iesu discipulos, omnes fere Novi Testamenti auctores Iudaeos fuisse, quorum scripta licet Graeco sermone ad nos perlata sint, satis tamen superque Hebraeum solum geniumque redolent. Quid enim est singulare illud Novi Testamenti idioma? Spiritus saepissime novus, magna vi hactenus inaudita proloquens, facies vero vel forma vulgaris iste Graecus nec purissimus sermo, mens denique vel animus totus adhuc Hebraeus. His ex tribus coaluit: haec tria nisi quis bene distinguit et intelligit, in Novi Testamenti interpretatione nullo modo proficere potest. Ad rem vero criticam gerendam haud multo minorem in Novo Testamento, quam in Veteri opem praebent literae orientales, quum translationes veteres, prae caeteris antiquissima illa, Peschito dicta, ipsa aliarum quarundam veluti mater, uti etiam caeterae Syriacae, Aegyptiacae, Aethiopica, Armenica, aliae gravissimis de vero librorum Novi Testamenti textu testibus adnumerari debent. Nec segnius valent literae orientales ad illustrandum res, loca, mores, quorum in Novo Testamento mentio fit. Quae primis aerae Christianae saeculis colligi coeperunt scripta Talmudica aliaque, recentiori partim lingua edita, sed saepe ex antiquiore traditione depromta; porro eorum qui inter Arabes aut Syros terrae sanctae historiam et geographiam exposuerunt enarrationes; tum quae in diversis linguis, praesertim Aethiopica, servata sunt scripta apocrypha, haec omnia multaque eiusdem generis alia uberrimam saepe materiam praebent ad Novum Testamentum illustrandum. Quae dixi, fusius exponi iisdemque multa addi potuissent, sed sufficit, ni fallimur, brevis haec adumbratio ad literarum orientalium cum theologia

necessitudinem, quippe tota Scriptura Sacra innixam, probandam. Religio et theologia Christiana in Oriente nata, ibi quoque primas radices egit, et licet mox arbor facta ramos suos per maximam orbis terrarum partem extenderit, ad veram tamen eius originem, indolem et naturam perspiciendam semper recurrendum erit ad illud solum, in quo semen divinum forma sua terrestri primum prodiit, ad Orientis literas et antiquitatem.

III. Ut istam necessitudinem libris sacris innixam, sic eandem historia confirmatam deprehendimus. Neque enim huius spernendum est testimonium, quo religionem et theologiam Christianam nunquam prorsus ab Oriente divulsam, literasque orientales divinitus in Ecclesia servatas vel ei restitutas fuisse docemur. Exemplum enim Iudaicae eruditionis cum Graeca coniunctae, quod a summo Apostolo Paulo veteri ecclesiae propositum cernimus, ubique fere neglectum fuit, ita ut nisi providisset sapientia divina easque alibi ad tempus opportunum reservandas reponendasque curasset, periculum fuisset, ne literarum Hebraearum notitia prorsus evanesceret. Dirupta mox Iudaeorum et Christianorum societate, hi magis ab illis literis in dies abalienantur; Iudaei quo infensiores novatoribus, eo patrii moris fiunt tenaciores. Inter hos enim, brevi post conditam Ecclesiam Christianam patria sua pulsos, mirabili prorsus modo, linguae rerumque suarum cognitio etiam per exsilium continua fere traditionis serie propagatur, summaque cura in scholis Palaestinensibus et Babylonicis servatur, excolitur, literis mandatur; oriuntur illi ad intelligendos libros sacros eosque incorruptos servandos gravissimi labores, paraphrases Chaldaicae, Targumim dictae, scripta Talmudica, Masora, ex librorum sacrorum manuscriptorum collatione nata, aliaque, in quibus cum traditionibus patrum prisci sermonis reliquiae conduntur. Quum vero in Oriente Iudaeorum scholae, Christianorum aeque ac Muhammedanorum invidia odiisque oppressae, fere delerentur, novae in Hispania conduntur, ubi Iudaei, per quatuor fere saecula, meliorem patriae linguae explicandae rationem a doctis Arabibus edocti, ea scripta ediderunt, quae mox linguae sanctae studium inter Christianos non tam excitarunt quam creaverunt. Sic ista cognitio traditione, studio et laboribus Iudaeorum, licet non semper certis, accuratis, bonis, in universum tamen laudandis, ab interitu retracta et ad illud aevum traducta est, quo ipsa Ecclesia tota-

que theologia instauranda erat. Eo maioris hoc beneficium aestimandum, quo Ecclesia Christiana satis mature cum ipsis Iudaeis eorum quoque literas minoris facere, contemnere, odioque habere didicerat. Inter Graecos et Romanos sparsa doctrina Christiana, originis solique natalis immemor, tota fere sese mancipavit ingenio Graecorum et Romanorum; ab illis philosophari, ab his formam vitae publicam et civilem, ab utrisque literas humaniores, disciplinas, artesque didicit. E magna illa doctorum in ipsa Ecclesia virorum serie rarissimi sunt, qui relictis imperfectis et corruptis translationibus Graecis Latinisque, ad fontem Hebraeum sese convertunt. Ne de ORIGENE, EPIPHANIO, THEODORETO dicamus, solus fere est HIERONYMUS, qui antiquioris aevi ingenia doctrina longe superans, sequentium saeculorum non tam magister, quam oraculum exstitit. Quum literae Hebraeae in Ecclesia Graeca et Romana non sine gravi religionis detrimento neglectae iacerent, Orientis istae Ecclesiae, quarum vetus cum sermone Hebraeo familiaritas, Syrorum, Arabum et Aethiopum, dum cognatas excolunt linguas orientales, huius quoque linguae memoriam continuant. Syri imprimis in scholis Antiochena, Edessena, Nisibensi, Gandisaporena, tum reliquas artes doctrinasque, conversis quoque in suam linguam Graecorum scriptis, sedulo excoluerunt, tum Theologiae tam praeclaram operam navaverunt, ut praecipuae huius partis, quae interpretatione Scripturae Sacrae historico-critica continetur, posteris omnibus auctores fuisse censendi sint. Per Syros multarum disciplinarum cognitio, imprimis sub Chalifis e gente Abbasidarum, ad Arabes transmissa est; Syri, tam Nestoriani quam Monophysitae, Evangelii notitiam ad gentes quoque remotiores Asiae, in Persidem, Arabiam, Indiam, vel fortasse in ipsam Sinensium terram propagarunt, quin etiam ipsae quas cum Ecclesia Graeca habuerunt lites, genio eorum acuendo haud minus, quam eruditioni theologicae per reliquas Occidentis partes spargendae profuerunt. Ut hoc unum afferam, schola Nisibensis exemplum scholae theologicae praebuit caeteris Ecclesiis imitandum, sed a plerisque, eheu, spretum. Ex quo vero in Aethiopiam invecta est religio Christiana, propter angustius cum regionibus finitimis commercium, robustam tamen aetatem vitaeque ipsum florem non adsequuta est. In Arabia autem religionis Iudaicae et Christianae propagatio viam paravit novae isti religioni, quae brevi magnam orbis terrarum

partem occupavit, maximamque vim habuit in generis humani fata. Qui novus enim ex Arabiae desertis prodiit Islamismus, cum, magna Ecclesiae parte subiugata aut penitus deleta, in ipsam rem Christianam violentissimo impetu ferretur, Christianos animum ad diu neglectas Orientis res intendere vi coegit. Quae ab initio saltem ista religio cum doctrina Christiana communia habuit, acerrimum quod mox exstitit inter Muhammedis sectatores et Christianos odium, rixae, bella continua, haec omnia non tam studii literarum orientalium amorem excitarunt, quam Ecclesiae Christianae necessitatem, cuius ipsa dudum non meminerat, imposuerunt, ut solum suum natale per expeditiones cruciatas denuo adspicere, cognoscere, sibi vindicare tentaret. Quamvis autem expeditiones istae non multum contulerint ad cognitionem literarum orientalium augendam, aut ad theologiam excolendam, commercium tamen aliquod inter Orientem et Ecclesiam Christianam, nunquam deinceps prorsus abruptum, stabiliverunt et per ipsum hoc commercium saniorem etiam de pretio linguis orientalibus statuendo opinionem mentibus inculcaverunt. Si quis quaerit, unde factum sit, ut foeda caligo per aliquot saecula Ecclesiam Christianam obtexerit, in causis etiam gliscentis barbariei literarum orientalium neglectum ponimus. Ubi enim doctum Scripturae Sacrae studium omittitur, omnis theologia vacillare ipsaque Ecclesia brevi degenerare debet. Pauci qui literis Hebraeis et Arabicis operam dabant, id tantum ut Iudaeos et Muhammedanos ad Christi religionem converterent agebant; pauciores, ut Nicolaus de Lyra, harum literarum cognitionem ad Sacrae Scripturae interpretationem adhibebant. Renata vero per Reformationem Ecclesia renatae quoque, vel potius exortae sunt inter Christianos literae orientales, ipsaeque vice sua hanc sacrorum restaurationem foventes, adiuvantes, confirmantes, luce clarius monstrarunt, quam vim ipsae in theologiam universamque ecclesiam exerceant. Singulari profecto Dei providentia factum est, ut eodem fere tempore, quo Ecclesia instauraretur ex puro Scripturae Sacrae fonte, totus per tot saecula clausus Oriens, tam sacer, quam profanus, ille per literarum institutionem, hic per novas trans maria inventas vias, ipsis Christianis aperiretur. Ut Erasmus de Novi Testamenti libris bene meruit, sic diu obseratum Christianis Veterem Codicem Ioh. Reuchlinus aliique, editis de Grammatica Hebraea scriptis, recluserunt, optimumque renovandae Ecclesiae prae-

sidium tulerunt. Ab eo inde tempore pauci in Ecclesia Romana, ut SANTES PAGNINUS, multo plures inter Evangelicos incredibili ardore has literas colere coeperunt et immensus fuit, qui inde in totam theologiam, primo in Scripturae Sacrae interpretationem, deinde in theologiam systematicam et historiam ecclesiasticam, quin etiam in theologiam practicam inque ipsam vitam Christianam fructus redundavit. Unum hoc, sed gravissimum exemplum afferimus: Evangelici ad veterem, germanum, nullo librorum Apocryphorum contubernio inquinatum canonem Veteris Testamenti redierunt, novoque rerum ordine in ipso, cui superstructa fuerat ecclesia Apostolica, fundamento constituto, libros divinos in vernaculam linguam conversos omnium denique manibus tradiderunt, mentibusque commendarunt. Ex literarum quoque orientalium studio melior sensim sensimque processit theologia viamque invenit, qua tandem ad veram, grammaticam, historicam interpretationem, iustumque artis criticae usum pervenire posset. Primo quidem in his literis colendis doctores Christiani traditionem in Iudaeorum scholis servatam et disquisitiones a praestantissimis doctoribus Iudaeis, ELIA LEVITA, KIMCHIIS, RASCHIO, aliis institutas secuti sunt: mox vero successio quaedam scholarum, de ipsa huius doctrinae methodo inter se dissentientium, enata est; emersit identidem aliarum literarum, Chaldaicarum, Syriacarum, Arabicarum, Aethiopicarum docta investigatio; exstiterunt viri ingenio, eruditione, industria praestantissimi, BUXTORFII, GLASSIUS, LUDOVICUS DE DIEU, CASTELLUS, BOCHARTUS, alii, qui lento quidem, sed certo gradu ad maturitatem hanc disciplinam perduxerunt. Maxima in haec studia fuerunt merita proavorum nostrorum, nobilissimae imprimis illius scholae Schultensianae, quae magno ALBERTO magistro, literarum maxime Arabicarum eruditionem, praestantissimosque librorum Manuscriptorum thesauros Lugduni Batavorum asservatos ad illustrandam linguam Hebraeam adhibuit. Quae omnia quanto theologiae lucro fuerint, vix ex aequo aestimare possumus, digne celebrare non possumus. Suam sane telam indefesso labore pertexuit ALBERTUS SCHULTENSIUS, quum ad literas Hebraeas rite intelligendas Arabum opem adhiberet: quod vero pensi reliquum erat, ut eodem modo eodemque consilio cognatarum linguarum, Aramaeae, Aethiopicae, Syriacae excuterentur divitiae, id posteris suo commendavit exemplo. Neque post illum aut harum literarum tractatio

promoveri aut optimos universae theologiae fructus ferre desiit. Quae etiam recentiori tempore saepius invaluit diversa harum literarum tractandarum ratio, dici non potest, quantopere linguae antiquitatique Hebraeae intelligendae emolumento fuerit. Nec mirum: eae enim aut propter se ipsae magis excoli, aut non solum cognatarum linguarum, sed remotissimarum etiam nuperrimeque cognitarum, nec minus monumentorum accurata investigatione comparationeque explicari coeptae sunt. Cum iis studiis nata quoque est ars critica, tam quae versatur in textus ratione diiudicanda, quam in origine, auctore, aetate, authentia et integritate librorum pervestigandis. Sed nescio, an non minorem, ut in universam humanitatem, sic quoque in Ecclesiam et theologiam Christianam vim habuerit habituraque sit exterior quaedam, gemino fere partu cum sacrorum reformatione edita cum Oriente necessitudo. Novas dico per maria apertas vias: novum commercii commeatusque vinculum: audaces Lusitanorum, Anglorum, Batavorum in remotissimas regiones classium expeditiones: nova ibi eorum quasi regna condita, immensos inde reportatos thesauros, et quod maximum est: accuratiorem morum, institutorum, religionum, sermonis incognitorum fere hactenus populorum, inde ipsis in locis comparatam intelligentiam, optimam plurimas regiones Christo vindicandi opportunitatem. Dicam quod sentio: quod plerumque bellatores, mercatores, gubernatores spreverant, ut scilicet discerent illarum gentium linguas, id Evangelii nuncii ad Ecclesiam propagandam prorsus necessarium esse senserunt. Sic hi maxime viam aperuerunt et aperire pergunt, qua non tantum novae regiones, sed novus revera mundus, linguae ditissimae, antiquissimae, gravissimis et praestantissimis literarum monumentis conspicuae, alia et prorsus diversa ingenii humani veluti facies, quin ipsa aliquatenus stirpium Europaearum primordia patefiunt. Quis non meminerit magnorum Hadriani Relandi, Davidis Millii, in hac ipsa doctrinarum sede ad hanc operam studiosorum animos excitantium? Quis praeclaros tacebit labores, quos, ut paucos tantum nominem, exantlarunt Careyius in India, Morrisonius, ipse eruditorum Iesuitarum in Sinensium imperio successor, Leydeckerus et Gerickius in insulis maris Indici. Quae omnia, etsi praecipue religionis promovendae caussa agebantur, simul tamen recentiorum studia ad minus cognita aut prorsus ignorata converterunt, eaque adiuvarunt et aluerunt. Pervestigatis olim Aegyptiorum et

Phoenicum monumentis identidem nuperque accessit explorata, in vitamque quasi revocata Persarum, Assyriorum, Medorumque antiquitas, cum libris sacris Veteris Testamenti arcte coniuncta, neque iis quae recens in lucem protracta sunt monumentis pretium suum constitisset, nisi veteris linguae Indicae et Persicae studia etiam viam aliquomodo parassent ad haec novissima interpretanda. Sic undecunque continuo succrescit, alitur, extenditur vetus illa literarum orientalium cum theologia rebusque Christianis necessitudo. Accedunt accelerata per terras itinera: quin ipsa accedunt saevissimi belli certamina, quae placidis eruditorum laboribus tranquillisque lucubrationibus suppetias occurrunt. Ex Oriente nata theologia ad Orientem fere redire cogitur; per multa saecula vinculum istud divinitus institutum neglexit Ecclesia Christiana, Orientis vix aliter memor, nisi propter miseros istos extorres, duro longoque iugo a Christianis oppressos Iudaeos, sed ab Ecclesiae renovatione renovata quoque et aucta fuit necessitudo cum literis orientalibus, tenentque nunc illae eum in rerum ordine locum, ut non tantum ab humanitatis studio, sed etiam a theologia non ullo amplius modo divelli possint.

IV. Hanc itaque, de qua dicimus, literarum orientalium cum theologia necessitudinem nostro quoque tempore religiose colendam censemus. Quid enim? Unum illud est vinculum, quod iunxit gemina origo, confirmavit divina auctoritas, adstrinxerunt communia tam religionis quam literarum fata. Ex eo nexus est humani generis in utramque partem progressus, nec si solvatur aut divellatur, minus inde detrimenti theologia, quam literae orientales capient. Germanae quidem philosophiae usum nullo modo a theologorum scholis exsulare oportet, sed ne haec ad disputationes abstrusiores et ad commenta saepe cassa et inania dilabatur, optimum praesidium praebet literarum et historiae Orientis studium. Uberrimus enim hic fons, unde continuo nutriatur viresque adeo novas in singulis suae disciplinae partibus adquirat theologia. Ex Oriente prodierunt religiones antiquissimae, ad educandum genus humanum prae omnibus efficaces, quarum si origines, argumenta, fata diligenter, ut oportet, inter sese comparentur, egregia procul dubio ope Theologia Christiana adiuvabitur. Quam necessarium sit etiamnunc literarum orientalium stu-

dium ad librorum sacrorum tum Veteris, tum Novi Foederis interpretationem, satis praedicare non possumus. Est enim prudens aliquis artis criticae usus, est accurata grammaticae scientia, est historiae antiquitatisque gentium orientalium diligens notitia, sine qua praecipua illa theologicae disciplinae pars, vel potius fundamentum, ars quae dicitur exegetica, neque consistere neque cogitari ullo modo potest. Magnum vero tam interpretationis, quam critices praesidium non tam ex collatione manuscriptorum Hebraeorum plerumque recentiorum, quam ex prudenti legum grammaticarum et palaeographiae Semiticae usu et ex comparatione veterum translationum peti potest, imprimis si his emendandis et ad genuinam formam redigendis plus curae tribuatur. Quae patefactionis sive regni divini in terris semina, primordia, incrementa, florem, vicissitudines, fata explicat, theologia historica, si telam suam ad prima stamina retexat, si veteris Ecclesiae Christianae e longinquo memoriam repetat, si quae recentiori tempore renovata fuit, Evangelii per plurimas gentes propagationem respiciat, ubivis auxilio et face literarum orientalium indigebit. Praeter multa quae iam in publicum usum depromta sunt ex immensa scriptorum Syriacorum, Copticorum et Arabicorum copia, plura forte adhuc occulta iacent in diversis orientalium scriptis ineditis, quae lucem vel historiae ecclesiasticae, vel diversae inter Christianos Sacri Codicis interpretandi rationi, quin ipsis theologorum litibus aut haeresibus afferent, aut utilia ad religionem propagandam consilia dabunt. Quae vitae religiosae et ethicae leges, sive fidei placita et morum praecepta exponere, intelligere, inque unum corpus redigere sibi proponit theologia systematica, ad suae disciplinae principia constituenda, ad continuum literarum sacrarum usum, ad placitorum historiam per temporis decursum persequendam, semper his literis uti rerumque intelligentiam ab iis repetere debebit. Quin in eam, quae quasi universae theologicae scientiae culmen haberi potest, theologiam practicam efficacitate sua non carebunt literae orientales. Ex Orientis literis et monumentis quaenam ibi fuerit vetus Ecclesiae forma, regimen, constitutio, cultus, ritus, cantus, instituta, leges, disciplina, mores, non sine fructu discet. Ut hoc unum afferam, in antiquis Syrorum scriptis supersunt veteris liturgiae monumenta, hymnos dico sacros, ritus ecclesiasticos, ad hanc theologiae practicae partem excolendam fortasse utilissima. Sic imperant, vel potius officia sua praestant ubivis theologiae literae orien-

tales: nulla est eius pars, quae harum praesidio sine damno destituetur. Sed dubitet fortasse quis, an theologus iis omnibus carere alioque, si non meliori, attamen faciliori modo sibi prospicere possit; dicat fortasse, haec olim fuisse necessaria, nunc vero supervacanea, tot iam adesse adminicula, innumeros nimirum in libros sacros commentarios, multosque iam ipsa harum literarum ope collegisse et adhibuisse, quae theologis usui esse possint: cur ergo istis insudandum, quum longe commodius sit paratis uti? Sunt omnino, qui aliorum, quam suis oculis videre, qui ad rivulos accedere, quam ipsum fontem adire malunt: neque vero illi germani theologi dicendi, qui se ullo labore a perfectiore et accuratiore rerum divinarum cognitione absterreri patiantur. Profecto non sunt ea, quemadmodum nec tota theologia, ad salutem necessaria, non ex iis pendet fidei sinceritas et puritas, vitae integritas, caritatis fervor, spei firmitas, sed qui rebus divinis bene instructus, accurata et interiori veritatis coelestis eiusque historiae cognitione imbutus theologus haberi vult, ea ne evitet aut fugiat, contra amet potius, quaerat, in deliciis habeat, quibus res divinas, quantum fieri potest, melius perspicere et ad munus sanctissimum recte obeundum aptus reddi potest. Neque invicem literas orientales omni cum theologia, ex qua maxime illarum studium natum est, commercio carere posse putamus. Quid enim theologis maiorem harum literarum amorem iniiciet, viresque addet ad ardua superanda, quam si de arcto earum cum rebus gravissimis sanctissimisque vinculo penitus ipsis constiterit. Non quidem cum iis facimus, qui in omnibus, quid utile sit, tantum quaerentes, nihil quoque discendum putant, nisi quod prosit. Quae discuntur, propter se ipsa discenda sunt: quamquam et rerum usus minime negligendus est. Laudandum est eorum studium, qui in literas orientales sive Semiticas, sive latiori sensu Asiaticas, eam ob causam incumbunt, ut cuiusque earum indolem, leges, formas perspiciant, vel qui diversas cogitandi et loquendi rationes, diversarum gentium ingenii vires modumque religionis, vel novas historiae partes, antiquissima monumenta, literis aut simulacris expressa, regnorum gentiumque mutationes, aut instituta, leges, mores, loco et temporis intervallo distinctos, intelligere cupiunt, vel qui literis elegantioribus unice dediti, carminum fabularumve dulcedine trahi se patiuntur, vel tandem qui huius illiusve artis et disciplinae, astronomiae, geometriae,

arithmeticae, medicinae, naturae indagationis primordia et incrementa in Oriente perscrutari, quaeque olim cognita fuerunt cum recentioribus inventis componere student. Fato quodam haec, quam vivimus, aetas ad haec studia agitanda compellitur. Aliud aliis consilium, quo his literis erudiantur, animo obversatur: unus omnium horum laborum fructus est eritque: ad veram humanitatem progressus. Inde iam olim alii ad Scripturam Sacram interpretandam eiusque nodos solvendos adiumenta petiverunt: alii, de quibus gravius aliquid dicere nolumus, ex eodem armamentario tela promserunt, quibus eius auctoritatem impugnarent. Utrique, dum sua agunt, id saltem probaverunt, posterorumque animis id inculcavisse censendi sunt, nostrae diei diluculum in Oriente effulsisse, scintillisque inde collectis, quae adhuc sive in origine, sive in fatis, sive in argumento nostrae religionis obscuriora sunt, posse collustrari. Prae caeteris vero ad linguas literasque orientales excolendas divino quasi nutu incitantur Europae illae gentes, quas cum diversis Orientis partibus sive imperii auctoritas, sive foederum ius, sive mercaturae opportunitas coniunxit. Ecclesiae autem maxime interest, earum Orientis gentium literas curare, ad quas veritatis Christianae facem perferre conatur, vel quibuscum dudum contracta consuetudo constans bene merendi officium imponit, quale nobis Batavis vetus et arctissimum vinculum intercedit cum fortunatis illis Indiae Orientalis insulis, fortunatioribus etiam dicendis, si iis affulsisset iam ubique salutis veraeque vitae dies. Si maturam abundantemque nostro tempore inter Muhammedanos et ethnicos regni coelestis messem, raras vero operas respicimus, profecto optandum est, ut in dies plures existant Evangelii praecones, fide et Spiritu Sancto pleni, quos, quo praeclarius suo munere fungantur, ante omnia eas linguas ediscere oportet, sine quibus cum indigenis nulla contrahi potest familiaritas. Adest ita et diversis modis augetur literarum orientalium cum re Christiana necessitudo: quam si contemnamus aut parvi faciamus, ipsam rem religionis multarumque gentium salutem negligemus. His tamen omnibus, licet iusto suo pondere pretioque aestimandis, hoc semper anteponendum nobis videtur, a quo incepimus, sacrum illud et quasi nativum literarum orientalium cum theologia vinculum, quo, quoscumque faciat illarum literarum studium progressus, quoscumque ferat novos, maiores, praestantiores in dies fructus, hi omnes in ipsius theologiae

usum et commodum adhibeantur convertanturque. Haec, nisi prorsus fallor, fuit immortalis scholae Schultensianae gloria vel potius meritum, a nullis successorum, quantumvis in eadem hac disciplina praestantibus, ei praereptum, quod universae suae eruditionis orientalis copiam in Codicis Sacri interpretationem et per eam in theologiae perfectionem impenderit. Hoc quoque omnibus, qui theologi non dici, sed esse cupiunt, semper curae cordique sit, ut illas literas hanc ob causam diligant magnique faciant, hac cogitatione moti ediscant, hunc in usum eruditionem suam adhibeant. Praeclarum omnino est scientiae humanae proferre pomoeria, veteris aevi monumenta retegere, obscura hactenus gentium fata, mores, instituta, religiones, ipsum ingenium mentemque explicare; praeclarius vero omnes labores, omnes ingenii eruditionisque profectus Deo religionique dicare et in eius honorem, inque verum generis humani emolumentum conferre. Non quidem hoc a singulis theologis exigitur, ut rerum in Oriente gestarum notitiam augeant, Orientis monumenta explicent, mores, instituta, disciplinas, artes gentium orientalium exponant: non omnes theologi ad Evangelium inter eas nationes annuntiandum, vel ad Sacram Scripturam in diversissimas Orientis linguas vertendam, vel ad propagationem religionis Christianae in ea orbis parte dirigendam et moderandam vocantur: omnes vero, qui aliis veritatis divinae duces esse cupiunt, ita eas literas ediscere oportet, ut singulae disciplinae theologicae suum inde fructum repetant. Ut omnibus, qui Christi nomen ferunt, nihil eius religione carius antiquiusque esse potest, sic summa quoque cum pietate observandum et posteris tradendum putamus illud literarum orientalium cum theologia foedus, quod tanti momenti et olim fuit et semper erit non tantum ut incolumis permaneat, sed ut propagetur etiam perficiaturque ecclesia Christiana.

Leviter adumbrare institui literarum orientalium cum theologia necessitudinem, ut vobis, Viri Illustrissimi, huius Academiae Curatores! exponerem, qua mente, quo consilio, qua spe hoc, quod mihi demandastis, munus capessere sustinuerim. Ex iis, quae dixi, intelligetis eodem nexu, me iudice, praeteritos, quos in gravissimis antistitis partibus obeundis

transegi annos, cum novo quod ingredior curriculo contineri. Nec si theologiae professor literarum spreverim praesidium, nunc in literarum professione sanctissimae illius disciplinae, quin disciplinarum quasi colophonis obliviscar. Vestris commendato suffragiis, a Rege augustissimo munus hoc, haud minus plenum laboris, quam honore conspicuum, mihi impositum fuit et gratias profecto sinceras vobis persolvere me oportet propter eximiam, quam de me studiisque meis concepistis existimationem. Sin vero, quid illustris huius Academiae gloria, quid status ecclesiae, quid res publica, quid studiorum orientalium nostro tempore fastigium flagitent, perpendo, profecto animum despondeo viresque prorsus me deficere sentio. Non unus vir, sed plures vocandi fuissent professores, qui hanc latissimam orientalium literarum provinciam recte tuerentur, quodque a pluribus vix perfici potest opus, id ab uno si exspectetur, paene iniquum est. Accedit autem ad haec, quae vehementer animum mihi deprimit tenuitatis meae cogitatio. Quomodo enim optimae, quam de me nutrivistis, spei satisfacere possim, nisi me erigat et firma auxilii divini, quod toties sum expertus, spes et de vobis, Viri Amplissimi! certa persuasio, quod qui mihi tantum dedistis benevolentiae testimonium, me quoque ad munus meum gravissimum laudabiliter obeundum adiuvare et sustentare velitis. Exigua sunt, quae mihi largitus est Deus O. M., sed ea serio et strenue partibus meis explendis impendere, omnesque vires intendere in optimae huius iuventutis salutem, et in inclytae huius Academiae gloriam ita constitui, ut si minus eruditionis ambitu laborumve fructu, bona tamen voluntate et indefessa industria aliquomodo vobis placere possim. Vos, qua estis humanitate curaque in huius, cui praeestis, Academiae commodis promovendis, ut et porro mihi favere et quantum fieri potest, quae desiderantur in huius Academiae bibliotheca studii literarum orientalium adminicula suppeditare velitis, enixe precor. Vobis concedat Deus vitam longam, fortunamque laetam, itaque adiuvet operam vestram, ut vestris sub auspiciis magis magisque floreat haec alma doctrinarum sedes.

Vobis me commendatum volo, Viri Amplissimi! qui huic regioni et urbi praeestis, ut tranquillus ipse civis vestri sub tutela regiminis vivam. Vos me civem habebitis, ut salutis patriae, sic etiam pacis, utilitatis publicae, omniumque bonarum rerum studiosissimum, cui exoptatissimum erit et

vobis obsequium praestare et pro viribus quidquid valeo in bonum publicum conferre.

In celeberrimum ordinem vestrum ut me recipere dignemini, vos precor, Viri Clarissimi, cuiusvis disciplinae et artis Professores! quos quod nunc grato collegarum nomine compellem, id insigniter mihi laetandum sentio. Quum vos intueor, optime de variis disciplinis et artibus meritos, vobis me multo imperitiorem agnosco, sed avidissime hanc arripiam occasionem tanta, tamque multa a vobis, eruditione, consilio, experientia, exemplo conspicuis, quae mihi desunt, addiscendi. Quae autem mihi maxime in votis sunt, amicitiam vestram familiaritatemque, eas, quaeso, mihi largiamini omnes. Vos autem imprimis, qui in eadem mecum facultate, literas et philosophiam, aut a qua recens proficiscor, theologiam profitemini, spero ac rogo, coniunctiores mihi eritis. Vobis ego vix quidquam afferre potero, sed tamen discendi cupidum, officiosum, ad rectum quodlibet bonumque paratissimum me semper experiemini. Iam multis vestrum, tibi imprimis, Academiae Rector Magnifice, Clarissime Visscher, me multa debere gratus profiteor, sed ante omnia publice vobis gratias maximas agere gestit animus, Viri Clarissimi! maxime Venerande Bouman et Consultissime de Geer, quod vacante cathedra, pro singulari vestra de studiosorum profectibus Academiaeque gloria sollicitudine, tanta alacritate tamque praeclara laude munus docendi literas orientales expleveritis. Quantum lectissimi hi iuvenes, sacri muneris alumni, quantum tota Academia vobis debeant, omnes vel me tacente intelligunt: meo profecto non egetis suffragio, sed admirationem, gratumque animi sensum continere non possum, quod Tu, venerande Senex, multis gravissimisque tuis laboribus, vel potius innumeris tuis de doctrinis, Academia et Ecclesia praeclaris meritis, etiam hoc novum addere non refugeris; Tu vero, Vir consultissime! praeter magnam famam in iuris provincia strenue partam, eximiae tuae literarum, antiquitatumqne orientalium eruditionis, egregiique in Ecclesiam, iuventutemque Academicam studii documentum dare non recusasti: ambo, quid bonum, quid utile sit, hoc tantum quaerentes. Unum hoc rogo, ne vestra egregia institutione, etiam in literis orientalibus, alumnos orbare velitis; hoc cupio, ut vestra vestigia, tuaque, Vir Clarissime Swijghuisen Groenewoud! qui per tot annos eximiam et eru-

ditionem et diligentiam tuam in ea professione probasti, licet impari passu sequi mihi concedatur. Ut vestro exemplo quam maxime incitor, sic ut vestra eruditione, experientia, consiliis mihi adesse velitis, spero et rogo. Hoc mihi vos quoque largiamini, cuiuscumque disciplinae et artis Professores! vos imprimis, quibuscum mihi propter studiorum cognationem arctius est vinculum, literarum, philosophiae et theologiae Professores, ut hic quoque experiar, quod nuper Amstelodami in Seminario Evangelico-Lutheranorum me expertum esse non sine gravi animi affectu recordor: nihil esse dulcius, nihil utilius ea mutua benevolentia et concordia, quae mecum collegam, quae nos ambos cum Seminariorum Remonstrantium et Teleiobaptistarum, cunctisque Athenaei Illustris Professoribus coniunxerat. Grave mihi fuit valedicere Seminario Evangelico-Lutheranorum, et mihi carissimo, et tuo consortio, si fieri potest, cariori, Clarissime Nieuwenhuis! per plures annos collega aestumatissime. Utinam Deus tibi largiatur, ut diu huic, quod animo amplector, Seminario commodo sis ac decori, eique cum adiungendo brevi, ut speramus, collega concordi animo, optime ut soles, consulere pergas. Non tam meis votis, quam Dei nutui obsequutus ad vos veni, Viri Clarissimi, huius Academiae Professores! ea spe ut in vestra societate ipse plura edocear: vestro exemplo ductus et excitatus in maiori huius Academiae frequentia, ut pluribus prosim, mihi quoque contingat. Vos omnes ut diu adhuc et iuventuti et Academiae et scientiae commodis laudibusque inserviatis, faxit Deus O. M.

Vobis ego quoque, quidquid mihi vitae viriumque concedatur, dicare cupio, optimi Iuvenes! huius Academiae alumni, spes patriae et ecclesiae, vobis imprimis, quos futuros spero discipulos et studiorum socios. De vobis praesertim, quibus animus est vitam impendere Christo eiusque Ecclesiae, auguror, vos et omnium bonarum rerum cupidos fore et illarum literarum amantes, quarum studium tam arcto vinculo cum theologia coniunctum est. Me vestrorum ducem studiorum accipere velitis, non tam eruditione, quam bona voluntate, summaque in vos benevolentia animique ardore nemini secundum. Non rerum saepe arduarum morosum magistrum, sed officiosum adiutorem, boni verique quaerendi adsiduum sodalem me experiemini. Quotquot hic adestis, sive vitam in Ecclesiae Christianae ministerio obeundo, sive in literarum humaniorum studiis,

sive in alia quacumque disciplina aut arte ponere in animo habeatis, vos sincero elegantioris doctrinae amore flagrare, rectiores identidem rerum notiones appetere, quidquid bonum, iustum, pulcrum, sanctum est sedulo sequi existimo: ad haec omnia me quantum potero et monitorem et adiutorem habebitis. Quam iucundum sit praeceptori, generosae indolis habere discipulos, quibus indefessum disciplinarum studium, quibus animi pietas, morum probitas curae cordique est, in munere antea gesto iam usu cognovi: ex maiori vestrum numero maius etiam hoc laboris solatium exspecto. Vobis omnibus prodesse, vobis imprimis, qui literis et theologiae nomen dedistis, viam monstrare, qua per literas quoque orientales aditus ad sanctissimam theologiam paratur, amicum semper me praebere animus est: vos, dum cum reliquis Professoribus, collegis nunc aestumatissimis, vestram quaero salutem, fidem dextrasque rogo. Imprimis autem vestrum ipsorum commodum, Ecclesiae incrementum, patriae salutem, huius Academiae famam ob oculos habetote, ut multi ex vobis prodeant viri eruditionis copia, pietatis sinceritate, morumque probitate conspicui.

Tu vero, Deus O. M. paterque noster in Christo, ut hoc his omnibus concedere, mihique ab limine inde hic quoque praesens adesse, Tuo spiritu me imbuere, Tuo auxilio me adiuvare velis, ex animo precor!

DIXI.

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

INDE A FERIIS AESTIVIS ANNI CIƆIƆCCCLVI USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLVII

A PROFESSORIBUS ET LECTORIBUS HABENDARUM,

RECTORE

LUDOVICO GERARDO VISSCHER.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Logicam docebit C. G. Opzoomer, diebus iovis, veneris et saturni, hora II.

Metaphysicam C. G. Opzoomer, diebus iovis, veneris et saturni, hora I.

Literas Graecas docebit S. Karsten, diebus martis, iovis et veneris, hora XI, partim continuando interpretationem Aeschyli *Agamemnonis*, partim tractando Aristophanis *Plutum* et Platonis *Apologiam Socratis*.

Literas Latinas S. Karsten, diebus, martis, mercurii et iovis, hora XII, interpretando Ciceronis *Orationem Philippicam* II, Horatii *Artem poeticam* et Taciti *Annalium* locos selectos.

Historiam Literariam Graecorum et Romanorum enarrabit S. Karsten, die mercurii, hora XI.

Stili Latini exercitationes moderabitur S. Karsten, die veneris, hora XII.

Antiquitatem Graecam explicabit S. Karsten, die lunae, hora XI et XII.

Antiquitates Romanas tradet I. A. C. Rovers, diebus martis, mercurii et iovis, hora IX et die veneris, hora IX et X.

Historiam Gentium antiquarum enarrabit I. A. C. Rovers, diebus mercurii et iovis, hora X.

In *Historicorum veterum fidem et auctoritatem eorumque Historiae scribendae rationem* cum commilitonibus inquiret I. A. C. Rovers, die martis, hora X et die veneris, hora XI.

Literas Hebraicas docebit H. C. Millies, tum Grammatica explicanda, tum exercitiis analyticis moderandis, die lunae, hora IX et diebus mercurii et iovis, hora X.

Antiquitates Israelitarum exponet H. C. Millies, diebus martis, mercurii et iovis, hora IX.

Literarum Arabicarum initia docebit H. C. Millies, diebus martis et mercurii, hora XI.

Cum provectioribus capita quaedam Chrestomathiae Arabicae a Kosegartenio editae legere, et literarum Chaldaicarum et Syriacarum initia iis tradere paratus est H. C. Millies.

Si qui sint, qui literis Malaicis operam dare cupiant, eorum studia lubentissime adiuvabit H. C. Millies.

Literas Belgicas et literarum Belgicarum Historiam exponet L. G. Visscher, diebus lunae, martis, veneris et saturni, hora X.

Praecepta stili bene Belgici tradet L. G. Visscher, diebus lunae, martis et saturni, hora II.

Historiam medii aevi et recentiorum temporum enarrabit I. Ackersdyck, diebus mercurii et veneris, hora I.

Historiam Patriae enarrabit L. G. Visscher, die lunae, hora XI, die martis, hora XII, die iovis, hora XII et die saturni, hora I.

Institutiones paedagogicas habebit S. Karsten, die saturni, hora IX et X, partim *metrica* explicando, partim tractando selecta *Lyricorum* Graecorum carmina et Horatii *Epist.* lib. II.

Disputandi exercitationes, alternis hebdomadibus, die lunae, hora I, instituendas, moderabuntur S. Karsten et I. A. C. Rovers.

Recentiorum literarum monumenta interpretabitur C. G. Opzoomer, diebus lunae, martis et mercurii, hora commilitonibus maxime commoda.

I. C. Swyghuisen Groenewoud, quamquam per aetatem rude donatus, tamen studiosae literarum Orientalium iuventuti, quoad poterit et licebit, prodesse lubenter paratus erit.

A. van Goudoever, quamquam ob aetatem septuagenariam rude dona-

tus, tamen, quantum per vires licebit, Academiae civibus prodesse conaturus est.

G. Dorn Seiffen, Lit. Hum. Lector, praecipua tam antiquarum, quam recentiorum gentium historiae facta enarrare gentesque, quod ad culturae progressus, inter se comparare perget, diebus mercurii et saturni, hora XI aliave commilitonibus magis commoda.

IN FACULTATE MEDICA.

Anatomen docebit I. L. C. Schroeder van der Kolk, quater per dierum hebdomadem, hora V.

Dissectionibus cadaverum anatomicis, opportuno anni tempore instituendis, praeerit quotidie I. L. C. Schroeder van der Kolk.

Anatomen generalem docebit et *Organorum fabricam subtiliorem normalem et morbosam* demonstrabit P. Harting, horis auditoribus commodis.

Physiologiam tradet I. L. C. Schroeder van der Kolk, diebus lunae, martis et iovis, hora VIII, et die mercurii, hora IX.

Experimentis et *indagationibus physiologicis* et *microscopicis* in laboratorio physiologico quotidie praeerit F. C. Donders.

Biologiam generalem exponet F. C. Donders, die mercurii, hora XI, et die iovis, hora X.

Pathologiam, sectionibus cadaveris illustratam, tradet F. C. Donders, diebus martis et iovis, hora IX, et diebus veneris et saturni, hora X.

Materiem medicam et praecipua *therapiae generalis* capita exponet G. I. Loncq, diebus lunae, mercurii et veneris, hora II; post ferias autem paschales, die veneris, hora IX.

Pathologiam et *therapiam specialem* tradet G. I. Loncq, diebus martis et iovis, hora IX, et die mercurii, hora VIII.

Exercitationes clinicas in arte medica quotidie moderabitur G. I. Loncq, hora XI, in Nosocomio Academico.

Theoriam artis chirurgicae tradet L. C. van Goudoever, diebus lunae, mercurii et veneris, hora VIII, et die saturni, hora IX.

Exercitationes polyclinicas in arte chirurgica, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX; *ophthalmiatricas*, diebus martis, iovis et saturni, hora X;

clinicas vero tum *chirurgicas*, tum *ophthalmiatricas* quotidie moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, in Nosocomio Academico.

Operationibus chirurgicis, in cadavere instituendis, qualibet oblata occasione praeerit L. C. VAN GOUDOEVER.

Deligandi exercitationes moderabitur L. C. VAN GOUDOEVER, die lunae, hora V—VII, post meridiem.

Artis obstetriciae theoriam exponet L. C. VAN GOUDOEVER, diebus martis et mercurii hora XII et dimidia post meridiem; morbos puerperarum et neonatorum die iovis, hora IX atque XII et dimidia.

Exercitationibus obstetriciis practicis praeerit L. C. VAN GOUDOEVER, diebus lunae et veneris, hora XII—II, et ad parturientium lectulos qualibet oblata occasione.

Medicinam forensem exponet F. C. DONDERS, inde a feriis aestivis usque ad d. XV m. Februarii, diebus mercurii, iovis et veneris, hora II.

Opthalmologiam docebit et *exercitationes clinicas in opthalmiatria* moderabitur F. C. DONDERS, diebus martis et saturni, hora II.

B. F. SUERMAN, quamvis munere suo sit defunctus, selecta tamen quaedam e disciplina pathologico-chirurgica tractabit capita, speciminibus e museo suo illustranda.

Summam item eorum, quae de rite perfungendo medici officio ipse longo artis exercitio didicit, cum commilitonibus communicabit, diebus et horis deinde indicandis.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

Physicam experimentalem exponet R. VAN REES, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora I.

Mechanicam analyticam docebit R. VAN REES, diebus lunae, mercurii et veneris, hora XI.

Physicae mathematicae capita selecta explicabit R. VAN REES, diebus martis et iovis, hora XI.

Chemiam anorganicam docebit G. I. MULDER, diebus lunae, martis et mercurii, hora XII.

Chemiam practicam tradet G. I. Mulder, quotidie in Laboratorio chemico.

Botanices et Physiologiae plantarum elementa exponet C. A. Bergsma, diebus lunae, martis et mercurii, hora XI.

Botanicam Historiam plantarum medicinalium tradet C. A. Bergsma, diebus lunae et martis, hora XII.

Anatomiam plantarum docebit C. A. Bergsma, diebus et horis, auditoribus commodis.

Oeconomiam ruralem exponet C. A. Bergsma, diebus mercurii et saturni, hora XII, duce compendio suo: *Handboek voor de Vaderlandsche Landhuishoudkunde*, ed. Trai. ad Rhen. 1842.

Excursionibus botanicis singulis hebdomadibus praeerit C. A. Bergsma.

Zoologiam docebit Th. G. van Lidth de Ieude, diebus lunae et martis, hora X.

Anatomen comparatam tradet Th. G. van Lidth de Ieude, diebus et horis, auditoribus commodis.

Historiam naturalem mammalium, avium et reptilium, iis imprimis adaptatam, qui prima vice Academiae adscripti sunt, tradet P. Harting, die lunae, hora XII et die mercurii, hora II.

Historiam naturalem piscium et animalium invertebratorum exponet P. Harting, diebus martis et veneris, hora II.

Historiam naturalem plantarum, imprimis medicinalium, tradet P. Harting, die iovis, hora XI et die veneris, hora XII.

Anatomen et *Physiologiam plantarum* docebit P. Harting, diebus lunae et iovis, hora II.

Palaeontologiae elementa explicabit P. Harting, hora postea indicanda.

Exercitationibus microscopicis, ad studia zootomica, phytotomica et chemica applicatis, quotidie praeerit P. Harting.

Elementa matheseos docebit C. H. D. Buys Ballot, ante ferias hiemales quotidie, hora IX; post illas, diebus lunae, martis et mercurii, hora VIII.

Stereometriam, *trigonometriam sphaericam* et *algebram* tradet C. H. D. Buys Ballot, inde a Kal. Novembribus, diebus mercurii, iovis et saturni, hora VIII; post ferias hiemales, hora X.

Calculum integralem exponet C. H. D. Buys Ballot, diebus mercurii, iovis, veneris et saturni, hora XII.

Methodum docendi mathesin exponet C. H. D. Buys Ballot, diebus et horis auditoribus commodis.

Astronomiam popularem tradet I. A. C. Oudemans, horis postea indicandis.

Astronomiam theoreticam docebit I. A. C. Oudemans, horis auditoribus commodis.

Astronomiae practicae vacabit et observandi exercitiis praeerit I. A. C. Oudemans, horis auditoribus commodis.

Chemiam organicam docebit I. W. Gunning, Chemiae Lector, diebus lunae, martis et mercurii, hora IX.

Chemiam forensem tradet I. W. Gunning, die veneris, hora XI et XII.

Chemiam technicam publice docebit I. W. Gunning, hora deinde indicanda.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

In *Theologiam Naturalem*, sive Philosophiam de Deo, cum commilitonibus inquiret H. Bouman, die iovis, hora IX.

Historiam librorum Veteris Testamenti, sive *Introitum in Vetus Testamentum*, tradet H. Bouman, diebus iovis et veneris, hora X.

Historiam librorum Novi Testamenti, sive *Introitum in Novum Testamentum*, tradet B. ter Haar, die veneris, hora XII.

Criticam sacram exponet H. Bouman, die lunae, hora IX.

Hermeneuticae sacrae partem posteriorem tradet H. Bouman, die martis, hora IX.

Carmina Hebraica interpretabitur H. Bouman, die veneris, hora X.

Epistolae ad Romanos partem dogmaticam et alia *Paulina* explicabit H. Bouman, diebus lunae et martis, hora X.

Historiam Ecclesiae Christianae tradet B. ter Haar, diebus lunae et martis, hora I et die mercurii, hora X.

Theologiam dogmaticam docebit H. E. Vinke, diebus lunae, martis et mercurii, hora XI.

Theologiam biblicam tradere perget H. E. Vinke, die iovis, hora XI et XII.

Ethicam Christianam docebit B. ter Haar, diebus lunae et martis, hora II et die mercurii, hora IX.

Theologiam pastoralem tradet H. E. VINKE, diebus lunae, martis et mercurii, hora XII.

Puerorum doctrinae Christianae initiis *erudiendorum* exercitationem instituet H. E. VINKE, die veneris, hora XI.

Commilitonibus, *orationes sacras* habentibus, praesides aderunt H. BOUMAN, H. E. VINKE et B. TER HAAR, diebus et horis, tum sibi, tum commilitonibus maxime commodis.

IN FACULTATE IURIDICA.

Ius Pandectarum enarrabit B. I. L. DE GEER, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, hora II.

Historiam Iuris Romani tradet B. I. L. DE GEER, die lunae, hora XII, diebus iovis et saturni, hora X.

Institutiones Iustiniani interpretabitur B. I. L. DE GEER, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

Encyclopaediam Iuris exponet B. I. L. DE GEER, diebus martis, mercurii et veneris, hora I.

Ius civile Nederlandicum secundum compendium a se editum docebit I. VAN HALL, die lunae, hora XII, diebus martis, mercurii et iovis, hora I.

Ius mercatorium et maritimum exponet I. VAN HALL, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

Rem iudiciariam et rationem procedendi in causis civilibus explicabit I. VAN HALL, diebus lunae, mercurii et veneris, hora X.

Exercitiis practicis, a provectioribus instituendis, praeerit I. VAN HALL, alternis mercurii diebus, hora vespertina VI.

Repetitorium de Iure civili et mercatorio instituet I. VAN HALL, die lunae, hora I.

Historiam gentium recentiorum politicam enarrabit I. ACKERSDIJCK, diebus martis, iovis et saturni, hora XI.

Statisticam exponet I. ACKERSDIJCK, iisdem diebus, hora IX.

Oeconomiam politicam docebit I. ACKERSDIJCK, diebus lunae, mercurii et veneris, hora XI.

Disciplinae Iuris naturalis fata et praecipua placita exponet G. G. VREEDE, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

Ius publicum Batavum tradet G. G. Vreede, diebus lunae et martis, hora VIII.

Iurisdictionis administrativae, quae dicitur, selectas caussas tractabit G. G. Vreede, die saturni, hora I.

Ius gentium Europaeum tradet G.G.Vreede, diebus martis et saturni, hora X.

Ius criminale docebit G. G. Vreede, diebus mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

Codicem Quaestionum criminalium explicabit G. G. Vreede, die iovis, hora X, die veneris, hora I et die saturni, hora VIII.

A. C. Holtius, legitimam vacationem propediem consecuturus, recitationes nullas edicit; quodsi alia ope iuris Studiosis prodesse poterit, eam desiderantibus non aegre accommodabit.

Publicis disputandi exercitiis praeerunt iuris Professores alternis saturni, diebus hora XII.

A. C. Oudemans docebit *Chemiam esculentorum*, die saturni, hora XI.

A. C. Oudemans exponet *Chemiam theoreticam*, die lunae, hora X.

C. L. Vlaanderen docebit *Chemiam analyticam*, diebus iovis, veneris et saturni, hora IX.

C. L. Vlaanderen tradet *Chemiam pharmaceuticam*, diebus iovis et veneris, hora X.

I. H. Hisgen, Literarum Germanicarum Lector, diebus et horis auditoribus commodis, *Literas Germanicas et Literarum Germanicarum historiam, inde a sec. XVIII,* exponet.

I. Venning, Literarum Anglicarum Lector, *Literas Anglicas* docebit, hora auditoribus commoda.

Bibliotheca Academica diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab hora XII ad IV, feriarum autem tempore singulis diebus iovis, ab hora 1 ad III, unicuique patebit. Museum zoologicum et mineralogicum quotidie patebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DIE XXXI DECEMBRIS CIƆIƆCCCLVI.

In Facultate		Phil. Theor. et Lit. Hum. . . .	8.
〃	〃	Medica	61.
〃	〃	Math. et Phil. Nat.	9.
〃	〃	Theologica	227.
〃	〃	Iuridica	185.
			490.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo consilio, ut hic examinentur et Doctores creentur, quorum

In Facultate		Phil. Theor. et Lit. Hum. . .	3.
〃	〃	Medica	11.
〃	〃	Math. et Phil. Nat.	2.
〃	〃	Theologica	43.
〃	〃	Iuridica	34.
			93.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

A DIE XXVII MARTII A. CIƆIƆCCCLVI AD DIEM XXVI MARTII A. CIƆIƆCCCLVII.

IN FACULTATE MEDICA.

d. 11 m. Aprilis. ADRIANUS HENRICUS TEIJER, e pago Iutphaas, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.

〃 2 〃 Maii. RINSE CNOOP KOOPMANS, Amstelodamensis, privatim defenso Specimine *de digestione corporum albuminoidium vegetabilium*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

〃 6 〃 〃 ABRAHAMUS HENRICUS VAN WAGENINGE, Roterodamensis, *publice* defenso Specimine *de liene*, Medicinae Doctor, *magna cum laudc*.

〃 19 〃 〃 HENRICUS FRANCISCUS THYSSEN, Amstelodamensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.

〃 12 〃 Iunii. BAREND IOSEPHUS STOKVIS, Amstelodamensis, *publice* defensa Dissertatione Physiologico-Medico *continente quaedam de glucogenesi in hepate eiusque nexu cum excretione sacchari in diabete mellito*, Nederlandice scripta hoc titulo: *Bijdrage tot de kennis der suikervorming in de lever, in verband met de suikervorming bij diabetes mellitus*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

d. 18 m. Iunii IANUS ELISA CALLENFELS, Gusanus, privatim defensa Dissertatione Anatomico-Pathologica *de aneurysmate aortae thoracicae*, Nederlandice scripta hoc titulo: *over het aneurysma der arteria aorta thoracica*, Medicinae Doctor, *cum laude*.

" 18 " " BASTIANUS IACOBUS HÖLSTER, Sylva-Ducensis, privatim defenso Specimine *de amennorrhoea eiusque cura, imprimis per electricitatem, additis Observationibus*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

" 30 " " IOHANNES LOEFF, Zwollanus, privatim defenso Specimine *de sede fungi sic dicti durae meningis cerebri*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

" 24 " Sept. BASTIANUS IACOBUS HOLSTER, Sylva-Ducensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *magna cum laude*.

" 24 " " IANUS ELISA CALLENFELS, Gusanus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.

" 22 " Dec. LAMBERTUS FRIDERICUS ANTONIUS MULLER, e pago Kuinre Transisalanus, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.

" 19 " Febr. LUDOVICUS THEODORUS POMPE, Sylva-Ducensis, *publice* defensa Dissertatione Medica *de chorea imprimis minori* Medicinae Doctor, *cum laude*.

" 18 " Martii IACOBUS ANTONIUS MOLL, Haganus, privatim defensa Dissertatione Medica, *continente quaedam de anatomia et physiologia palpebrarum*, Nederlandice scripta hoc titulo: *Bijdragen tot de anatomie en physiologie der oogleden*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

" 21 " " IOANNES GEORGIUS MARIA HANLO, Amstelodamensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

d. 21 m. Iunii NICOLAUS MOUTHAAN, Amstelodamensis, privatim defenso Specimine Historico-Chemico *de corporibus humosis*, Nederlandice scripto hoc titulo: *Proeve van een geschiedkundig overzigt der humusachtige ligchamen*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor.

〃 17 〃 Martii ARNOLDUS IACOBUS BERGSMA, Rheno-Traiectinus, privatim defensa Dissertatione *de parthenogenesi plantarum*, Nederlandice scripta hoc titulo: *Over de parthenogenesis in het plantenrijk*, Matheseos Magister, Philosophiae Naturalis Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

〃 18 〃 April. HENRICUS IOANNES ERNESTUS VAN HOORN, Amisfurtensis, *publice* defenso Specimine *exponente Roellii litem de aeterna generatione filii Dei a patre*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

〃 19 〃 Iunii GERARDUS VAN GORKUM, Zutphaniensis, *publice* defenso Specimine *de Ioanne Cocceio, S. Codicis interprete*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

〃 27 〃 〃 ELIAS FRANCISCUS VAN DISSEL, e pago Winterswijk, *publice* defenso Specimine Practico-Theologico *de charitate Christiana doctrinae oeconomiae politicae non adversa*, Theologiae Doctor, *cum laude.*

〃 4 〃 Aug. SERVATIUS HOFMEYR, ex urbe Kaapstad, *publice* defenso Specimine Dogmatico-Exegetico *exhibente doctrinam Pauli de πρωτοτόκῳ in Epistola ad Colossenses* 1: 15—20 *exposita*, Theologiae Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE IURIDICA.

〃 26 〃 Maii RINSE KOOPMANS, Amstelodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, Iuris Romani et Hodierni Doctor, *cum laude.*

d. 29 m. Maii ADRIANUS LOOYEN, Noviomagensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 31 〃 〃 BERNARDUS DORHOUT MEES, Garmerwolda-Groninganus, *publice* defenso Specimine *de efficacitate pacti conventi, quod per art.* 1223, *al.* 2. *Cod. Civ. inter debitorem et creditorem hypothecarium iniri solet*, Nederlandice scripto hoc titulo: *Over de Regtskracht van het beding, volgens art.* 1223, *lid* 2, *Burg. Wetb. tusschen den schuldenaar en den hypotheekhouder aan te gaan*, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

〃 2 〃 Iunii CAROLUS MAXIMILIANUS SMULDERS, Bataviensis, privatim defenso Specimine Iuris gentium *continente historiam et interpretationem foederis die XVII m. Martii anni MDCCCXXIV Londini Britanniam inter et Belgium initi, de coloniis Indiae Orientalis*, Nederlandice scripto hoc titulo: *Geschiedenis en Verklaring van het tractaat van* 17 *Maart* 1824 *te Londen gesloten tusschen Nederland en Groot-Brittannië, ter regeling van de wederzijdsche belangen en regten in Oost-Indië*, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 2 〃 〃 IOANNES BAPTISTA REINERUS ALBERTUS HAERTEN, Rheno-Traiectinus, privatim defenso Specimine Iuridico *sistente brevem annotationem ad varios articulos nostrorum codicum*, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 5 〃 〃 CORNELIUS PETRUS LENSHOEK, e pago Wolphaartsdijk, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

〃 14 〃 〃 PETRUS DE KETH, Leovardia-Frisius, privatim defenso Specimine *de crimine veneficii*, Nederlandice scripto hoc titulo: *Over de misdaad van vergiftiging*, I. R. et H. Doctor.

〃 14 〃 〃 GUILIELMUS IOANNES LUDOVICUS DE LA FONTAINE SCHLUITER, Amstelodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 17 〃 〃 GERARDUS IACOBUS BERKHOFF, Noviomagensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

d.	20	m.	Iunii	IOHANNES DE CLERCQ VAN WEEL, e pago Ooltgensplaat, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.
〃	23	〃	〃	CAROLUS IOANNES PICKÉ, Medioburgo-Zelandus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.
〃	23	〃	〃	IANUS VAN WALRÉ, Bredanus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.
〃	25	〃	〃	ADRIANUS CORNELIUS VAN ROSSUM, Roterodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.
〃	26	〃	〃	ARNOLDUS VERHOEFF, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.
〃	26	〃	〃	LUDOVICUS FRANCISCUS VAN PANHUYS, Medioburgo-Zelandus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.
〃	28	〃	〃	RUDOLPHUS ABRAHAMUS IDUARDUS COLENBRANDER, Nijkerko-Gelrus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.
〃	5	〃	Iulii	HUIBERTUS GERARDUS BRIAN NAHUYS, Gooro-Transisalanus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.
〃	29	〃	Sept.	DAVIDES IUDA, Surinamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.
〃	1	〃	Oct.	IANUS PETRUS POOL, Noviomagensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.
〃	21	〃	〃	LUCAS ADRIANI, Roterodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.
〃	22	〃	〃	PETRUS GEORGIUS BYSTRA, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.
〃	23	〃	〃	MAURITIUS CAROLUS PHILIPSON, Zwollanus, *publice* defenso Specimine *de novatione*, Nederlandice scripto hoc titulo: *Over schuldvernieuwing*, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.
〃	23	〃	〃	CAROLUS GISBERTUS DE BEUS, Amstelodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.

d. 12 m. Nov. HENRICUS GUILIELMUS WAARDENBURG, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine *de vicinorum dominorum circa aquam iuribus et officiis*, I. R. et H. Doctor.

″ 14 ″ ″ IANUS VAN DER LEEUW, Amisfurtensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude*.

″ 27 ″ ″ HERMANNUS IACOBUS VAN LIER, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.

″ 6 ″ Dec. ANTONIUS PETRUS SNOUCK HURGRONJE, Medioburgo-Zelandus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.

″ 9 ″ ″ FRIDERICUS HENRICUS VAN AFFELEN VAN OORDE, Amstelodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.

″ 18 ″ ″ DAVIDES BINGER, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine *de rationibus reddendis a magistratibus in rebus pecuniariis et poenalibus*, Nederlandice scripto hoc titulo: *De geldelijke en strafregtelijke verantwoordelijkheid der administratieve ambtenaren*, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.

″ 19 ″ ″ GUILIELMUS DE BOOY, Bredanus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

″ 19 ″ ″ GUILIELMUS HENRICUS TAETS VAN AMERONGEN, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

″ 27 ″ Febr. IOANNES MATTHAEUS LUDOVICUS HUBERTUS CLERCX, Limburgensis ex Castello Menapiorum, Belg. Iur. Utr. Doctor, *publice* defenso Specimine *de defectione sive contumacia in causis civilibus*, Nederlandice scripto hoc titulo: *Over het verleenen van verstek*, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.

″ 27 ″ ″ GERARDUS IACOBUS VAN DER MEER, e pago Raamsdonk, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude*.

″ 20 ″ Martii IANUS MEEMELING, ex urbe Zaandam, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

HONORIS CAUSA.

d. 27 m. Febr.	Gerlofius Wassink, Rheno-Traiectinus, rei medicae in India Orientali praefectus primarius, Medicinae et Chirurgiae Doctor creatus est.
〃 27 〃 〃	Michaelis Polano, Lugduno-Batavus, Chirurgiae in schola Clinica quae Roterodami est Lector, Chirurgiae Doctor creatus est.

ACADEMIA

GRONINGANA.

NOMINA PROFESSORUM

QUI

INDE A D. IX OCTOBRIS CIƆIƆCCCLVI AD D. VIII OCTOBRIS CIƆIƆCCCLVII

IN ACADEMIA GRONINGANA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

PETRUS IOHANNES VAN KERCKHOFF.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

HERMANNUS CHRISTIANUS VAN HALL.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

H. C. VAN HALL.
I. W. ERMERINS.
N. MULDER.
W. A. ENSCHEDÉ.
P. I. VAN KERCKHOFF.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

P. HOFSTEDE DE GROOT.
L. G. PAREAU.
W. MUURLING.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

F. C. DE GREUVE.
I. I. P. VALETON.
W. I. A. IONCKBLOET.
W. HECKER.
C. M. FRANCKEN.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. NIENHUIS.
I. H. PHILIPSE.
C. STAR NUMAN, qui d. 9 m. Maii supremum diem obiit.
R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE.

IN FACULTATE MEDICA.

I. BAART DE LA FAILLE.
F. Z. ERMERINS.
I. HISSINK IANSEN.
I. VAN DEEN.

PETRI IOHANNIS VAN KERCKHOFF

ORATIO

DE

INDOLE AC VIA HODIERNAE CHEMIAE,

HABITA

D. VIII M. OCTOBRIS A. CIƆIƆCCCLVII,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES, VIRI AMPLISSIMI, QUIQUE HIS AB ACTIS ES, VIR CONSULTISSIME,

DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI, CONIUNCTISSIMI,

HUIUS ACADEMIAE CIVES, IUVENES LECTISSIMI,

QUOTQUOT AD SOLENNIA HAEC CELEBRANDA CONVENISTIS, AUDITORES EXOPTATISSIMI,

Quamdiu homo in pueritia versatur lineamenta faciei valde mutabilia sunt, ita ut, nisi familiaribus, difficile sit eundem puerum agnoscere post lapsum vel paucorum annorum. Omnia fere mutantur in eius vultu, et alio modo flectuntur, moventur; quin ea mobilitas et mutabilitas spectat etiam ad animum, qui item mutatur et novarum continuo rerum experientia facultates acquirit novas, et, licet indoles non ex toto transformetur, ita tamen flecti valet ut ne aptus quidem observator, nisi indefesso studio ac non interrupto adhibito, eum agnoscat. Non secus se habet res cum pueritiae tempore disciplinarum; sive enim in naturae phaenomenis sive in psychicis versentur, primis ab ortu temporibus animadvertimus vagum quid et mobile in earum forma quod impedit quominus accurate finibus suis circumscribantur et luculenter propositum ac consilium indicetur. Earum gressus parum firmus incerto et vario motu ferri solet, ac, licet firmo solo incedant, fere nescire videntur quo loco pedem figere oporteat.

Solita eiusmodi progressio etiam chemicae fuit disciplinae, recentissimo praecipue aevo. Nam licet in remotissimo antiquitatis tempore quaesiverint principia chemiae, forma tamen doctrinae non prodiit ante saeculum novissimum. Opera quam dederunt ut ex antiquitate eam deducerent, frustra est consumpta: neque enim nata est ex informi observationum mole,

quam pueritiam eius referre volunt, sed eo tempore, quo reliquis disciplinis physicis, recentioribus quos humanum ingenium tulit fructibus, quasi successit et harum vestigia legit.

Demensa ne igitur est hodie chemia aetatem illam puerilem, metamorphosium plenam? Imo mihi quidem demensa illud spatium esse videtur, licet sentiam eam non multum id superavisse. Quodsi enim memoria repetentes eius characterem, qui paucis annis ante fuit, eum conferamus cum forma hodierna, agnoscimus mutationem adeo insignem, ut minime sit dubitandum quin provecta sit ad tempus illud, quo doctrinarum vultus lineamenta acquirat magis firma, minus mutabilia. Neque opus est quidem ut quadraginta vel quinquaginta annorum spatio retrocedas ut insignem diversitatem percipias inter hodiernam et superiorem aliquam chemiae conditionem.

Summum illud Germaniae decus, GOETHIUS: „Recentior", inquit, „chemia „maxime versatur in seiungendis rebus, quas natura ipsa coniunxit. Di„strahimus naturae synthesin, ut eam in elementis singulis cognoscamus." Quam quidem poëtae ac philosophi magni sententiam nemo antiquiorum chemicorum impugnavit quin pro characterismo eius habuerunt, quia brevibus verbis luculenter significat studium disciplinae cultorum illius temporis. Iam vero aliquot lustra sunt elapsa, per quae studium istud praevaluit quidem sed quibus tamen chemia magis usque evoluta aliam formam nacta est aliisque rebus operam navavit quam uni analysi, adeo ut character eius omnino mutatus sit neque idem qui olim fuit.

Non prorsus alienum ab hoc die et loco, minime vero alienum a persona, quam sustineo, visum est respicere metamorphoses, quas chemica disciplina postremis annis passa est. Lubet characterem, qui hodie illi est proprius, quam maxime potero, significare et magis aperte vobis proponere quam fecit pluribus annis ante vir praeclarus, cuius verba laudavimus.

Doctrina qualiscumque ad certum evolutionis modum provecta esse debet, antequam facile, certe sine magna aerumna discentibus a magistro tradi possit. Quamdiu materies systemate aliquo comprehendi non potest, difficile est in eam sese insinuare. Cognitio factorum per se constantium necdum inter se nexorum disciplinae nomine digna non est, eaque memoriae

tantum mandari et ea mentis facultate teneri solum potest. Facultas ratiocinandi et corollaria deducendi, ex iis quae reperta sunt ad nova phaenomena experientia comprobanda, adscendendi, in eiusmodi, qualem dixi, disciplinae conditione vix aut ne vix quidem exerceri et in usum vocari potest.

Illi, quibus postremis quatuor lustris propositum fuit chemiam organicam docere, ultro animadverterunt quam methodus eam tradendi facilior sit facta et quam minore cum discentium taedio seu potius quam multo maiore cum voluptate discentium ipsi ea imbuerentur. Licet copia observatarum rerum adeo creverit ut, si facta singula respiciantur, memoria hominis ea capere omnia nequeat, studium tamen disciplinae illius simplicius factum; res cognitae ad certa capita referre sensim coeptae sunt; regulae sive leges latius patentes detectae sunt; multa ad certum ordinem revocari potuerunt, ita ut conspectus universalis hodie facilius percipi possit quam quo tempore materies et sylva minore copia prostaret. Quaecumque theoria sit, quae praeplaceat, certo systemate materiem disponere sensim licuit, sine quo obrueremur numero rerum et factorum quibus deesset apta eiusmodi dispositio.

Quando temporis spatium, quo experientia certo ordine comprehendi coepta est, breve dici atque haberi debet, ecquid mirum fructus cognitionis a perpaucis fuisse perceptos, multos a discendo fuisse deterritos, neminem paene, nisi qui chemiae nomen dedisset, cognovisse phaenomena chemica? Mutata disciplinae conditio facit ut spem fovere liceat, fore ut fastidium illud, cuius causam olim facile cognovimus, evanescat et ut cognitio legum chemicarum latissime patentium perveniat etiam ad omnes qui animi cultui operam navent et liberaliter educati esse et haberi velint. In historia disciplinarum nulla est periodus quae magis nos alliciat quam qua certam formam induere iam coepit necdum augeri multum et increscere desiit.

Liceat autem nonnulla, ut dein tradenda melius intelligantur, praemonere antequam *de indole ac via hodiernae chemiae* fusius agere incipiam.

Corpora in rerum natura obvia, quae nomine materierum mineralium seu anorganicarum appellamus, ut universe dicam, minus sunt mutabilia et minus composita iis, quae elementa sunt plantarum atque animalium, et quae, prioribus illis ea opponentes, organica dicere solemus. Ad haec

eiusmodi quoque referimus materies, quae ex iis, quae in regno organico occurrunt, mutatione aliqua ulteriore demum prodeunt. Ita exempli gratia alcohol, acetum, pix liquida inter organicas materies censentur, quamvis aut omnino non aut raro tantum elementa sint plantarum animaliumve viventium. Diversitas inter materies minerales et organicas maxime apparet quum altiori caloris temperiei exponuntur; organicas scilicet eo caloris gradu analysin subeunt aliquanto intricatiorem et simul relinquunt carbonem atrum.

Itaque mirum non est cognitionis materierum mineralium multo celeriores progressus fecisse quam organicarum, adeoque illam chemiae partem, quam anorganicam appellamus, iam ad insignem evolutionis modum provectam fuisse, antequam clarae nascerentur notiones circa chemiam materierum organicarum. Unum hocce, quod materiae anorganicae pleraeque e principiis suis constituentibus sive recta via sive per ambages arte parari possunt, insigne fuit momentum quo promoveretur intima cognitio partis istius nostrae disciplinae.

E pluribus, quibus BERZELIUS vir illustris laudem sibi eximiam meruit, sane non parvi facere licet hoc, quod, quum cognitio corporum mineralium iam unum aliquod et integrum systema doctrinae referret, viam monstravit, quam ingredi oporteret eruditos, ut cum fructu operam navarent cognitioni materierum organicarum. Monitum viri eximii, quo facem praetulit viam illam ingredientibus, dignum est quod ipsis verbis hic adferam; eo magis autem dignnm est, quod postea videbimus praeceptum viri summi pariter verum esse sensu inverso, quin ita sumptum demum satisfacere iis, quae propter doctrinae chemicae progressus hodie a monitore de his rebus iure postulantur. BERZELIUS praedicavit: „in iudicio ferendo „de connubiis organicis, computari debere ea quae de connubiis elemen- „torum corporum anorganicorum innotuissent et in posterum innotesce- „rent. Quod si fieret, sperari posse ut iustae et inter se congruentes „notiones nascerentur de compositione earum materierum, quae in vivis „corporibus oriantur, itemque earum quae e mutatione illorum corporum „chemica ratione nascuntur.”

Eandem evolutionis progressionem, quam in chemia corporum anorganicorum cernimus, seriore tempore licet, iterum observamus in corporum

organicorum chemica contemplatione. Primum habetur congeries factorum, quae sine ordine et nexu accumulantur, dein, mutua comparatione, nonnullae apparent analogiae, quae ad stabiliendas regulas, casibus peculiaribus quibusdam accommodatas, perducunt; deinceps nexus qui inter regulas singulas sensim observatur et quo inter se contineri incipiunt; tandem crescente sylva observationum factarum leges in conspectum prodeunt latissime patentes, sub quarum imperio pleraque observata certo ordine disponuntur. Interea subinde hypotheses excogitantur, quarum vita brevis; quae brevitas non impedit quominus hypothesis eiusmodi eo tempore quo exstitit disciplinam ipsam promoverit, etiamsi dies diem docens demonstret eam non ab omni parte cum veritate fuisse consentaneam.

Hisce igitur praemonitis primum videamus de materiae dispositione in chemia organica, sive de distributione corporum chemice exploratorum et repertorum per classes, uti dicere solemus.

In dispositione corporum in rerum natura obviorum ut forma externa et proprietatibus ultro manifestis ducantur homines, ipsa fert natura ingenii humani. Nulla est disciplina physica in cuius pueritia id non appareat; neque ab illius legis veluti imperio liberam se vindicavit chemia. Tacitus praetereo quae de corporum mineralium dispositione dici possint; moneo tantum distributionem per classes corporum organicorum brevi tempore ante hoc quo iam vivimus fere totam fuisse ductam ex observatione proprietatum externarum, itaque physicum eius fuisse characterem. Quin ne nostro quidem tempore prorsus hanc rationem dimittere licuit, quia insignis numerus est materierum organicarum, quarum ratio chemica nondum ab omni parte certa et probe definita est. Sed negari non potest postremis annis insignes hac in re factos esse progressus. Contigit chemicis multa corpora organica disponere partim secundum facultatum physicarum analogiam, partim secundum actionem chemicam; atque ita series eorum sunt traditae, quas aliquatenus conferre licet cum classibus systematis botanici artificialis. Quid quod insignem numerum eorum disponere licuit secundum principium in chemia unice admittendum, quippe unice verum, i. e. secundum observationem facultatum eorum chemicarum. Concedendum sane in condendo eiusmodi systemate non negligendas esse corporum facul-

tates physicas, sed certum distributionis fundamentum semper tamen quaerendum erit in ratione corporum chemica inter se et in chemica compositione. Fatendum quidem nos nondum eo pervenisse, ut ea conditione, in qua hodie disciplina chemica versatur, illud principium solum per se in usum semper et ubivis vocari possit, sed affirmare simul licet nos quotidie sensim magis usque ad illud veluti fastigium chemiae escendere. Itaque inter characteres chemiae hodiernae hunc censere licet: dispositionem corporum organicorum quae non sit chemica magis magisque dimitti, eam contra quae mere chemica sit, in dies magis in usum vocari.

Qui primus huic rei operam dedit et cum insigni fructu in ea promovenda studia collocavit, fuit chemicus Gallicus Gernarotus, cuius mortem praematuram, quippe paucis mensibus ante diem supremum obiit, iure lugent chemici. Profectus a principio unice vero, paulo ante disputavimus de quo, animadvertit fieri posse ut vel sic diversas in dispositione corporum vias ineamus, prouti spectemus *sive* chemicas partes, quas corpora singula erga se agunt, i. e. analogiam eorum facultatum, *sive* respiciamus originem et ortum corporum, qualescunque sint actiones chemicae in corpora alia. Ut apertius quid velit significet, comparatione hac utitur: „Corpora, quo-„rum alterum ex altero provenire valet, conferre licet cum partibus plan-„tae. Iam vero in singulis arboribus spectare possumus vinculum quod „est inter folia, flores, semen, cetera i. e. nexum inter organa diversa. „Hoc quidem in chemia dicimus dispositionem secundum ortum. Vel „animadvertere licet rationem, quae sit inter folia diversarum arborum, „itemque inter flores, semina, cetera. Quod quidem in chemia appella-„mus dispositionem secundum functiones quas vocat. Ac proprie cognitio „plena singularum materierum requirit sibi, ut utrumque distributionis „principium in usum adhibeamus."

Universe dicta, intra quae me iam continui, ulterius explicari debent, ut perspiciamus maiorem utilitatem dispositionis novae, sive secundum typos, sive secundum radicalia, quae vocant chemici, prae empirica. Ac primum statim moneo hanc empiricam distributionem proficisci ab antithesi rationis chemicae, quae notio, utut simplex esse videtur et sponte profluere ex imperfecta notitia nostra, neutiquam tamen congruit cum iis, quae naturae phaenomena ipsa nos docent. Ubivis in rerum natura, quomodo-

cumque eam contemplari lubeat, cernimus transitus sensim factos, minime vero saltus, ut aiunt. In chemia anorganica praecipue quidem ea res ita constat, ut, etiamsi vocabula *acidum* et oxydum usurpare pergamus, quin alterum alterius ope definiamus, seu potius definire studeamus in circulo circumeuntes, negare tamen nemini liceat, fieri non posse ut materies aliqua acidum oxydumve dicamus esse, nisi statim notemus etiam materies erga quas tali modo eam se habere dicamus. Sed iam relinquo sibi connubia anorganica, vocamur enim ad dispositionem organicorum. Ac primum quidem distinxerunt inter chemiam vegetabilem et animalem, i. e. dispescebantur materies prouti in rerum natura obviam erant. Non opus est ut demonstrem eiusmodi divisionem disciplinarum naturalium dignitatem non vindicare, quia insignis materierum numerus in utroque illo naturae regno occurrere videmus; modo cogitemus materies albuminosas, nonnullas sacchari species, corpora plura pinguia, materies nonnullas volatiles. Origo materiae alicuius omni quidem momento non caret, quippe quae interdum perducit ad viam quaerendi id, unde orta sit; nec tamen sufficit ut characterem substantiae aperiat nobis; videmus enim e diversis connubiis prodire idem productum dissolutionis. Exempli loco hoc sit: idem corpus volatile acquiritur e planta boni odoris, e castoreo, e cortice salicis, ex urina hominis, et e pice liquida lithanthracis. Idem omnino obiici iure potest ulteriori divisioni, v. c. materierum vegetabilium in eas, quae statim a natura producuntur, et in eas, quae producta sint illarum dissolutionis caloris ope vel fermentationis. Haud parvus harum numerus ad utramque illam classem referri possit. Dextrinum, v. c. in plantis praesens adest, sed simul torrendo, acidorum actione vel per hordeum germinans ex amylo acquiri potest. Nonnullae materies olentes, quae in fructibus floribusve sponte proveniunt, arte parari valent e materiis odore expertibus. Neque magis licita est ulterior divisio materierum vegetabilium in acida, corpora neutra et alcaloidea. Nullibi fines rite descripti sunt; multis in casibus materies aliqua pari iure ad unam alteramque classem referri possit, quin in eadem classe interdum deprehenduntur connubia characteris chemici longe diversi.

Bina fere sunt lustra, quod melior distributio corporum organorum adeo desiderari coepta est, ut novam proponere studerent. Illo quidem tempore

ea disponere coeperunt secundum familias quas vocabant naturales, ad quas constituendas, quantum fieri potuit, adhibuerunt quidem proprietates chemicas, sed tamen maximam partem distinctio petebatur a proprietatibus externis. Nefas profecto sit SCHLOSSBERGERUM, qui primus hanc viam iniit, in illa re carpere velle. Aliquatenus, v. c. in disciplinae traditione, non prorsus reiicienda est illa distributio; maxime quia procul abest ut omnes materies notabiliores apte collocari possint in systemate vere chemico, ita ut debitum locum singulis tribuamus. Magnum numerum materierum frequenter occurrentium, veluti species amyli, sacchari, gummi, albuminosorum corporum, non satis bene cognovimus ut id fieri cum iis possit; eius generis connubia plerumque complicata, neque si producta dissolutionis spectes, neque si reactiones respicias, satis accurate sunt cognita. Non nisi in locis in disciplina chemica, quae perfectius exculta sunt, apparet fieri posse ut materies secundum principium mere chemicum disponantur. Quodsi obiicias tot esse materies, quae nondum apte in systemate collocari possint, respondere licet obiectionem illam non magni faciendam esse, ubi demonstrari potest, minus bene cognita corpora difficulter, rite cognita contra facile ad certum ordinem revocari et bene cognitis sedem certam facile monstrari.

Idem illud principium quod in chemia organica ad aptiorem materierum distributionem perduxit, a GERHARDTO etiam ad connubia anorganicae originis translatum est. Quam quidem rem non fuse tractavit neque vero opus erat, quum haec corpora maximam partem bene cognoscantur, neque cuiquam molestum esse possit a solita dispositione transire ad Gerhardtianam, qua quidem oxyda et acida non amplius, quasi e regione sibi opposita essent, proponuntur, sed ad salium classem pertinere censentur.

A materierum dispositione pergo ad aliud quid; nempe paucis monere lubet de compositionem materierum contemplandi ratione.

Analysis materiae compositae nos docet e quibus elementis constet. Quodsi unum hoc nec plura ex ea discamus, eam appellamus analysin qualitativam. Sin etiam exploremus quantum sit pondus horum elementorum, nomine analyseos quantitativae nuncupari solet. Huius quidem eventus describi potest ita ut formulam chemicam quam vocamus, materiae

alicuius acquiramus, quae aperte significet meram in analysi factam observationem. Nempe ut singulas materies simplices significemus, sumimus litteram eamque vulgo primam nominis latini talis elementi, qua littera non solum exprimimus materiem ipsam sed simul certum aliquod pondus eius. Ita littera H proponimus unum aliquod pondus hydrogenii, littera O octo eiusmodi pondera oxygenii. Itaque aqua, quae uno aliquo pondere hydrogenii, octo vero similibus ponderibus oxygenii constat, notatur binis litteris H O coniunctis.

Formula igitur chemica primo significat speciem et quantum materierum simplicium, quae in unum aliquod totum coniunctae sunt. Nomen obtinet formulae empiricae, quia directe profluxit ex materiae exploratione. Iam vero alterutrum fieri potest: materies simplices sive duae sive tres pluresve statim inter se sunt coniunctae, vel primum coniunctae sunt partim in connubia simpliciora, quae dein inter se connectuntur ut unum aliquod integrum efficiant. Posterius hoc certe sumendum esse visum est hucusque certis de causis, de quibus dicere nunc non attinet. Hoc autem sumto, formulae chemicae nobis proponunt etiam modum, quo elementa chemica inter se coaluerint, ut totum illud, de quo loquimur, componatur. Qua ratione si descriptae sunt, nomen obtinuerunt formularum rationalium. Sed quaeritur qua via pervenerimus ad cognitionem eiusmodi elementorum coalitus? Brevi tempore ante hunc diem putare solebant, quin sunt etiam qui hodie putant, eo perveniri posse, si connubia chemica et analyses materiae alicuius rite observemus et teneamus. Quodsi tamen cogitemus unam eandemque materiem multas elementorum permutationes subire posse, eamque ergo pluribus formulis rationalibus repraesentari posse, ac praeterea teneamus in singulis illis permutationibus eam materiem non amplius eandem manere quae ante fuit, necessario eo perducimur, ut ad cognitionem intimae elementorum dispositionis et inter se coniunctionis hucusque pervenire nos non posse fateamur. Unde fit ut aliam opinionem sensim novissimo tempore suscipere chemici coeperint, nempe opinantur formulas, quas vocant, rationales non referre veram elementorum corporis dispositionem eo tempore quo existit, sed non nisi modum quo dispescitur vel dilabitur ipso articulo temporis, quo mutationem chemicam patitur sed propter hanc ipsam pristina ratione existere desinit. Quo quidem modo si

accipiantur formulae rationales utilitatem habent eam, ut denotent rationes et analogias, quae inter diversas materies locum obtinent. Fortasse sedulum studium proprietatum physicarum eo nos perducet ut nobis menti informare liceat notiones circa dispositionem elementorum in materies quamdiu sine mutatione persistunt; quas notiones ex chemica earum actione deducere non possumus.

Si quid facit ut spem fovere liceat adscendendi ad illud cognitionis fastigium, hoc unum est quod chemici mentem hodie advertere cöeperunt ad intimum illum nexum inter compositionem chemicam et proprietates physicas, quae res omnino ad characterismum chemiae hodiernae facit. Hac in re physica et chemia mutuo sibi opem ferunt; et praeclara inventa Bioti, Pasteuri, Stokesii et Hermanni Koppii faciunt ut eximia multa etiam in posterum exspectemus a comparatione chemicae compositionis cum phaenomenis lucis, forma crystallorum, puncto ebullitionis, gravitate specifica, ceteris.

Ut ad aliud quid transeam quod pertinet ad differentiam inter chemiam antiquiorem et recentiorem, moneo de vi, quam modus describendi compositionem chemicam habuit in praeparationem et productionem materierum multarum novarum. Gerhardti methodus contemplandi id, quod formulis chemicis nobis ob oculos ponitur, ansam omnino praebuit investigationi novae multifariae, et fecit ut non sine iure exspectemus formationem materierum in hunc usque diem incognitarum. Numerus materierum, quae idcirco acquiruntur, quotidie crescit, quin materies arte paratae numero multum superant eas, quae subinde novae e regno vegetabili vel animali recta via acquiruntur. Neque industria chemicorum his limitibus continetur, sed student arte et e materiis facile parabilibus proferre eiusmodi producta, quae in naturae regnis non nisi parca copia obviam veniunt. In multis rebus optatus eventus coronavit eorum conamina, quemadmodum, ne exempla requiratis, in paratione oleorum plurium volatilium, in acidis nonnullis, in corporibus pinguibus naturalibus et sacchari speciebus nonnullis. Hic quidem latus quem colant campus patet et e quo fructus sperare licet uberrimos. Eventus fortunatus laborum in his rebus positorum

magna parte tribuendi sunt auxiliis seu methodis practicis novis adhibitis et mutationi conditionum, sub quibus actiones chemicas corporum provocarunt, quorsum pertinent actio materierum fermentantium et acidorum, temperies caloris altior, efficacia vaporis aquae admodum calefacti.

Ut pergam in exploratione eorum, quibus recentior chemia organica ab antiquiore differt, dicam hanc differentiam maxime hac in re apparere quod usque ad tempus a nostro perparum distans, chemici versati sunt in sola investigatione productorum dissolutionis, quum contra hodie id etiam efficere student, ut e productis illis analyseos rursus adscendant ad materies, unde illa prodierunt. Ut apertius et brevius dicam; antea analysis in chemicis rebus praevaluit, iam vero synthesis etiam spectatur. Antea disiunctio corporum magis compositorum in simpliciora summum quoddam esse credebatur ad quod chemici tenderent; hoc tempore vero potius magis compositas materies e simplicioribus proferre sibi proponunt. Itaque mihi quidem versari videmur in tali disciplinae conditione ut nova via sternatur, quam chemici ingrediantur. Omnia fere producta artificilia, quae in materiis organicis censentur, acquisita fuerunt e magis compositis, sed, licet exiguus, si cum illorum compares, sit numerus materierum e simplicioribus productarum, copia tamen illa iam satis est magna, ut bonos successus a labore in postrema re posito exspectare iure liceat. Chemici aliud quid agere incipiunt, nam, quum antea quasi distraherent naturae creatricis opera, iam opifices fieri student, qui e materiis simplicibus artificiosum opus componant.

Sententia, quam de chemia hodierna vobis proposui, nititur etiam conaminibus, non multis quidem illis sed felici successu non destitutis, e materiis mere anorganicis corpora organica producendi. Novissima praesertim tempora exempla praebuerunt eiusmodi parationum materierum, quae veri triumphi artis chemicae habendi sunt.

Quemadmodum necessario accidit ut cognitio materierum anorganicarum ad certum evolutionis gradum perveniret antequam cum fructu aliquo studium materierum organicarum chemici aggredi potuerint, ita rei natura fert ut periodus analytica syntheticam praecedere deberet.

Redeamus iam ad Berzelii monitum, cognitionem materierum anorganicarum fundamenti loco esse debere, cui superstruatur exploratio et cognitio materierum organicarum. Huic praecepto fideliter obsecuti sunt chemici, nec dubium est quin progressus celeres in altera chemiae parte facti isti obsequio debeantur. Sed chemia organica altrici suae grates referre coepit, et lux, quae illustravit actiones chemicas materierum organicarum, vicissim tenebras pellit a vicina ditione chemiae anorganicae. Novae theoriae maxime de compositione corporum organicorum vim habere coeperunt in theoriam corporum anorganicorum. Neque vereor nimium affirmare, quum contendo, Berzelii monitum nostro tempore non omnia, quae in chemia fiunt, complecti, eique addendum esse hoc: cognitionem nostram materierum organicarum quasi normam esse ad quam censeamus cognitionem connubiorum anorganicorum.

Quo magis chemia aditum sternit ad intima naturae penetralia, eo magis constat, chemice si rem spectemus, limites certos inter materies anorganicas et organicas non dari, adeoque divisionem chemiae in duas partes principes, quae doceret diversitatem insignem, qua utraque legibus diversis subiecta esset, cum rerum natura non congruere, quin cum ea pugnare. Ratione habita compositionis, originis, proprietatum, nulla omnino intercedit differentia inter materies organicae et anorganicae originis. Utrumque genus, quatenus non faciunt partem organismi alicuius viventis, iisdem submissum est legibus. Itaque disciplinae chemicae partes, quae omnino a se invicem remotae olim videbantur, proxime coniunctas esse hodie apparet, et unum quoddam integrum constituere, nullo modo divellendum.

In omnibus, quae hucusque disputavi, organicarum substantiarum mentionem feci quasi non submissarum actioni vitae sed quasi secretarum e plantis animalibusve vel arte productarum. Nempe eo usque neque ultra patent fines chemiae organicae. Sin consideremus proprietates quas possident et mutationes quas subeunt, dum partes sunt animalis vivi vel plantae viventis, phaenomena multo magis complicata se obferunt et multo maiores difficultates occurrunt in omnium phaenomenorum explicatione. Quum

incertae habendae sunt conditiones, in quibus tunc versantur, saepe fieri nequit ut actiones mere chemicas cognoscamus. Itaque non sine iusta causa chemiam, quando opem suam confert ad explorationem ulteriorem materierum in corporibus vivis praesentium proprio nomine nuncuparunt et chemiam physiologicam appellaverunt. De qua quidem disciplina non sum locutus, quum, licet observatorum factorum sylva sit ditissima, vix tamen dici possit pars chemiae proprie sic dictae. Eius progressus tamen magnam partem dependent de chemia organica. Unde factum est, ut chemia physiologica animalium multo magis sit exculta quam plantarum. Nimirum in organismo animali inprimis retrograda, quam vocant, materierum metamorphosis locum obtinet; i. e. e materiis compositis formantur aliae quae minus sint compositae, cuiusmodi actionum cognitio satis plena in chemia habetur; dum contra in organismis e regno plantarum metamorphosis progressiva quam dicunt contingat ita ut e materiis minus compositis oriantur magis compositae, cuius rei notitia multo minus ampla est chemicis.

Quodsi iam brevissimis verbis complectamur quae summatim disputavi, characterismum chemiae hodiernae cum antiquiore comparatae hisce fere notis contineri affirmare licet.

Mutata est dispositio materierum bene cognitarum ita ut magis cum rerum natura ipsa congruat.

Notiones ortae sunt circa dissolutiones et compositiones corporum, quae accuratius observationi respondent.

Operam dederunt chemici ut perspiceretur nexus inter compositionem chemicam corporum et eorum proprietates physicas.

Arte produxerunt materies organicas.

Synthesis in contemplatione chemica spectari coepit non minus quam analysis.

Organica chemia vim habere coepit in rationem chemiae anorganicae.

Utramque arcte coniunctam neque alteram ab altera divellendam esse chemici senserunt.

Quodsi igitur reputemus quot in rebus et in quam gravibus chemia hodierna mutationes pati coepta sit, negari non potest hanc disciplinam nostro tempore veluti in metamorphosi aliqua versari.

Transeo ad alteram partem laboris, quam lex hodie mihi imponit, ad commemorationem eorum, quae tum laeta tum tristia Academiae contigerunt.

E numero Curatorum nemo nobis morte est ereptus, quod eo laetius nobis accidit, quo certius novimus non facile repertum iri, qui impensius res Academiae curent et promoveant. Non solum enim viris amplissimis cordi est conservatio et amplificatio auxiliorum et instrumentorum quae disciplinarum cultui destinata sunt, sed id etiam agunt ut ab iis, quibus suprema cura harum rerum mandata est, expetant ea quae incrementa doctrinarum sensim magis ut requirantur faciunt. Utinam, viri amplissimi, vobis concedatur diu patrocinio vestro artes et disciplinas earumque cultores tueri!

Tu, vir nobilissime VAN PANHUYS, luges praematuram mortem binorum liberorum tuorum, qui hoc anno morbo succubuerunt. Gravis sane casus, neque quisquam nostrum non sentit dolorem tuum esse debere acerrimum, sed multum tibi superest quod lenire illum dolorem possit, quodque ut re ipsa eum leniat ex animo optamus. Utinam infortunia eiusmodi inposterum a te avertantur et vitam tibi degere liceat nullis adversis rebus perturbatam.

Quum vos intueor, collegae exoptatissimi, video vacantem sedem, quam CORNELIUS STAR NUMAN multos annos occupavit. Recens memoria est obitus viri, qui intra paucas hebdomades de medio sublatus est et cuius vitam longiorem fore nemo non exspectaverat. Licet supervacaneum videri possit multis vestrum, qui amicitiae et communium studiorum vinculis cum eo coniuncti fuistis, vitae cursum collegae defuncti memoria repetere, at ipse hic dies solemnis officium hoc mihi imponit. Itaque haec de illo accipite!

CORNELIUS STAR NUMAN die secundo Februarii anni millesimi octingentesimi septimi natus est in hac provincia in pago Sappemeer. Parentes fuerunt ALEXANDER NUMAN et CATHARINA DOROTHEA STAR LICHTENVOORT. Haec quidem matrona fuit propter virtutes venerabilis, nata ex patre qui

olim Academiae curatoris munere ornatus fuit. Pater vir fuit egregius, celeberrimus, qui illo tempore medicinam in pago Sappemeer factitabat, et postea anno millesimo octingentesimo vigesimo secundo docendi munus suscepit in schola veterinaria Ultraiectina, cui per longam annorum seriem praefuit. Tum isto labore, tum exemplo quod aliis proposuit imitandum in disciplina sua excolenda, tum multis scriptis editis ALEXANDER NUMAN optime de patria meritus clarum nomen sibi obtinuit.

Puer CORNELIUS STAR NUMAN institutus est in schola PETRI RUNKEL in pago HOOGEZAND, ubi praesertim fructus est lectionibus doctissimi NASSAU, quo factum est ut ad studium linguarum Graecae et Latinae incitaretur et harum cognoscendarum amore flagraret. Itaque ad lectiones Academicas aditus ei patuit quum cum patre Traiectum ad Rhenum migraret, quo tempore quindecim annos natus erat.

Egregiis animi et mentis facultatibus praeditus, celeriter memoria et intellectu quae traderentur accipiens et in sanguinem et succum convertens, brevi fructus collegit uberrimos institutionis eximiae, cuius tum particeps fiebat. Non est huius loci nec temporis laudes celebrare virorum sollertissimorum, qui tunc illi universitati ornamento erant, et quorum lectionibus NUMAN intererat discendi cupidine incensus. Sufficiat dicere eorum nomina hodie etiam grata mente recordari ipsorum discipulos. NUMAN intererat lectionibus clarissimi SCHRÖDER de mathesi ac philosophia, et admissus erat ad iuvenum coronam quibuscum de argumentis philosophicis privatim ille disserere solebat. Non tantum lectiones clarissimi VAN GOUDOEVER frequentavit sed etiam exercitia perutilia in Latine scribendo et loquendo, quibus vir egregius praeerat. Clarissimi SIMONS et MOLL duces ei extiterunt ad aliarum doctrinarum ditionem. Sed praecipue coluit PHILIPPUM GUILIELMUM VAN HEUSDE, virum eximium, cuius in mentem studiosae iuventutis vis erat paene singularis, et qui propriis sibi dotibus omnium animos sibi devinciebat. Plures annos NUMAN noster ad interiora viri eximii amicitiae admissus fuit, a suavi eius ore quasi pendere solitus; nec dubium quin pulcri ac boni sensus, quo totus ardebat, ibi maxime excitatus sit.

Fructus studiorum eius satis patebant et in lucem proferebantur, quum a Leodiensibus anno millesimo octingentesimo vigesimo tertio eius respon-

sum ad quaestionem „de recentiorum et antiquorum poetarum latinorum meritis inter se comparatis", Academiarum civibus propositam, aureo praemio condecoraretur. Qui honor iterum ei decretus est anno sequenti in Academia Gandavensi propter responsum eo missum ad quaestionem. „Laudatio Iurisconsulti egregii VIGLII AB AYTTA ZUICHEMI."

Anno millesimo octingentesimo vigesimo quinto literarum humaniorum candidatus creatus est; dein ad iuris studia maxime se convertere coepit. Primis annis praeceptores illi fuerunt viri clarissimi ARNTZENIUS, VAN ENSCHUT et DE BRUEYS, post annum millesimum octingentesimum tricesimum etiam clarissimi HOLTIUS et ACKERSDYCK, qui Ultraiectum venerant illo anno e provinciis olim meridionalibus regni Neerlandici. Praeter tractatus aliquot diariis insertos circa illud tempus sine nomine auctoris in publicum emisit opusculum, inscriptum: *Het petitieregt van ingezetenen aan de Staten-Generaal gehandhaafd.*

Hucusque solis disciplinis totum se dederat, verum iam instabat tempus, quo monstraret quantam artium et doctrinarum cultus vim habeat in amorem patriae excitandum et alendum. Quum Rex GUILIELMUS populum ad arma vocaret, domi manere NUMAN noluit, sed cum patriarum Academiarum civibus aliis militiae nomen dedit. Non est huius loci casus illius temporis memorare, sed hoc silentio praeterire nefas, carissimum fuisse commilitonibus suis NUMAN, quod testantur honores quibus et in militia illum ornarunt et superiore anno quum memoriam celebraturi essent istarum dierum. Quippe tunc etiam verba coram iis ut faceret invitatus est; et quum ipse amicos defunctos in memoriam praesentium revocaret, nemo sane eorum fuit, qui factum iri crederet, quod eheu! accidit, ut ipse orator tam brevi post vitam cum morte esset commutaturus.

E militia redux rediit ad studia in quibus vitae tabernaculum posuerat, praecipue ad jus publicum et gentium. Die autem vigesimo septimo Novembris anni millesimi octingentesimi trigesimi tertii, Ultraiecti, defensa diatribe in Macchiavelli opusculum „*del Principe*" inscriptum magna cum laude iuris utriusque doctor est creatus. Quin propter defensionem partis prioris huius speciminis praeside VAN HEUSDE viro clarissimo honoris causa philosophiae theoreticae magister literarum humaniorum doctor est factus.

Vix dimidio anno post, nomine eius iam tunc cum laude celebrato, pro praeclaro viro GABINO DE WAL in hac Academia nostra ad iuris cathedram occupandam evocatus est. Felix sane fuit, cui in ipso aetatis flore disciplinas in quibus excellebat, iuventuti academicae tradere statim licuit. Die undecimo mensis Iunii anni millesimi octingentesimi trigesimi quarti munus academicum auspicatus est habita solemni oratione: "de iure publico hac nostra potissimum aetate recte excolendo."

Lectiones quas in Academia nostra habuit, per doctrinae campum patebant latissimum. Scholas enim habuit de natura iuris, de iure publico, de iure gentium, de iure poenali, de codice criminali. Fuerunt aliae quas ante illum nemo hic habuerat, quorsum referendae lectiones de lege de imperio, quibus simul historiam iuris publici patrii exponere solebat, et de oeconomia politica, quarum has etiam separatim accommodavit ad auditionem et usum iuvenum qui non essent cives academici sed qui mercaturae vel agriculturae studiis operam navarent. Praeter has lectiones publicas privatim etiam discipulis sive iuris patrii antiqui vim in recentioris temporis instituta, duce inprimis TACITI *de Germania* libello, sive unum aliudve iuris publici caput fusius exposuit.

Bis in Academia Rectoratu magnifico functus est; munus autem successoribus tradidit die octavo mensis Octobris anni millesimi octingentesimi quadragesimi, quum verba faceret "de patrio iurisconsulto, Academica institutione inprimis informando", et die undecimo mensis Octobris anni millesimi octingentesimi quinquagesimi quinti, habita oratione: de disciplinae, quae in natura iuris explicanda versatur, sive de doctrinae iuris philosophicae ambitu et gravitate.

Nemo nostrum est, quin noverit, quam hilaris mense Aprili huius anni interesset solito professorum conventui, quam sermonibus eius delectaremur et quam procul abessemus omnes ab opinione virum vigentem et florentem, uti videbatur, brevi familiae suae et nobis ereptum iri. Et tamen vixdum feriae paschales elapsae erant, quum nuntius ad nos ferretur collegam aestumatissimum gravi morbo laborare, cuius symptomata exitum infaustum praenunciarent. Plerisque licet sanus visus, intus alebat morbum, quem forte leviorem ipse esse credidit quam eventu se comprobavit. Tandem morbo viribus crescenti cedens imploravit auxilium collegarum ex-

pertissimorum; sed malo magis magisque invalescenti frustra medicina fiebat donec ei succumberet; die nono Maii e vita decessit.

Vos, auditores, novistis quantam animorum perturbationem, quantum dolorem adferret eius obitus. Plerique vestrum, inprimis collegae eius et iuventus academica, tristes fuistis testes eius funeris. Necdum extinctus est in pectoribus nostris viri amantissimi amor et dolor ex eius desiderio, neque vero facile extinctum iri omnes sentimus.

Equidem, auditores, quum ex lege vocarer, ut de praeclaro viro, cuius mortem lugemus, verba facerem, sensi statim quantam difficultatem haec res haberet. Quomodo enim quis iudicet de viri meritis in disciplinis, quarum ipse sit prorsus expers? Mihi ius non competit de hisce sententiam ferendi. Iurisconsultus patrius, eodem munere quo ille fungens, haec de eo tradidit. „NUMANNUS inprimis fundamenta historica in iure „civili patriae investigavit. Id autem fecit non ut antiqui temporis memoriam „conservaret aut ut in vitam revocaret instituta dudum emortua, sed ut indo„lem patriam antiquam in iure patrio hodierno recte animadverteret."

Haec ille; me iuvat in memoriam revocare viri benevolentiam et animi candorem, quae virtutes maxime in eo splendebant. Amicus insigni amore amicos suos prosequebatur; maritus et pater familiam suam diligebat, tuebatur; praeceptor consiliis et doctrinae copiis suis discipulis nunquam defuit; patriae civis hanc diligebat et sententiam, quam de rebus civilibus patriis fovebat, candide profitebatur nec simulatum quidquam ab eo est unquam.

Multis, quin nimis multis rebus pressus, ex officio coactus iuris doctrinas multifarias discipulis tradere, verbo, in eadem conditione versatus, in qua plerique professores Academiarum patriarum versantur, raro libros scriptos edere potuit. In opusculis minoribus suis candide quid sentiret aperuit et, licet quis ab eo opinione differret, magni tamen idcirco eum facere debuit, quia quae in medium protulit ex intimo animi sensu profluxerunt [1]).

Vitam eius ceterum eximios patriae fructus tulisse inter omnes constat. Discipuli grato animo eius institutionis et olim recordati sunt et nunc recordantur, inter quos iam citabo virum clarissimum IOANNEM DE WAL,

---

[1]) Vid. Index scriptorum quae edidit NUMAN ad calcem huius Orationis.

qui nuper in patria societate eruditorum animi grati sensum multis audientibus significavit.

Haec fere sunt quae de viro eruditissimo, probo, amicissimo nobis dicenda habui. Sit illi terra levis!

Quemadmodum omnes dolore afflicti sumus obitu viri praestantis, sic sunt e nostro numero, qui proprias sibi luctus causas habent. Te inprimis compello, clarissime Francken, qui e duplici funere gravia vulnera tibi inflicta sentis. Vix enim carissimi tibi filioli reliquias terrae mandaveras, non immemor sane superiorum quae tibi erepta fuerant carorum capitum, quum inopinato dilectissimus tibi pater vitam cum morte commutavit. In tam gravi et iterato luctu sponte summum nobis repraesentamus numen, cuius nutu ac voluntate talia nobis mortalibus contingunt, et, quod tu item feceris, solatium quaerimus in amore, quo id nos homunciones amplectitur et a quo nihil exspectare nobis licet nisi quod re ipsa in salutem nostram tandem redundet. Haec quidem cogitatio tibi vires instauret, ut nisi hilari animo at libero a prima doloris acerbitate labores solitos peragere rursus valeas.

Verum emergamus tandem a tot luctuosorum casuum tantique doloris recordatione, et grato animo bona quoque repetamus, quae Academiae et nobis ipsis contigerunt.

Vos, clarissimi Enschedé, Valeton, Hecker, Iansen, gaudio affecti fuistis propter natos vobis liberos, quos in posterum ut semper gaudio vobis sint et honori ex animo optamus.

Tibi, clarissime van Deen, contigit matrimonium dilectissimae tibi filiae celebrare. Desiderium eius tibi compensetur felicitate cuius facta est particeps.

Quinque lustra, clarissime Pareau, hoc anno ministerio tuo functus eras, quem festum diem celebrare tibi contigit cum uxore et liberis, parentibus, amicis, collegis multisque discipulis et olim discipulis, quibus omnibus caro tibi repetere licuit memoriam temporis cum fructu tuo et aliorum transacti. Academiae nostrae optamus, ut per multos insuper annos viribus, quae tibi restitutae sunt, uti possis ad munus tuum obeundum et disciplinas quas doces promovendas.

Tu, clarissime Muurling, absolvisti hoc anno compendium tuum theologiae practicae, tu, clarissime Francken, alterum volumen grammatices

graecae; actos labores vobis gratulamur et clarissimo VAN HALL editum librum de botanice applicata.

De collectionibus academicis, laboratoriis, aliis, nihil magnopere memorabile dicendum habeo. Solita subsidia his rebus data sunt; Bibliotheca insuper donis pluribus a doctrinarum fautoribus aucta est.

Quid tibi dicemus, clarissime NIENHUIS? quietem, qua rude donatus frui poteris in posterum, tibi gratulamur. Eam sane tibi meruisti longo illo annorum cursu, per quos Academiae labore tuo profuisti. Quodsi iam iunioribus viribus tradis onus, quod gravius tuos humeros premere coepit, iucundum tibi accidere debet quod, quum successorem tibi datum vides, is unus est e discipulis tuis, qui igitur testimonio erit te non frustra vires tuas, ingenium tuum Academiae nostrae devovisse. Utinam doctrinae, quibus semper delectatus es, etiam in senio tuo oblectamento tibi sint, et studia ab aliis in iis posita observare ipsasque in otio cum dignitate opera tua ornare diu tibi contingat.

Tibi, clarissime FAURE, gratulamur ordinarii professoris dignitatem, ad quam Rex augustissimus te evexit. Non multis verbis utar ut aut tuas laudes praedicem, aut Academiae commoda tibi commendem. Quod quominus faciam tum prohibet modestia tua, tum notus omnibus tuus disciplinarum amor. Novo tuo munere cum summo tuo et studiosae iuventutis fructu per longam annorum seriem fungere!

Fausti dies erunt, quum vacantes cathedrae occupabuntur a viris quibus communia nostra studia cordi sint et qui iuventuti academicae occasionem praebebunt amorem suum disciplinarum explendi. Cum maxima fiducia exspectamus a Rege augustissimo futuram eorum vocationem.

Ea felicitas fuit huius anni ut neminem iuvenum, qui in Academia studiis operam dent, illi morte ereptum lugeremus. Est autem eo maior ista felicitas, quum fuerint qui gravibus morbis tenerentur, et quibus restitutionem ad sanitatem laeti gratulamur.

Sed quum de civium academicorum corona loquor, iuvat ad ipsos vos convertere orationem meam, iuvenes ornatissimi, spes patriae! Publice profiteor vos tales erga me vos praebuisse ut Rectoris Academiae munus mihi non esset molestum sed iucundissimum. Patuit vobis persuasum esse,

in academiis patriis studia promovere amicitiam qua studiosa iuventus cum praeceptoribus suis coniungi solet. Neque vero e mente vobis excidet futuram patriae salutem magnam partem in vestris manibus esse positam; nam in muneribus qualibuscumque quae in posterum suscipietis officia vobis incumbent, quae obire non poteritis nisi instructi doctrinis quarum cognitionem hoc vitae tempore vobis comparare vos oportet. Ipse Rex augustissimus vos invitat ut omnibus nervis intentis strenue studiis operam navetis; quippe eius beneficiis accidit ut certamen literarium rursus indici potuerit, in quo virium periculum facere licuit.

Quin restat mihi ut eventum huius certaminis palam faciam et praemia distribuam quae Regis augustissimi nomine Senatus Academicus victoribus tribuit.

Singulorum ordinum de missis ad ipsos commentationibus iudicia rogo ut recites, vir clarissime, qui Senatus academici acta curas, vosque, iuvenes praestantissimi, quibus praemia sunt adiudicata, ut recitato nomine vestro singuli ad hanc cathedram accedatis.

(Iudicia de Commentationibus recitantur.)

Praestantissime Drielsma, nulli tibi superandi fuerunt competitores, sed in commentatione tua tum plenum ad quaestionem responsum exhibuisti, quod tuam in perscrutandis chemicorum scriptis industriam testatur, tum ostendisti sagacitatam tuam in chemicis theoriis inter se comparandis. Quare Ordo disciplinarum mathematicarum et physicarum censuit te vel cum strenuo competitore cum laude certaturum fuisse.

En igitur debitum tibi atque decretum praemium! Non magis tibi quam commilitonibus incitamento sit ut quam maximam operam in studiis vestris impendatis, unde vobis et literis fructus redundent uberrimi!

Praestantissime ten Brink, quum Senatus academicus ad Regem augustissimum scripsisset de responso tuo propter unius diei spatium a certamine literario excluso, Regi munificentissimo statim visum est praemio aureo extraordinario te ornare.

Quam maxime tibi hunc honorem gratulor, eo magis quod iudicium Ordinis philosophiae theoreticae et literarum humaniorum laborem tuum praestantissimum esse palam testatum est. Gratum praeterea accidit, te

mihi publice salutandum esse e loco, quem avus tuus clarissimus quondam doctrinae suae copiis ornavit.

Tu vero iam omnibus viribus intentis hoc age ut non tantum eruditi tuorum nominis famam tuearis atque sustineas sed ut patriae patriisque literis in posterum etiam ornamento sis et emolumento.

Tu accedas, ornatissime SLOET TOT OLTHUIS, ut accipias industriae testimonium honorificum, quod tibi Ordo philosophiae theoreticae et literarum humaniorum decrevit.

Multa, uti audivisti, in tua scriptione erant laudanda; haec laus tibi praemio sit laboris et operae, sitque incitamento ut ad magna et praeclara quaevis alacriter tendere pergas.

Diu fruaris honesta voluptate ex diligenti literarum studio percipienda, praestantissime BORGESIUS, cui haec contigit felicitas ut e certamine victor discederes. Accipe hunc nummum aureum ex Regis auctoritate tibi concessum, eiusque memento veluti praemii virtutis et doctrinae, quum brevi ex futuro tuo officio probitatis morum exemplum gregi tuo, ut speramus, sis futurus.

Ornatissime KNAPPERT, testante Ordine theologorum egregia prodidisti industriae doctrinaeque documenta et dignum te iudicavit Ordo qui honorifico laudis testimonio publice ornareris. Magna iam ausus es, perge ad altiora, sic nec tibi nec aliis frustra vixeris!

Macte virtute tua, praestantissime HINGST; audivimus enim quantopere in te laudaverit Ordo iurisconsultorum et in rebus investigandis industriam atque ardorem, et in rerum repertarum interpretatione sagacitatem.

Perge Athenaeo, ad quod victor redis, esse decori et ornamento, atque fac ut ex industria tua fructus literae capiant insignes.

Regis autem augustissimi nomine hoc aurum accipias, non minus iam acti laboris praemium quam quod te alliciat ut omnibus nervis intentis quodcumque bonum verum ac pulcrum sit petas et assequaris.

Praestantissime DE RANITZ, strenue vires intendisti nec dedecori est tali victori te non praeripuisse palmam. Tua enim commentatio ex Ordinis iurisconsultorum sententia per se etiam aureo praemio digna fuisset. Quum vero singulis quaestionibus unicum aureum adsignatum sit, Regis augustissimi munificentia argenteo te ornare voluit.

Mihi autem pergratum accidit, quod virtutis atque doctrinae praemio te condecorare possum qui, patris vestigia premens, in memoriam revocas eximium tuum genitorem, de Academia nostra optime meritum.

Tibi quoque, praestantissime IANSSONIUS, aeque honorificum fuit Ordinis iurisconsultorum iudicium. Ex Regis augustissimi munificentia nummo argenteo te donari, qui in certamine difficili cum eximiis aemulis laudem victoriae proximam reportasti, admodum laetor.

Perge eo, quem ingressus es, tramite, ut aliquando patriae disciplinaeque tuae ornamento sis.

Ornatissime SICHEL, cedis quidem commilitonibus sed honorifico cedis ornatus industriae testimonio, quod tibi ex auctoritate Ordinis iurisconsultorum trado.

Indefesso labore progrediare ut disciplinam, quam recte coli totius interest civitatis, promovere et augere tibi contingat.

Praestantissime QUACK, praemio regio te condecorandum censuit Ordo iurisconsultorum, quod tibi gratulor tibique trado. Contigit enim tibi contendentibus aemulis doctrinae palmam praeripere.

Fac ut eruditione et honestate magis magisque eluceas, ita ut qui nunc es Athenaei Amstelodamensis decus, aliquando patriae nostrae ornamentum fias.

Accipe, ornatissime WICHERLINK, quod tibi decretum fuit honorificum testimonium.

Eodem ardore atque indesesso labore progrediare ut laudatissimus aliquando evadas legum patriarum interpres!

Itaque hisce feliciter peractis defunctus sum Rectoris magnifici munere, quod hoc anno mihi gerendum fuit. Id unum restat ut successori dignitatem rectoralem tradam.

Itraque ex Regis augustissimi decreto te, vir clarissime LUDOVICE GERLACHE PAREAU, Academiae Groninganae Rectorem magnificum in annum proximum dico, renuntio, proclamo.

Salve, Rector Magnifice, atque iterum salve! Munus tuum cum Academiae et tuo fructu gerere tibi contingat!

DIXI.

INDEX SCRIPTORUM,

QUAE EDIDIT

CORNELIUS STAR NUMAN,

IN ORDINE ICTORUM ACADEM. GRONINGANAE PROFESSOR ORDINARIUS.

Commentatio literaria *de Latina recentiorum poesi*, *et de* HORATIO *atque* SARBIEVIO *inter se comparatis*. Praemio ornata d. 7 Oct. 1823. In Annalibus Acad. Leodiensis a. 1822—23.

Laudatio VIGLII AB AYTTA ZUICHEMI. Praemio ornata d. 4 Oct. 1824. In Annal. Acad. Gandavensis a. 1823—24.

Scriptio anonyma cui titulus: *Is onder het regt van gratie in art.* 67 *van onze Grondwet* (1815) *het regt van abolitie begrepen.* In de Arnh. cour. van 1828. n°. 69, 71, 75.

Het petitie-regt van ingezetenen aan de Staten-Generaal gehandhaafd. Utrecht bij J. Altheer 1830.

Diatribe Academica in NICOLAI MACHIAVELLI opusculum, *del Principe* inscriptum. Tr. a Rh. 1833.

Parte prima, *de* NICOLAI MACHIAVELLI *vita*, *aetate et scriptis*, a. d. 27 Nov. a. 1833 praeside PH. GUIL. VAN HEUSDE publice propugnata, honoris causa Phil. Theoret. Magister et Litt. Hum. Doctor renunciatus est.

Parte altera, *de* NICOLAI MACHIAVELLI *opusculo*, del Principe *inscripto*, eodem die ad consequendos summos in Iure Rom. et Hod. honores publ. propugnata, Iuris Rom. et Hod. Doctor creatus est magna cum laude.

Oratio inauguralis *de iure publico hac nostra potissimum aetate recte excolendo*, habita Groningae a. d. 11 Iun. 1834. Groningae apud J. Oomkens 1834, et in Annal. Acad. Groning. a. 1833—34.

Inleiding tot de wetenschap van het Europesche Volkenregt van GAB. DE WAL, met eene Voorrede van C. STAR NUMAN. Gron. bij J. Oomkens 1835.

Schets van het Leven en Karakter van Jonkh. WICHER VAN SWINDEREN. In het tijdschrift: de Algem. Konst en Letterbode voor 1836.

Ter nagedachtenis van PH. W. VAN HEUSDE. Gron. bij J. B. Wolters, 1839.

JOAN MELCHIOR KEMPER, als Nederlandsch Staatsman geschetst. In het Tijdschrift: *de Gids*, Jaargang 1840, n°. 4 en 6; ook afzonderlijk. Amst. bij G. J. A. Beyerinck, 1840.

Oratio *de patrio Iureconsulto Academica institutione informando*, d. 8 Oct. 1840 habita, quum Rectoris Magnifici provinciam deponeret. In Annalibus Academicis a. 1839—40. Hagae Com. 1842.

TAMMO SYPKENS, tot aandenken voor zijne vrienden geschetst, door Mr. H. A. SPANDAW en Mr. C. STAR NUMAN. Gron. bij W. van Boekeren 1843.

Zede- en Staatkundige toespraken van Dr. W. E. CHANNING, uit het Engelsch; met eene Voorrede van C. STAR NUMAN. Gron. bij J. B. Wolters 1850.

Schets van het Leven en Karakter van ALEXANDER NUMAN. In de Handelingen der Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, voor 1853.

Oratio *de disciplinae, quae in iuris natura explicanda versatur, sive de iuris doctrinae philosophicae ambitu et gravitate*, habita Groningae a. d. 11 Oct. 1855, quum Rectoris Magnifici provinciam iterum gestam deponeret.

IUDICIA

DE COMMENTATIONIBUS AD QUAESTIONES

DIE XV M. APRILIS A. CIↃIↃCCCLVI

PROPOSITAS.

Ordo Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum ad quaestionem: „Conscribatur conspectus plenus et perspicuus eorum quae chemia docuit de corporibus pinguibus latiore vocabuli significatione, ita ut scriptorum opiniones de eorum compositione diiudicentur" responsum unicum accepit, vernaculo sermone conscriptum et notatum lemmate: „*Ohne Hypothese keine Naturforschung* (Prof. C. G. Lehmann)."

Huius quidem responsi auctor citatis fontibus praecipuis conspectum satis plenum descripsit cognitionis hodiernae corporum pinguium. Diversas theorias de iis ad hunc usque diem persecutus est nec prorsus neglecta critica argumenti pertractatione exposuit.

Itaque Ordo, licet optavisset ut auctor dictioni expoliendae aliquanto plus operae tribuisset, decrevit eum praemio condecorare, quem aperta schedula constitit esse Aaron Drielsma, Discipl. Math. et Phys. Cand. Med. in Academia Groningana Stud.

Ad alteram quaestionem Ordo nullum accepit responsum.

P. I. van KERCKHOFF,
Ord. h. t. ab actis.

Ordo Theologorum hanc proposuerat quaestionem: „Quanam ratione ac vi Iesus Ecclesiam condidit? Num haec Ecclesia ei erat vel finis quem attingeret vel alius finis attingendi via vel utrumque?"

Ad hanc quaestionem quatuor accepit commentationes.

Una insignita verbis: *„Wie am Anfange der Kirche der Gottmensch steht caet.*" parum Ordini placuit. Haud pauca quidem habet ad rem egregie facientia eaque acute dicta et bene exposita; sed non luculenta sunt argumenta, quibus efficiatur, Iesum *ipsum* Ecclesiam condidisse; parum explicita quae de Apostolorum institutione disseruntur; confusa inter se quae ad *praeparandam* et quae ad *condendam* Ecclesiam valuerunt; non clare distinguitur inter *rationem* et *vim*, qua Iesus Ecclesiam condiderit, neque etiam inter *finem* et alius finis attingendi *viam*; varia Iesu consilia non distincta neque apte secum invicem iuncta sunt, denique *unum* illud in Ecclesia positum consilium distrahitur in duos fines Ecclesiae condendae et eiusdem perficiendae. Complura etiam ad sermonis latini bonitatem desunt. Quibus de causis haec commentatio nec praemio ornari, nec laude condecorari potuit.

Altera, destincta verbis: *„Ubi Ecclesia, ibi Christus*" priori antecellit cum sermonis bonitate tum argumento. Auctor multa egregie disputat de Apostolorum institutione; non vero exponit quomodo illa ad *Ecclesiam* condendam et ex Christi mente valere debuerit et revera valuerit. Multa itidem egregie congessit de populorum, inprimis de gentilium praeparatione ad Ecclesiam, multa etiam de Christi proposito morali et de Iesu Apostolorumque doctrina de Ecclesia; rite quoque vidit et finem et medium esse Ecclesiam. Sed neque ex Iesu verbis factisque neque ex Apostolorum doctrina satis id ipsum in lucem protraxit, Iesum hunc sibi proposuisse finem et quomodo cum hoc fine reliqua ipsius consilia cohaereant. Denique inter *rationem* et *vim*, qua Iesus Ecclesiam condidit, non distinxit. Neglexit etiam observare qua ratione ac vi Iesus *populum* ad Ecclesiam suam praeparaverit. Quocirca et haec commentatio, quantumvis magnas haberet studii et industriae laudes, erat seponenda.

Tertia in fronte gerebat symbolum: *„Καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν.*" In hac disputatione deest quidem argumentorum *plena* expositio, adeo ut multa magis indicata quam explicita sint. Adsunt etiam alia quae hic redundare videantur, quoniam quaestio non erat de Ecclesia Christi, *qualis* illa *sit*, sed quanam ratione ac via *condita*. Denique in ultima praesertim parte desideratur argumentandi vis et amplitudo, ad quaestionem *penitus* solvendam necessaria. Sed vel sic tamen auctor quaestionem rite cepit,

illius partes rite distinxit; multa bene congessit ad argumentum facientia et haec rite disposuit; dictione utitur brevi et succincta eaque clara et satis bene latina. Quibus de causis haec disputatio visa est admodum probabile responsum ad quaestionem exhibere idque omnino dignum, quod publico laudis testimonio condecoraretur. Hanc non infimam laudem se non recusare significavit IANUS KNAPPERT, Theol. Stud. in Academia Lugduno-Batava.

Quarta denique commentatio inscripta hoc lemmata: „*Πιστεύομεν εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν*" prae reliquis placuit Ordini. Rite auctor demonstravit, ipsum *Iesum* Ecclesiam condidisse. Cum de *ratione* tum de *vi* qua Iesus id fecerit egregie exposuit et utramque probe distinxit tam in Apostolorum institutione, quam in universi populi praeparatione. In omni hoc opere Iesu bene observavit, maximam vim positam fuisse in ipsius amore et vero in tota ipsius persona divina. Rite etiam vidit, Ecclesiam et *finem* esse Iesu si mundum spectas universum, et ad homines singulos adducendos et perficiendos *medium*, *donec* omnes adducti et perfecti Iesu in Ecclesia condenda fini respondeant. Quocirca Ordo, quamquam in hac disputatione ad sermonis latini bonitatem tum etiam ad argumentorum plenam et absolutam expositionem nonnihil desideraret, vel sic tamen iudicavit eius auctorem tam bene rem suam egisse ut aureo praemio dignus esset habendus. Aperta schedula nomen prodiit huius Academiae alumni, EGBERTUS ROELINUS BORGESIUS, qui publica instituta disquisitione satis superque probavit se huius disputationis auctorem esse.

W. MUURLING,
Ord. h. t. ab actis.

Ordo Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum duo accepit responsa ad quaestionem e Literis Belgicis: „Aesthetica instituatur disquisitio de operibus dramaticis GERBRANDI ADRIAENSZ BREDERODE."

Prius cui symbolum est *'t Kan verkeeren*, sedulo ac diligenter scriptum, probat auctori probe cognita fuisse BREDERODII carmina et complures scriptores qui de proposito argumento egerunt. Alii tamen fontes satis noti ab auctore neglecti sunt, unde in nonnullis minus rerum expositio consecuta est neque argumenti tractatio ubique aeque est absoluta atque elaborata; denique auctoris iudicium vacillat et fluctuat.

His tamen vitiis quum variae non contemnendae virtutes oppositae viderentur, Ordo censuit ut eius commentationis mentio fieret honorificentissima. Disputationis auctorem se professus est ADRIAAN GUSTAAF ARTHUR SLOET TOT OLDHUIS, Iur. Cand. in Academia Groningana.

Altera commentatio die paene serius missa ad Senatus graphiarium praeferebat SCHLEGELII verba: *„Gerade diejenigen modernen Gedichte* caet." Itaque Senatus Academicus hac de re consultus censuit non posse hoc responsum ad solitum certamen admitti ne forte quid derogaretur iuri eius qui omnibus certaminis legibus plane satisfecisset. Quum tamen illa commentatio tam exiguo temporis intervallo serius missa esset ut ad opus conficiendum nihil paene illud conducere potuisset; sero autem missae culpa fortasse ne auctori quidem tribuenda esset: placuit senatui ut separatim de hoc responso iudicium fieret. Igitur disquisitione habita Ordo iudicavit continere hanc commentationem indicia intentioris studii literarum quam vulgo ea aetate aut inveniri aut postulari soleat, scriptam esse cum egregia libertate et maturitate iudicii, denique plane quaestioni propositae satisfacere. Petente Senatu placuit Regi Augustissimo ut auctori dissertationis quamvis sere missae tamen aureum praemium extra ordinem tribueretur.

Aperta scidula apparuit huius responsi auctorem esse IANUM TEN BRINK, Theol. in Academia Traiectina Stud.

Ad quaestionem e Literis Latinis quae erat *de ordine et successione carminum Horatianorum* Ordo unum accepit responsum inscriptum verbis CICERONIS: *„Sequimur probabilia* caet."

Huius auctor satis instructus a subsidiis ad opus accessit. Nam excepta RITTERI editione ad quaestionem solvendam plerosque adhibuit scriptores qui usui esse poterant, sed passim diligentia et iudicandi sollertia desiderantur. Dum enim auctor partim recentiores duces sequitur, partim ab iis recedit, contraria subinde statuit et pugnantia; in quibus illud vel maximum quod quum tres priores carminum libros cum FRANKIO a. 730 editos statuat, alibi rursus hoc quasi oblitus aliquot carmina ex ipsis illis libris posteriori tempori assignat. Conspectus chronologicus quem praemisit et in quo accuratius de rebus dubiis, veluti de bellis Parthorum, de Augusti expeditionibus, de Iano obserato exponere neglexit, ne ad eum quidem modum

perfectus est quem initio scriptor cogitaverat: nam in reliqua operis parte subinde provocat ad annos qui ibi desunt. Ubi de singulis agit carminibus dubiorum locorum explicatio desideratur, quaedam carmina de quibus in „Fastis Horatianis" non *suo* loco exposuerat FRANKIUS, noster *plane omisit*, alibi ex eodem et ORELLIO quaedam tacite describens. In ultima disputationis parte etsi quaedam bonae frugis reperiuntur, tamen necessaria omissa sunt, admixta aliena. Denique in usu sermonis Latini probavit se non esse hospitem; plane scripsit et quod intelligas, sed incuria et festinatione ut videtur vitia commisit satis gravia.

Quae quum ita essent censuit Ordo huius disputationis auctorem nec praemio nec honorifica mentione posse ornari. Ergo scidula deleta.

C. M. FRANCKEN,
Ord. h. t. ab actis.

Ordini Iurisconsultorum ad propositam quaestionem *de Origine et progressione Bonorum Possessionis* quatuor oblatae sunt commentationes.

Primae haec erant adscripta SAVIGNII verba: „*Hierin nun können uns die Römer als grosse Muster dienen indem in ihren Einrichtungen stets die doppelte Neigung offenbar wird die Vergangenheit zu ehren und den billigen Ansprüchen der Gegenwart genug zu thun.*"

Altera insignis erat hoc GUSTAVI HUGONIS effato: „*Alles Geschichtliche ist wesentlich lückenhaft.*"

Tertiae adiuncta erant VIRGILII verba: „*Viresque acquirit eundo.*"

Quartae erat symbolum: „*Sensim scandendo.*"

Quarum scriptionum auctores in hac honesta de victoria certatione omnes egregias laudes meruisse iudicat Ordo iisque dignos se laudum aemulos nactos esse gratulatur.

In lubrico autem de singulis iudicio sic decernendum censuit commentationis primae et tertiae scriptores se virtute pares praestitisse. Ordine quippe concinno uterque, magna disputandi scribendique facilitate quaestiones saepe difficiles argumenti subtilioris ita tractavit atque in exponendis diiudicandisque Iurisconsultorum sententiis iuvenilis ingenii bonitatem doctrinaeque accuratae praestantiam ita probavit, ut iuris Romani scientia probabili non tincti sed imbuti viderentur. Quibus dotibus quum

in utroque accederet Latine scribendi facultas haud vulgaris et libere quidem sed temperate de magnis viris iudicandi modestia, nulla ordini fuit dubitandi ratio quin rogatis egregie respondisse eosque pariter praemium meruisse renunciaret. Itaque nisi alios eiusdem honoris aemulos essent experti sorte rem inter ipsos decidi oportere.

At superior illis ex certamine discedere visus est scriptor quartae commentationis cui symbolum *sensim scandendo*. Quamquam enim latinae dictionis commendatione et stili adeo nitore ac facilitate iis cedit, vincit tamen utrumque cum ingenii in coniiciendo sollertia tum exquisitioris doctrinae ubertate. Quae studiorum praeclara praesidia diligenti, ut videtur, optimorum nostrae aetatis interpretum lectione parta, ita in explicando argumento per universum ius Romanum late diffuso adhibuit, ut multas illius partes egregia luce collustraret et saepe controversiarum difficiliorum statum ad simpliciora principia revocaret. In exigendis quidem celeberrimorum virorum sententiis parcus laudator a vehementiore reprehensione non multum sibi temperat; haec vero si forte in scriptore iuvene minus laudanda, ut luxurianti ingenio tamen condonanda, ita magnam partem compensari videntur huius commentationis erudite conscriptae dotibus eximiis. Huius igitur scriptori commilitonibus palmam praeripere contigit, illis ab ordine decreti proximi a victore honores. Commentationis praemio ornatae aperta scedula habitaque disquisitione se probavit auctorem Sybrandus Ianus Hingst Iur. Cand. Athenaei Amstelodamensis alumnus.

Illi ut nomina ederent evocati apertisque scedulis se auctores declararunt habitaque disquisitione probarunt, commentationis primum commemoratae Iohannes Lohman Ianssonius, Iur. Cand. in Academia Groningana, ordine tertiae Sebastianus Mattheus Sigismundus de Ranitz, Iur. Cand. in Academia Groningana.

Eumdem quoque honorem Ordo lubens tribuisset commentationis auctori ordine secundae cui adiecta erat Hugonis sententia; nam laudabilem quoque argumento elaborando adhibuerat diligentiam et egregias aperuit iuvenilis eruditionis copias neque huic scriptori deneganda prorsus ingenii ad prudenter coniiciendum apti quaedam felicitas, sed in exponendis diversorum interpretum sententiis minus feliciter versatus videtur: nempe prolixa saepe neque satis limata oratione eos referre quin et aliquando latine

vertere conatur, universa vero disputandi ratio qua utitur multum a veterum eleganti sermone atque perspicuitate abest; in diiudicandis quidem eorumdem opinionibus eadem formae vitia conspicua, sed saepe egregiis doctrinae virtutibus obscurari dixeris, at in hac parte disputationis quaedam tum ad fidem faciendam tum ad consummandum scriptionis argumentum desiderari videntur; quae quum ipse senserit auctor sententiarum quas amplectebatur summas inchoatas magis quam probatas in appendicem operi subiunctum coniecit.

Itaque dolet Ordo hunc iuvenem, quod universa arguit scriptio, ultimam operi manum non admovisse: quod si facere licuisset, nulli non commilitoni ancipitem victoriam relicturum fuisse Ordo arbitratur. Huic igitur decrevit laudis bene meritae testimonium valde honorificum. Nomen postea professus est Gustavus Fridericus Sichel, Iur. Cand. in Academia Lugduno-Batava.

Ad alteram quaestionem de Taciti Germania Ordo etiam quatuor accepit commentationes.

Quarum *prima* his verbis inscripta: *„Thet is liodkert, thet alle Frisa an fria stole bisitte and hebbe fria spreke and fri ondwarde.*" haudquaquam Ordini placuit. Praemissa versione Neerlandica eorum *Germaniae* capitum quorum explicationem Ordo rogaverat ad singulorum haec illave verba leves aliquot, imo levissimas auctor adiecit annotationes. Qua ratione, si suspicari umquam potuerit quaestioni satisfactum iri neque argumenti propositi naturam vel gravitatem se percepisse sibi persuasum habeat, imo vero ne ea quidem se intellexisse quae universe ad commentationem conscribendam requirantur.

Multo magis placuit *altera* commentatio, cui praefixa erant Schilleri verba: *„Ehret die Frauen! sie flechten und weben Himmlische Rosen ins irdische Leben.*" Pluribus enim gaudet quibus se commendat dotibus. Apta est argumenti distributio, oratio latina satis probabilis; dilucida ac simplex expositio. At vero in *externa* illa commentationis *forma* elaboranda fere constitit auctor; in ea sola sic omnem operam collocavit ut gravissimas non tantum quaestiones praetermittat vel leviter perstringat, verum etiam diligens atque accurata deficiat argumenti disquisitio ac perscrutatio. Sic laus auctori denegenda fuit quam maiori adhibita industria forte mereri potuisset.

Tertia commentatio, cui addita erant verba MONTESQUIEVII: *„Tacite fait un ouvrage exprès sur les moeurs des Germains. Il est court cet ouvrage, mais c'est l'ouvrage de Tacite qui abrégeait tout parce qu'il voyait tout,"* et GRIMMII: *„Niemand hat es bis jetzt fur uncritisch ausgegeben, dasz bei Erläuterung der alten Gesetze die Germania des Tacitus zur Hilfe genommen wird,"* tertia haec commentatio non iis excellit dotibus quibus superior sese commendat. Oratio quippe latina hic illic hoc nomine vix digna est; deest etiam systematica argumenti dispositio, quum auctor, forma exegetica usus, singulis *Germaniae* capitibus vel paragraphis commentatiunculas de singulis argumentis in illis obviis subiecerit. Quamvis autem orationis latinae vitiorum excusationem ex ipsius quaestionis propositae argumento petitam immerito sibi vindicat auctor, methodus tamen qua in tractando argumento usus est, licet neque hic praeferenda ubi rerum inprimis non vero verborum explicatio requiritur, ab ipsa tamen quaestione non plane aliena, neque auctoris proposito plane incongrua dicenda est.

Itaque illae maculae, tamquam levioris notae, Ordini non tanti aestimandae visae sunt ut obstarent quominus meritae auctori tribuerentur laudes propter egregia eruditionis, doctrinae et industriae specimina ab ipso exhibita in inquirendis et explorandis vestigiis morum, iurium, institutionum nostrae inprimis patriae, quae in *Germaniae* laudatis capitibus occurrant vel ad ea referri possint. Quum autem, ut de aureo praemio huic commentationi tribuendo deliberaret Ordo, vetuerit etiam quarta commentatio, secundos honores lubens ei decrevit.

Auctor *quartae* illius commentationis, verbis: *„Quasimodo"* insignitae, apta universe adhibita argumenti distributione, tam in concipiendo quam in elaborando opere suo, in fontium etiam et scriptorum usu ac delectu, haud vulgarem doctrinae copiam, industriam iudiciique acumen ita probavit, ut in iis quae ad responsionem quaestionis iure exigi possent plane non satisfecisse dici non potuerit.

Sunt profecto quae hic etiam reprehendas; dolendum sane est orationem latinam superioris commentationis orationi barbarie non cedere; occurrunt etiam hic illic nimiae properationis indicia. Ne autem haec vitia quae *artem* scribendi, formae inprimis nitidae curam spectant, ab auctore leviora aestimentur, silentio hic praetermittenda non esse visa sunt; caeterum eximiis

iam laudatis scriptionis meritis ita obscurantur ut praemium aureum sine ulla dubitatione auctori tribuendum esse censuerit Ordo.

Itaque aperta scedula se auctorem professus est et postea instituta disquisitione se probavit HENRICUS PETRUS GODOFREDUS QUACK, Iur. Cand. Athenaei Amstelodamensis alumnus.

Secundi autem honores contigerunt GERARDO WICHERLINK, in Academia Rhenotraiectina Iuris Stud., qui publice evocatus nomen edidit et declaravit se autorem commentationis tertio loco memoratae.

VAN BONEVAL FAURE,
Ord. h. t. ab actis.

Ordo Medicorum ad quaestionem propositam nullum accepit responsum.

I. VAN DEEN,
Ord. h. t. ab actis.

ORDO LECTIONUM,

IN ACADEMIA GRONINGANA

HABENDARUM

INDE A MENSE SEPT. ANNI CIƆIƆCCCLVI AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLVII.

IN FACULTATE MEDICA.

Iacobus Baart de la Faille diebus Mercurii et Iovis, hora VIII, et Saturni, hora IX, sed post ferias Paschales, diebus Mercurii et Iovis, hora VIII, Veneris et Saturni, hora VII, *Artem Obstetriciam Theoreticam et Practicam* exponet, et in Nosocomio, ad parturientium lectos, practice instituet; diebus Lunae et Martis, hora VIII, *Morbos infantum* docebit; *Therapiam Specialem* morborum tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, et post ferias Paschales diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora VII, et Lunae et Mercurii, hora IX; diebus Mercurii, hora X, et Saturni, hora VIII, *Medicinam Forensem* docebit; diebus Lunae, Iovis et Saturni, hora X ad XII, ceteris diebus, hora XI ad XII, in Nosocomio Academico *Clinicis exercitationibus* vacabit.

Franciscus Zacharias Ermerins *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Saturni, hora IX; *Histologiam*, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI; *Anatomiam pathologicam*, die Martis, hora XI, die Veneris, hora VIII et X; *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio quotidie vacabit, hora I.

Ianus Hissink Iansen *Chirurgiam* docebit die Martis, hora X, diebus Iovis et Veneris, hora IX, et post ferias Paschales etiam die Saturni, hora IX; *Doctrinam de morbis oculorum* tradet diebus Mercurii et Saturni, hora XII; *Clinicis exercitationibus* in Nosocomio Academico vacabit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XII; *Anatomen corporis humani* exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora IV; *Dissectionibus cadaverum anatomicis* tempore opportuno instituendis quotidie praeerit.

Isaacus van Deen *Physiologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII; *Physiologiam specialem et experimentalem* diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII, et die Martis, hora XI; *Remediorum effectum et therapeuticum usum*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Pharmacognosin et Pharmacologiam experimentalem*, die Iovis et Saturni, hora X, et die Veneris, hora IX—XI; *Diaeteticam et Politiam medicam* die Lunae et Martis, hora IV; *Morbos systematis nervosi* diebus dein indicandis; *Indagationibus physiologicis* in Laboratorio Physiologico quotidie praeerit.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

Hermannus Christianus van Hall die Veneris, hora VIII et IX, autumnali et aestivo tempore etiam die Martis, Iovis et Saturni, hora VIII, *elementa Botanices* illustrabit; *Botanices sublimioris* selecta quaedam capita tradet die Veneris, hora XI; die Mercurii hora IX et X aget de plantis *medicinalibus* aliisque vario respectu *utilibus*, sive de *Botanica applicata*, ordine Familiarum naturalium; die Saturni autem, hora X et XI, *Oeconomiam ruralem* docebit. Post ferias Paschales et mense Septembri, alternis dierum hebdomadibus, die *Mercurii* hora matutina VII *excursionibus botanicis* praeerit.

Ianus Guilielmus Ermerins diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI, *Arithmetices*, *Algebrae*, *Geometriae* et *Trigonometriae planae* elementa explicabit; *Physicam experimentalem* docebit die Mercurii, hora I, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII. *Physicam theoreticam* universe, aut selecta eius capita, provectioribus discipulis exponet. De *Matheseos elementis* disquisitio habebitur diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora pomeridiana III.

Nicolaus Mulder die Lunae, hora X, die Martis, hora X et XII, *Historiam Animalium vertebratorum naturalem* docebit, de *Mineralogiae et Geologiae elementis* vero aget horis dein indicandis; diebus Veneris et Saturni, hora XI, *Anatomen animalium comparatam* tradet. *Exercitiis zoologicis* et *zootomicis practicis* quotidie praeerit.

Guilielmus Adrianus Enschedé diebus Iovis et Saturni, hora IX, *Stereometriam* et *Trigonometriam sphaericam* docebit; selecta *Algebrae* capita exponet diebus Lunae et Martis, hora XI; *Astronomiae elementa* tradet die Mercurii, hora I, et die Iovis, hora pomeridiana VI; *Geometriam analyticam*, *Calculum differentialem* et *integralem*, *Mechanicam analyticam* exponet horis commilitonibus commodis; *Exercitia mathematica* futurorum Praeceptorum moderabitur horis postea indicandis.

Petrus Iohannes van Kerckhoff diebus Lunae et Martis, hora IX, die vero Mercurii, horis XI et XII, *Chemiam anorganicam* docebit; diebus Iovis, hora XI, et Saturni, hora X, *Chemiam corporum organicorum* exponet; diebus Lunae, hora XII, et Iovis, hora X, *Chemiam pharmaceuticam* tradet; *Chemiae technologicae capita* in usum publicum explicabit diebus Lunae et Martis, hora pomeridiana VI; *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio moderabitur quotidie.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Fredericus Christianus de Greuve diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI, *Logicam* docebit; diebus autem Iovis, Veneris et Saturni, hora IX, *Historiam Philosophiae antiquae* exponet; iisdem diebus, hora X, *Metaphysicam* tradet; *Encyclopaediam*, *Ethicam* aliamve *Philosophiae* partem hora auditoribus commoda explicabit. Cum provectioribus Leibnitii *philosophiam* interpretabitur.

Iosua Ioannes Philippus Valeton *Antiquitatem Hebraicam* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Librum* Geneseos interpretabitur diebus iisdem, hora XI; *Elementa Grammatices Hebraicae*, additis exercitiis analyticis, tradet die Iovis, hora XII, et Veneris, hora IX et XII; *Grammaticam linguarum Semiticarum comparatam*, additis exercitiis analyticis Arabicis et Aramaeis, exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII; *Psalmos* selectos interpretabitur die Saturni, hora IX. Cum provectioribus Kosegartenii *Chrestomathiam* privatim leget die Lunae, hora IV, et *Chrestomathiam Kirschianam a* Bernsteinio *editam* eodem die, hora V.

Guilielmus Iosephus Andreas Ionckbloet *Historiam Patriae politicam* exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII; *Linguam Literasque*

Belgicas explicabit et *Eloquentiae* praecepta tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII; *Exercitia practica* moderabitur die Martis, hora I; fabulam mediobelgicam *Reinaert de Vos* interpretabitur diebus Lunae et Iovis, hora I; *Aestheticam* explicabit diebus Mercurii et Veneris, hora II; *Exercitia oratoria* moderabitur diebus Mercurii et Veneris, hora VI pomeridiana.

Guilielmus Hecker diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, *Alexandri Magni vitam et res gestas* enarrabit, post ferias hibernas iisdem diebus ac horis, *interiorem historiae universalis connexum et cohaerentiam* explicabit; *Antiquitates Romanas* tradet iisdem diebus, hora X; *Antiquitates Graecas* iisdem diebus, hora VIII.

Cornelius Marinus Francken diebus Iovis, Veneris, Saturni, hora X, interpretabitur Livii *Historiarum librum* IX, Horatii *Epistolas selectas;* iisdem diebus, hora I, Lysiae *Orationes selectas*, Sophoclis *Aiacem;* die Iovis et Veneris, hora XI, Taciti *Annalium librum* II privatim. Die Lunae et Mercurii, hora I, *Paedagogicen* tradet, adiunctis Latine scribendi et disserendi exercitiis.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

Petrus Hofstede de Groot diebus Lunae, hora VIII, Martis, hora X, et Mercurii, hora VIII, *Historiam Ecclesiae Christianae*, secundum *Lineamenta*, a se typis divulgata, enarrabit; diebus Lunae et Veneris, hora X, *Encyclopaediam Theologi Christiani*, secundum *Compendium* a L. G. Pareau et se editum, exponet; diebus Lunae et Mercurii, hora IX, et Martis, hora XI, *Theologiam Naturalem*, secundum *Compendium* a se editum, tradet; die Mercurii et Veneris, hora I, *Theologiam Biblicam* explicabit.

Ludovicus Gerlachus Pareau diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI, *Dogmaticam et Apologeticam Christianam*, secundum *Compendium*, a P. Hofstede de Groot et se editum, exponet; diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, secundum *Compendium* suum typis expressum, in *Theologiam Christianam moralem* inquiret; diebus Lunae atque Veneris, hora XII, et die Martis, hora I, loca nonnulla *Hermeneutices sacrae*, secundum *Compendium* suum typis editum, tractabit et quaedam *Carmina Hebraica* cum Commilitonibus interpretabitur.

Guilielmus Muurling die Lunae, hora XI, et die Iovis, hora I, aget

de Historia et de Critica librorum Novi Foederis; diebus Martis, Iovis et Veneris, hora IX, *Epistolam* Pauli *ad Ephesios* cum Commilitonibus interpretabitur; diebus Martis et Veneris, hora VIII, et die Iovis, hora X, *Theologiam Practicam* tradet, secundum *Compendium* suum, typis editum; die Veneris, hora IV dimidiata, *Exercitia Homiletica*, et die Saturni, hora XI, *Exercitia* provectiorum *Catechetica*, cum pueris instituenda, moderabitur.

Disputationibus cum publicis tum privatis de *Locis Theologicis*, die Mercurii, hora III, suis vicibus praeerunt Theologiae Professores.

IN FACULTATE IURIDICA.

Henricus Nienhuis diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora XI, *Ius Civile* interpretabitur, iisdemque diebus, excepto die Saturni, hora XII locum *de foro competente in causis civilibus*, ipsiusque *Processus Civilis* cum principia tum praecepta, ratione maxime habita iuris, quo utimur, exponet; quibus, post ferias hibernas, adiunget *Exercitatones forenses.*

Iacobus Hermannus Philipse diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX, *Institutiones* Iustiniani explicabit, die Lunae, hora XI, diebus Martis, Iovis et Veneris, hora X, mense vero Maio, Iunio et Septembri, iisdem diebus, hora matutina VII, selectos *Pandectarum* locos tractabit; die Lunae, hora VIII et IX, die Martis, hora VIII, *Historiam Iuris Romani* enarrabit; die Mercurii, Iovis et Veneris, hora VIII, *Encyclopaediam et Methodologiam Iuris* tradet.

Cornelius Star Numan diebus Lunae, Martis, Mercurii, hora VIII, *de principiis Iuris Poenalis* disputabit; hora IX, *historiam et principia Iuris publici patrii*, diebus Lunae hora X, Iovis et Veneris, hora VIII, *Oeconomiae Politicae* initia tradet; die Martis, hora XI, diebus Iovis et Veneris, hora IX, *Codicem criminalem* interpretabitur; diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI, *de natura Iuris* aget.

Rembt Tobias Hugo Petrus Liebrecht Alexander van Boneval Faure diebus Lunae, Martis et Saturni, hora XII, *Ius Mercatorium* explicabit.

Disputationibus publicis et privatis lubenter praeerunt Iuris Professores.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA GRONINGANA

DIE XXXI DECEMBRIS CIƆIƆCCCLVI.

In Facultate	Disc. Math. et Phil.	. . . .	11.
〃	〃	Theologica	56.
〃	〃	Phil. Theor. et Lit. Hum. . .	54.
〃	〃	Iuridica	59.
〃	〃	Medica	38.
			218.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA GRONINGANA,

INDE A DIE IX OCTOBRIS CIↃIↃCCCLVI AD VIII OCTOBRIS CIↃIↃCCCLVII.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

1857.

d. 24 Mart. Iohannes Guilielmus Antonius Renssen, Harderovicensis, privatim defensa dissertatione *de diurnis aliisque Romanorum actis*, Ph. Th. M. L. H. D. *cum laude.*

d. 24 Iun. Casparus Iohannes Spat, e pago Kralingen Hollandus, privatim defensa dissertatione *de tragicae compositionis in Sophoclis Oedipo Rege ratione et praestantia*, Ph. Th. M. L. H. D. *magna cum laude.*

IN FACULTATE IURIDICA.

1856.

d. 19 Nov. Guilielmus Boele Sophius Boeles, e pago Noorddijk Groninganus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

Eodem die. Iohannes Guilielmus Fredericus WERUMÉUS Buning, Appingedamensis, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *cum laude.*

1857.

d. 17 Ian. IANUS IACOBUS SCHNEITHER, ex oppido Wageningen Gelrus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 26 Mart. PETRUS CORNELIUS IOHANNES GERARDUS HECKER, Groninganus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 12 Iun. HENRICUS LUDOLFUS WICHERS, Winschotanus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *cum laude.*

d. 16 Iun. HENRICUS DANIEL GUYOT, Groninganus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 18 Iun. SEBASTIANUS MATTHEUS SIGISMUNDUS DE SAVORNIN LOHMAN, Groninganus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *cum laude.*

d. 20 Iun. IANUS IACOBUS MODDERMAN, e pago Hoogezand Groninganus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *magna cum laude.*

d. 25 Iun. HENRICUS BASILIUS ELISA CONRADUS NICOLAUS BAERMAYER VON BARIENKHOFEN, Sylvaducensis, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D.

d. 23 Sept. GUILIELMUS RUDOLPHUS ALINGH, e pago Borger Drenthinus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *cum laude.*

d. 26 Sept. IANUS ALBERTUS WILLINGE PRINS, e pago Wolvega Frisius, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *cum laude.*

Eodem die. IOHANNES TONCKENS, e pago Westerwold Drenthinus, privatim defensis quaestionibus Iuris, I. R. et H. D. *cum laude.*

IN FACULTATE MEDICA.

1856.

d. 3 Dec. SAMUEL ROBBERTUS DANIEL VAN WAGENINGEN, e pago Iellum Frisius, privatim defensa dissertatione *de cholera Asiatica quae annis* 1854 et 1855 *in urbe Groningana saeviit*, M. D.

d. 20 Dec. ALBERTUS IOHANNES DE GROOT, e pago Vries Drenthinus,

privatim defensa dissertatione vernacula lingua conscripta: *over de melk*, M. D.

1857.

d. 10 Ian. ARNOLDUS DIDERICUS WALKENHORST, Harlinga Frisius, privatim defensa dissertatione continente *casum variolarum cum pneumonia complicatum in clinico Academico observatum*, M. D.

d. 18 Feb. GERARDUS ROMBOUTS, ex oppido Oldenzaal Transisalanus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta: *over de verschillende elektrische stroomen als middel tot genezing van ziekten*, M. D. *cum laude.*

d. 20 Iun. IANUS GUILIELMUS TEN CATE HOEDEMAKER, e Gronau Westphalensis, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta: *over de diagnostiek der longtuberkels*, M. D. *cum laude.*

d. 30 Iun. PETRUS HERMANUS ASMAN, Leovardiensis, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta, sub titulo: *Physiologisch-praktische beschouwing van het wezen der koorts en het daarin te houden diëet*, M. D. *magna cum laude.*

d. 1 Iul. CAROLUS DIDERICUS SCHÖNFELD, ex insula Texel Hollandus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta: *over de lepra in het algemeen en de elephantiasis tuberculosa in het bijzonder*, M. D. *cum laude.*

Eodem die. LAMBERTUS IOHANNES KOCK, ex oppido Oldenzaal Transisalanus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta, sub titulo: *Physiologische beschouwing van den invloed der gymnastiek op het menschelijk ligchaam*, M. D. *magna cum laude.*

d. 2 Iul. HIERONYMUS ULFERDUS SCHLEURHOLTS, e pago Bedum Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta, sub titulo: *Iets over de physiologische werking der strychnine*, M. D. *cum laude.*

Eodem die. HERMANUS RUDOLPHUS BOERMA, e pago 't Zandt Groninganus, privatim defensa dissertatione continente *quaedam de eclampsia gravidarum*, M. D *cum laude.*

d. 4 Iul. EVERARDUS IACOBUS VAN ROYEN, e pago Onderdendam Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta: *over het kraakbeengezwel*, M. D. *cum laude.*

d. 4 Iul. IANUS ANTONIUS HENRICUS GOOSZEN, e pago Eibergen Gelrus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta: *over caries*, M. D.

d. 10 Iul. ARNOLDUS DIDERICUS WALKENHORST, Harlinga Frisius, M. D., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, A. O. D. *cum laude*.

d. 3 Oct. GUILIELMUS KENT, Franequera Frisius, privatim defensa dissertatione exhibente *casus typhi in clinico Academico* V. Cl. I. BAART DE LA FAILLE *annis* 1854—1856 *observatos*, M. D. *cum laude*.

ATHENAEUM ILLUSTRE

AMSTELODAMENSE.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

INDE A KAL. IAN. AD D. XXXI M. DEC. CIↃIↃCCCLVI

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. BOSSCHA, Prof. emeritus.
H. BEYERMAN, Clar. Ord. Praeses a. 1856—1857.
P. I. VETH.
I. C. G. BOOT.

MEDICINAE.

GER. VROLIK, Prof. emeritus.
GUIL. VROLIK.
C. B. TILANUS, Prof. honorarius.
P. H. SURINGAR, Prof. honorarius.
I. VAN GEUNS, Prof. extraordinarius.
G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Prof. extraordinarius.

DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

F. A. G. MIQUEL.
C. I. MATTHES.
E. H. VON BAUMHAUER.

THEOLOGIAE.

G. MOLL.
F. I. DOMELA NIEUWENHUIS, }
H. C. MILLIES, deinde } Proff. in Semin. Luther.
A. D. LOMAN, }
S. MULLER, }
I. VAN GILSE, } Proff. in Semin. Teleiobapt.
I. TIDEMAN, Prof. in Semin. Remonstr.

IURISPRUDENTIAE.

M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.
H. DE BOSCH KEMPER.

ACTA ET GESTA

IN CONVENTIBUS CLARISSIMI ORDINIS PROFESSORUM

ATHENAEI ILLUSTRIS AMSTELODAMENSIS,

ANNO CIƆIƆCCCLVI.

Die 31 m. Martii Vir Doct. IOANNES TIDEMAN, HOEVENIO successor datus, munus adiit Oratione inaugurali *de Theologiae in Remonstrantium Reformatorum Seminario Professione.*

Die 21 m. Iunii recitantur literae, quibus Medicinae Professores ordini nuntiant, laboratorium physiologicum votis suis expetitum, iam quoque effectum esse eique praefectum esse Virum Doct. A. HEYNSIUM, Math. Mag. Phil. Nat. et Med. Doctorem.

Die 27 m. Octobris ABRAHAMUS DIDERICUS LOMAN, Vir plurimum reverendus, creatus Professor Theologiae in Seminario Euang.-Lutheranorum, Orationem inauguralem habuit *de germani Theologi humanitate.*

SERIES LECTIONUM

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI ET IN SEMINARIIS

HABENDARUM INDE A DIE 1 M. OCT. A. CIƆIƆCCCLVI AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLVII

HUGO BEYERMAN,

privatim *Rhetoricen* sive praecepta stili Belgici, additis belgice scribendi exercitationibus, tradet die Lunae hora X—XII et die Saturni hora IX—XI;

Historiam Patriae enarrabit, die Lunae hora XII—II et die Saturni hora XI—I;

Pronuntiationis sive *eloquentiae exterioris* exercitia moderabitur.

IOANNES BOSSCHA,

Litterarum et *Historiae* studia quovis alio modo quam lectionibus habendis promovere studebit.

PETRUS IOANNES VETH,

privatim docebit *Exegesin Veteris Foederis*, interpretando Proverbiorum libro, diebus Martis et Mercurii, hora VIII matutina;

Grammaticae Syriacae elementa, diebus Iovis et Veneris, hora VIII;

Antiquitates Hebraeas, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;

Grammaticam Hebraeam, adiuncta libri Iosuae lectione, iisdem diebus, hora X;

Logicam tradet, diebus Lunae et Saturni, hora VIII, et *Psychologiam*, die Lunae, hora IX;
Cum provectioribus leget *Corani capita selecta*, *Kirschii Chrestom. Syriacam*, *a Bernsteinio denuo editam*, alternis vicibus, die Veneris, hora VI—VIII post meridiem.

IOANNES CORNELIUS GERARDUS BOOT

privatim *Historiam Veterem* explicabit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, hora XII;
Literas Latinas tractabit enarrans *Terentii Adelphos* et *Ciceronis de Oratore* librorum partes, iisdem diebus hora I;
In Literis Graecis explicabit *Euripidis Phoenissas*, *Demosthenis Philippicam* I et *Olynthiacas*, capita selecta ex *Herodoti* libris ultimis, iisdem diebus hora II.

GERARDUS VROLIK

privatim docebit *Obstetriciam theoreticam*, diebus Mercurii et Veneris, hora II.

GUILIELMUS VROLIK

privatim *demonstrationes anatomicas* habebit, tempore hiemali, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora p. m I;
docebit tempore vernali *Zootomiam*, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora matutina X;
Osteologiam, tempore autumnali, iisdem diebus et horis;
Histiologiam et *Physiologiam*, iisdem diebus, hora IX et XI;
Methodum secandi, tempore hiemali quotidie.

CHRISTIANUS BERNARDUS TILANUS

privatim docebit *Pathologiam* et *Therapiam Chirurgicam*, ter quavis hebdomade, hora XII;

Artem obstetriciam, tribus reliquis diebus, hora XII;
Examini aegrotantium et *artis exercitio* in Nosocomio Scholae Clinicae praeerit diebus singulis, hora IX;
Encheireses medicas in cadavere demonstrabit, diebus et horis indicandis.

PETRUS HENRICUS SURINGAR

privatim *Pathologiam* et *Therapiam generalem* docebit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora p. m. III;
Doctrinam morborum singularium interpretabitur, iisdem diebus, hora p. m. II;
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, hora matutina VIII.

IOANNES VAN GEUNS

privatim *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora X;
Morborum signa indagandi methodum exponet, una cum exercitationibus clinicis, quotidie, hora XI—I;
Medicinam forensem tradet bis quavis hebdomade.

GUSTAVUS EDUARDUS VOORHELM SCHNEEVOOGT

privatim *Neuropathologiam* docebit et ad lectulos aegrotantium exponet, die Saturni, hora XI—I.
Elementa psychiatriae exponet hora dein indicanda.

FREDERICUS ANTONIUS GUILIELMUS MIQUEL

publice tradet *Geologiae et Palaeontologiae fundamenta*, horis auditoribus commodis;

privatim *Pharmacologiam generalem et specialem*, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora XI;
Botanices Elementa, iisdem diebus, hora X;
Stirpium medicinalium, venenatarum et oeconomicarum historiam ter per dierum hebdomadem;
Excursionibus botanicis praeerit;
Vegetabilia cryptogamica et *Oeconomiae ruralis elementa* explicare paratus erit.

CAROLUS IOANNES MATTHES

privatim docebit *Planimetriam* et *Trigonometriam rectilineam*, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX matutina;
Physicam experimentis illustratam, iisdem diebus, hora XI;
Stereometriam, inclusa *Trigonometria sphaerica*, in commodum Medicinae et Literarum studiosorum, diebus Iovis et Veneris, hora I;
Calculi differentialis et integralis elementa, horis cum auditoribus constituendis.

EDUARDUS HENRICUS VON BAUMHAUER

privatim *Chemiam anorganicam* docebit, die Lunae, hora XII—II et diebus Martis et Mercurii, hora XII;
Chemiam organicam et Physiologicam, diebus Martis et Mercurii, hora IX et hora I;
Chemiam pharmaceuticam die Lunae hora IX—XII;
Chemiam analyticam diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora II—IV;
Chemiam practicam quotidie in laboratorio chemico.

GUILIELMUS MOLL

privatim tradet *Exegesin Novi Foederis*, interpretanda *Epistola* I *Pauli Apost. ad Thessalonicenses*, diebus Martis et Mercurii, hora X;

Historiam universalem Religionis et Ecclesiae Chr., diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI;
Theologiam dogmaticam, iisdem diebus, hora IX;
Studia ad *Introductionem in Theologiam* et ad *Historiam Ecclesiae Neerlandiae* pertinentia, et *Exercitationes Homileticas* moderabitur diebus et horis vespertinis deinceps indicandis.

MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN

privatim *Digestorum* selecta capita tractabit, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris hora IX matutina;
Institutiones Imp. Iustiniani interpretabitur, iisdem diebus, hora X;
Ius civile Hollandicum docebit, iisdem diebus, hora XI.
Methodum procedendi in causis civilibus tradet, iisdem diebus, hora XII.

HIERONYMUS DE BOSCH KEMPER

privatim tradet *Encyclopaediam Iuris*, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX;
Ius Publicum, iisdem diebus, hora X;
Ius gentium, diebus Martis et Mercurii, hora XI;
Methodum procedendi in causis Criminalibus, diebus Iovis et Veneris, hora XI;
Statisticam patriae, die Veneris, hora IX et X.

FERDIN. IACOB. DOMELA NIEUWENHUIS,
Theol. Professor in Sem. Evangel.-Luther.,

Theologiam practicam tradet, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora X;
Philosophiam de Deo et religione, diebus Iovis, hora X, et Veneris, hora IX—XI;
Theologiam Dogmaticam, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX.

Exercitiis Oratoriis vacabit die Iovis, hora III, *Catecheticis*, die Martis, hora XI—I, *Colloquio homiletico*, die Martis, hora VI—VIII p. m.

Discipulis provectioribus Orationes sacras habentibus praeses aderit die Veneris, hora II.

SAMUEL MULLER,
Theol. Professor in Semin. Teleiobapt.,

Lectiones de Theologia Christiana dogmatica habebit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;

Historiam fatorum Teleiobaptistarum Neerlandiae tradet die Iovis, hora X;

Exercitationes homileticas moderabitur die Veneris, hora X—XII;

Exercitiis oratoriis vacabit die Lunae, hora III—IV.

Studiosis, Orationes sacras habentibus, praeses aderit die Lunae, hora II dim.

IANUS VAN GILSE,
Theol. Professor in Semin. Teleiobapt.,

Novi Foederis Exegesin tradet explicanda Epistola ad Hebraeos, diebus Martis et Mercurii, hora I—II;

Introductionem, quam dicunt, *in libros N. Foederis*, iisdem diebus hora II—III;

Historiam Ecclesiae recentiorem, inde ab instauratis Sacris, saec. XVI, ad nostram aetatem, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora III—IV;

Doctrinam morum Christianam, diebus Iovis et Veneris, hora II—III;

Historiam Israëlitarum enarrare perget, die Veneris, hora III—IV;

Privatim cum discipulis leget librum Vet. Foed. apocryphum, qui *Sapientia Salomonis* inscribitur, nec non e Patrum Apostolicorum scriptis *Barnabae* et *Clementis Romani epistolas*, horis vespertinis deinceps indicandis.

IOANNES TIDEMAN,

Theol. in Semin. Remonstr. Reform. Professor.,

Introductionem in Theologiam Christianam tradet, diebus Iovis et Veneris, hora IX;

Theologiam Christianam Dogmaticam docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, hora XII;

De *Euangelii Ministerio* aget, diebus Martis et Mercurii, hora I;

Discipulis, *Orationes sacras*, habentibus praeses aderit, die Martis, hora II;

De *Historia Biblica* cum discipulis privatim aget, die Mercurii horis vespertinis VIII—X;

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIƆIƆCCCLVI.

In	facultate	Theologiae	74.
"	"	Iurisprudentiae	52.
"	"	Literarum	2.
"	"	Medicinae	18.
"	"	Philosophiae	2.
			148.

FEESTREDE

TER GELEGENHEID

VAN HET 225 JARIG BESTAAN

VAN HET

ATHENAEUM ILLUSTRE

TE AMSTERDAM

IN DE GROOTE GEHOORZAAL ALDAAR

OP DEN 8sten JANUARIJ 1857

UITGESPROKEN

DOOR

Mr. HUGO BEIJERMAN.

28

EDEL ACHTBARE HEEREN BURGEMEESTER, WETHOUDERS EN LEDEN VAN DEN RAAD DEZER STAD!

EDEL ACHTBARE HEEREN CURATOREN!

AANZIENLIJKE EN ACHTBARE LEDEN VAN REGTERLIJKE COLLEGIEN HIER GEVESTIGD!

HEEREN PROFESSOREN, GEACHTE AMBTGENOOTEN!

WELEERWAARDE HEEREN BEDIENAARS VAN DE GODSDIENST!

ZEER GELEERDE HEEREN DOCTOREN IN HET REGT, IN DE GENEESKUNDE, EN IN DE LETTEREN EN WIJSBEGEERTE!

HEEREN OUD-STUDENTEN EN STUDENTEN, KWEEKELINGEN VAN DEZE DOORLUCHTIGE SCHOOL!

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS VAN ALLEN RANG EN STAND!

Het is vijfentwintig jaren geleden, dat hier ter stede een groot feest gevierd werd. Het was ter gelegenheid van den tweehonderdsten verjaardag van ons Athenaeum Illustre. Uit onderscheiden gedeelten van ons Vaderland waren genoodigden, en daaronder zeer aanzienlijken en hooggeplaatsten, herwaarts bijeen gekomen, en zij vonden alles voorbereid, om hen op eene waardige en aan het doel van het feest beantwoordende wijze te ontvangen. Curatoren, Professoren, Studenten, allen wedijverden met elkander om te toonen, hoeveel prijs zij op den bloei van de Doorluchtige School stelden. Niet maar de Regering van Amsterdam alleen, ook de Koning door het Athenaeum met een geschenk te vereeren, ook onderscheiden Maatschappijen en Genootschappen die de stad tot sieraad verstrekken, ook velen der voornaamste ingezetenen hadden blijk van bereidvaardigheid gegeven om het te helpen opluisteren. Nationale vlaggen wapperden uit de openbare gebouwen en uit vele huizen, om ook hen niet

koel te laten die zich geen of naauwelijks eenig denkbeeld van een Athenaeum kunnen maken, en zóó werd de vreugde zelfs op de straten overgebracht. Op aller aangezigt stonden deelnemende blijdschap en opgewondenheid te lezen. Nog herinner ik mij — want ook ik had de eer en het genoegen, tot de afgevaardigden naar dat feest te behooren, en als ik van het toen plaats hebbende spreek, is het een flaauwe schets van den indruk, mij na een tijdsverloop van zooveel jaren steeds bijgebleven — nog herinner ik mij, hoe wij in statigen optogt ons begaven naar de zitplaatsen ons aangewezen om den welsprekenden VAN LENNEP te hooren, en hoe de redevoering toen door den beroemden man uitgesproken hem zelven en de gelegenheid volkomen waardig was; nog zie ik de galazaal van den Schouwburg, waar een bevallige en rijkgetooide vrouwenschare geen der minste sieraden was bij de gelukkige uitvoering van *Een Amsterdamsche Winteravond in* 1632, en nog hoor ik de koorgezangen en studenten-liederen toen aangeheven, en vooral dat lied zoo dierbaar aan elk wien studenten-bloed door de aderen vliet, het schaterend *„Iö vivat,”* waar de zaal van daverde. Groote gastmalen werden gegeven en aan elk dier gastmalen zaten gulle vreugde en goedhartige scherts en attische geestigheid voor; en ik heb ook niet vergeten, hoe op den derden dag ten besluite de waardige ROOIJENS in de Nieuwe Kerk het feest tot eene dankbare hulde aan God wijdde.

Alles had aan de hooggespannen verwachting voldaan. In niets te leur gesteld keerde elk huiswaarts. — Van dat feest gewaagden Stad en Land: het werd bezongen tot in Parijs toe!

Dat, en meer dan ik nu zeide, zullen velen hier aanwezig zich met mij herinneren: en zij die het niet bijwoonden zullen toch weten, hoe die tweehonderdste verjaardag gevierd werd: een welgeschreven *Gedenkboek* heeft het voor later geslachten bewaard.

Vraagt men mij nu: waartoe die herinnering hier thans al is het ook in weinige losse trekken verlevendigd, thans nu men van al dien toestel, van al die pracht en praal niets ontwaart? Waant men die herinnering hier wel zeer onhandig bijgebracht, daar zij immers alleen schijnt te strekken, om het thans te vieren feest bij dat van achttienhonderdtweeendertig te doen afsteken — dan antwoord ik, dat het velen ook hier tegenwoordig

nog als voor oogen staat, en dat zij, ook al zweeg ik er van, mijne herinnering niet behoeven, en dat het beter is niet te verbergen, maar zelf vrijuit te zeggen, wat toch niet verborgen kan zijn. — Maar ik antwoord ook, dat het onze bedoeling thans noch kan noch moet wezen, om nu weder een feest te vieren gelijk dat feest was. Niemand legge ons op wat wij niet kunnen ondernemen. En dit geeft mij als van zelf aanleiding om eene bedenking uit den weg te ruimen, die zeker bij menig een dezer dagen is opgekomen: of een feest ter eere van ons Athenaeum nu zoo kort na het vorige wel gepast is?

Gij zult u te binnen brengen, dat VAN LENNEP in de Redevoering waarvan zoo even sprake was niet naliet, ons opmerkzaam te maken op het uitstekende van die feesten, die, zeide hij, slechts om de honderd jaren gevierd worden. En zeker, voor menschen moge het al gepast, ja noodig zijn, 't geen hun merkwaardigs gebeurde in kort op elkander volgende tijdperken te herdenken: want kort is het leven der menschen en als bladeren vallen de geslachten af; eigenaardig is het, slechts eeuwfeesten te vieren dáár, waar 't den bloei en de lotgevallen van belangrijke instellingen betreft. Zeer te regt wijst VAN LENNEP daarop, hoe de stichting van Rome met bijzonderen toestel en plegtigheid maar eens in elke eeuw herdacht werd. Opmerkelijk en veelbeteekenend waren de woorden waarmede de burgers, als dat feest op handen was, tot de viering er van werden genoodigd en opgewekt. Dan klonk het uit den mond van hem die het den volke aankondigde: *„niemand heeft zulk een feest ooit gezien en niemand zal zulk een feest ooit weder zien.”* Voor de stad werd de tijd tusschen elken verjaardag honderdvoudig vermenigvuldigd, en de stoutste verbeelding verloor zich in het opsommen en werd getroffen door het ontzaggelijke van vereeuwiging. Daarom, daarom hadden de Romeinen het tijdsverloop van eene eeuw of nog langer voor deze feestviering vastgesteld, omdat zulk een tijdperk het leven van den oudsten mensch te boven gaande den burgers een dieper indruk zou geven van het voortdurend, van het verhoopt eeuwigdurend bestaan van hunne stad.

Elk gevoelt, hoe het juist de zeldzaamheid is die aan feesten als dit, grootendeels althans, hunne waarde geeft. Hier komt nog iets anders bij: kortlevende menschen zijn de auteurs van eeuwen verdurende Instellingen.

Eene mengeling van gewaarwordingen, 't voorbijgaande en het blijvende, is bij uitstek geschikt om den gevoeligen en nadenkenden feestvierder bij zulke eeuwfeesten in eene eigenaardige stemming te brengen en als in 't gevoel van nederigheid te verheffen.

Maar als er dan zooveel voor pleit om slechts eenen eeuwdag tot den verjaardag van ons Athenaeum te maken, laden wij dan nu de blaam niet op ons van moedwillige voorbarigheid en zetten wij het Athenaeum nu niet op een lager standpunt? Zoo zou het kunnen schijnen.

Om echter dien schijn geheel en al te doen verdwijnen en blaam in lof, of ware dit te veel, in regtvaardiging te doen verkeeren, ga ik mededeelen wat aanleiding gaf, om thans hier samen te komen en het vijfentwintig jarig bestaan boven dat van twee eeuwen nu te gedenken, maar zoo als wij het wenschen te gedenken eenvoudig, zoo men wil huiselijk maar hartelijk: huiselijk, althans in vergelijking met het feest van tweeendertig.

Zeer onlangs ontving ik als tijdelijk voorzitter van de orde der Professoren uit naam van het meerendeel der Studenten alhier voor het eerst de mededeeling, dat zij besloten hadden dezen dag te vieren. Wel begrepen zij, dat er thans niet kon gedacht worden aan een eeuwfeest als dat van achttienhonderdtweeendertig, maar zij stelden toch belang, hoog belang in het Athenaeum; zij wilden die belangstelling niet tot onderlinge betuigingen binnens kamers beperken; zij wenschten die met eenig uiterlijk vertoon te doen verzeld gaan; zij wilden van hunne achting voor zulken als met onze Instelling in meer onmiddelijk verband staan doen blijken door serenade en plegtstatig bezoek — aan maskerade, zoo als elders kan voegen, is in deze volkrijke Stad om den oploop niet te denken — zij wilden ook die toepasselijke tooneelvoorstelling *Een Amsterdamsche Winteravond in* 1632 genieten en doen genieten; en nog boven dit alles de edele toonkunst te hulp roepen om aan de schoone sekse gelegenheid te geven, in hunne vreugde te deelen. Maar zelfs bij dit alles wilden zij het niet laten berusten. Zij wenschten een feest ter eere van eene wetenschappelijke Inrigting ook nog iets bij te zetten dat het als zoodanig eenigzins zou kenmerken; zij verzochten mij als tijdelijken voorzitter van Professoren ter gelegenheid van dezen dag eenige toepasselijke woorden in deze gehoorzaal te spreken.

Dat was eene nobele gedachte, edelaardige Jongelingschap! Gij toondet door dien laatsten wensch prijs te stellen op dat waartoe het Athenaeum Illustre is opgerigt. Niet slechts 't geen de zinnen door kunstgenot kan streelen, maar ook 't geen tot verstandelijk nadenken kan opwekken, dat begeerdet gij ter eere van het Athenaeum te doen plaats hebben, dat was in uwen geest ten innigste met dat Athenaeum verbonden. — Billijk, gepast, u tot eere strekkende kwam uw wensch ons, mijne ambtgenooten en mij voor, want in die zaak meende ik met hen te moeten raadplegen alvorens u een beslissend antwoord te geven. De Professoren waren eenstemmig van meening, dat ik mij aan uwe uitnoodiging niet moest onttrekken. Wij allen wilden, dat gij in uw betoon van gehechtheid aan het Athenaeum althans van onze zijde geen belemmering zoudt ondervinden. Al worden dan vijfentwintig jaren doorgaans niet als een toereikend tijdvak ter plegtstatige viering van 't bestaan van Universiteiten of Athenaeën beschouwd: waarom toch zou elk daaromtrent niet wetgever in den zijne mogen wezen? Vraagt liefde wel aan onverschillige, aan koele vreemden: of zij zich uiten mag? Gij, Studenten! hebt in het Athenaeum de wetenschap lief, en wij weten dat naar waarde te schatten.

Zietdaar mij dan thans als spreker hier opgetreden. Zeker niet ongeroepen, Geëerde Hoorders! maar toch diep overtuigd, dat die taak door anderen ligt beter dan door mij zou kunnen volbracht worden. Evenwel, betrekkingen leggen verpligtingen op; zich naar vermogen van de laatste kwijten geeft aanspraak op toegevendheid, zich daarvan verschoonen gegronde reden tot berisping. Daarom deinsde ik niet terug en hoop thans op uwe welwillendheid. Zij zal mij nog te meer geschonken worden, daar mijne stemming om huiselijk verlies geen opgeruimde, geen feestelijke wezen kan. Eindelijk hoop ik op uwe toegevendheid omdat de taak die ik op mij nam van bijzonderen aard is en niet tot de gemakkelijke behoort.

Waarom behoort zij niet tot de gemakkelijke?

Bij feestredevoeringen als deze moet men — 't ligt in den aard der zaak — over het verledene en over het toekomende spreken. Men moet een blik slaan op 't geen *was* en op 't geen *zijn zal*. Zóó althans heeft men het tot nu toe altijd bij eeuwfeesten begrepen. Men verhaalt dan, hoedanig de toestand van de Instelling was gedurende de afgeloopene

eeuw. Men voorspelt haar op beter of minder goede gronden, maar altijd aannemelijk voor hoorders die helpen hopen omdat zij helpen wenschen, eene luisterrijke toekomst, dat is zulk eene waarin zij krachtig zal werken en al gedurig nuttiger zal zijn. Dat noemt men eene feestrede. Maar hier verkeer ik zoowel wat het verledene als wat de toekomst betreft in een toestand van uitzondering.

Terug komen op het lang verledene, nog eens zeggen wat VAN LENNEP en ROOIJENS zoo goed gezegd en uitgeput hadden, er viel niet aan te denken. De laatste vijfentwintig jaren dus. Maar in 't korte van dat tijdvak stak de groote zwarigheid.

Wat is 't verledene van eene Universiteit of van een Athenaeum? wat kunnen er in den regel de heugelijke lotgevallen van zijn? Vooreerst, dat er een buiten verhouding groot aantal bekwame mannen in de leerstoelen geplaatst waren en dat zij hun licht er lieten schijnen. Ten tweede, dat er uit hunne school een buiten verhouding groot aantal bekwame leerlingen te voorschijn traden die het Vaderland, ja zelfs de menschheid aan zich verpligtten.

Heeft nu de Redenaar een tijdvak van honderd jaren achter zich, groot is zijn voorregt, gemakkelijk, vergelijkender wijze gesproken, zijne taak. Ongetwijfeld er is takt en talent toe noodig om sedert lang overledenen in hun eigenaardigheid te kenschetsen, hun invloed op al wat goed en nuttig is te bepalen; maar vleijerij of onregtvaardigheid zijn hierbij weinig te duchten. Men behoeft ook niet allen die den Hoogleeraars-titel voerden te noemen, of kan met een enkel woord volstaan. Niet prijzen is nog niet hetzelfde als berispen, niet met name noemen sluit nog geenszins het vonnis der veroordeeling in. Zóó, waar het sedert lang overledenen betreft en — om dat in 't voorbijgaan op te merken — bedient de Redenaar zich van de Latijnsche taal, dan is er voorraad van prijzende superlativen die de volzinnen fraai doen klinken en afronden, zonder dat hij, die ze bezigt, er voor de beteekenis bij behaald is. De eeuwfeestredenaar dan kan het zoo schikken, dat hij zijne tijdgenooten ongemoeid laat, en dit wil ik hier verstaan hebben — niet van afkeuring, daaraan is in 't geheel nooit te denken — maar van lof die in het aangezigt toegezwaaid den waarlijk verdienstelijke als een stiklucht toewalmt.

Het moge eene vraag zijn: of de tijdgenoot dan wel de naneef geschikter zij om de Geschiedenis te schrijven? — eene vraag met vele andere niet wel in 't algemeen te beantwoorden — wat de geschiedenis van een Athenaeum betreft houd ik het met den naneef.

Maar nog uit hoofde van iets anders is de feestredenaar om de eeuw er beter aan dan die om de vijfentwintig jaren. De eerste behoeft slechts te gewagen van zulken die lang geleden leefden: niemand voor wien hij spreekt heeft ze persoonlijk gekend, sommigen zijner hoorders kennen ze zelfs bij name niet. Nu mag er bij een eeuwfeest wel iets ernstigs wezen, iets dat de gemoedsstemming der feestvierenden verhoogt — bij voorbeeld dat *"nooit gezien hebben en nooit meer zullen zien"*: dat geeft iets zacht weemoedigs, maar het smart niet: en alle genot bij den mensch is immers van gemengden aard? — het gevoel van ellende kan alleen onvermengd zijn.

Hoe geheel anders in beide opzigten voor hem die slechts te herdenken heeft aan een tijdvak van vijfentwintig jaren! Hij moet wel bij een historisch overzigt spreken van tijdgenooten, van zulken die óf nog leven óf kort geleden ons ontvielen; van zulken die bij niemand bijna zijner hoorders onbekend zijn en wier beeld nog als vóór hen staat. Zal hij zich op den regterstoel plaatsen en over de verdiensten van tijdgenooten, grootendeels aanwezigen, uitspraak doen? Of zal hij slechts sommigen voor dien regterstoel oproepen en door 't voorbijgaan van anderen hun vonnis geveld hebben? Heeft de nakomelingschap hem volmagt gegeven om een oordeel uit te spreken over de blijvende verdienste van den éénen, en over den roem, door een ander nu, ja! wel ingeoogst, maar die voorbijgaande en van korten duur zal zijn? Maar ook, die lof is soms niet van het slechtste gehalte die eerst later wordt toegekend. Neen! De nakomelingschap houdt de uitspraak aan zich: dat is *haar* regt en *hij* maakte zich ligt belachelijk in hare oogen, die zich dat regt aanmatigde.

Maar gesteld ik durfde hier bepalen, wat in de laatstverloopen vijfentwintig jaren door mijne ambtsbroeders ten behoeve der wetenschap is verrigt, en van de waarde van hun onderwijs spreken waarvan veel nog niet eens tot rijpheid kon komen; gesteld ik durfde namen noemen — en gelooft mij het kost veel ze niet te noemen — onder die is er meer dan

één, wien de dood ons nog kort geleden ontrukte. Bij verliezen gedeeltelijk nog zoo versch stilstaan, zou onze stemming bederven; 't zou niet zijn één enkele drup in den zoeten beker der feestvreugde, 't zou den ganschen kelk bitter maken.

Mijneheeren! Ik heb de eer gehad gedurende een groot gedeelte van deze vijfentwintig jaren tot het Athenaeum Illustre in betrekking te staan. Mijne levensgeschiedenis is gedurende die jaren in de geschiedenis van het Athenaeum gedeeltelijk ingevlochten. Het zou mij weinig moeite kosten breedsprakig te zijn over de velen die kwamen, en over hen die gingen om elders werkzaam te zijn, en over hen die ons wel anders ontrukt werden om hier op aarde niet meer werkzaam te zijn. Maar ik kan hier niet in bijzonderheden treden. Waarom niet, dat heb ik gezegd. Alleen dit kan ik nog verzekeren, dat de pogingen van elk gestrekt hebben om den goeden naam van ons Athenaeum Illustre sedert achttienhonderdtweeendertig niet te bevlekken, en dat die pogingen onder den goddelijken zegen niet vruchteloos schijnen geweest te zijn. — Uit de vrucht kent men den boom. Wat is hier meer afdoende dan het aantal Oudstudenten, die sedert vijfentwintig jaren uit deze Doorluchte School de maatschappij zijn ingetreden als nuttig werkende leden. Wij hebben het geluk daaronder sieraden van den kansel en de balie, redders van kranken en verminkten te mogen tellen en zulken, die thans in het Hooger Onderwijs aan Universiteit en Athenaeum met eere werkzaam zijn. — Ook dit kan ik nog zeggen, dat het getal Studenten gansch niet afnam: en vooral is 't van groote beteekenis, dat zij over 't algemeen zich met vlijt op de studiën toeleggen.

En hier dringt mij de erkentelijkheid om U te danken, Heeren Curatoren, en in U tevens de Stedelijke Regering die U den last opdroeg om de belangen van ons Athenaeum te behartigen. Beperkt, zeer beperkt waren de middelen waarover gij te beschikken hadt, en de omstandigheden lieten U, zoo wij vertrouwen, niet toe die te vergrooten. Maar wat gij vermogt dat hebt gij gedaan. Getuige de uitbreiding van het kabinet fysische instrumenten en de verbetering van de plaats, waar zij ten dienste van de studerenden door eene bekwame hand kunnen gebruikt worden; getuige uwe welgeslaagde poging in het tot stand brengen van een fysiologisch-pathologisch Laboratorium; getuige de toezegging, nog maar zeer weinige

dagen geleden gedaan, toen gij het voorregt hadt blijde te mogen zijn met den blijde; getuige de groote som, die gij hebt weten te doen afzonderen om een chemisch laboratorium in te rigten Amsterdam waardig; getuige eindelijk wat gij ten behoeve van onze Bibliotheek gedaan hebt. Er is nog veel te doen: wenschen die hunne vervulling verwachten van de billijkheid bleven nog steeds onvervuld; maar uw ijver is bekend. Hoe vele bladzijden in onze Notulen dragen niet de blijken van uwe zucht, om zelfs de kleinste aangelegenheden die het Athenaeum betreffen te regelen. Maar wat is voor den wijze klein? Dank voor alles wat gij met zuivere bedoelingen hebt gedaan of hebt willen doen.

Zietdaar, mijne Hoorders, alles wat ik van 't verledene thans alleen meende te kunnen ophalen. Weinig zeker wat het getal volzinnen betreft, maar toch genoeg om ons regt te geven op feestelijke stemming, voor zooveel dit van een blik in 't verledene afhangt.

Hoe staat het met het tweede gedeelte waaruit doorgaans feestredenen zijn samen gesteld: de hoop voor de toekomst?

Ook vooral hieromtrent verkeeren wij in deze oogenblikken in een' zeer opmerkelijken toestand.

Hoewel de gave der voorspelling altijd hachelijk was voor hen die niet tot de bevoorregte stervelingen behooren, het is toch in gewone gevallen mogelijk en niet volstrekt ongerijmd, uit hetgeen gebeurd is te voorzien wat gebeuren *kan* en waarschijnlijk gebeuren *zal*.

Maar deze grond van voorspelling ontvalt ons hier.

Zal ons Athenaeum nog lang zijn leven voortzetten? Hoe zal het dat leven voortzetten: op den voet, waarop het tot nu toe leefde, of gaat het eene grootsche toekomst tegen?

Gij zult u immers over deze vragen niet verbazen wanneer gij bedenkt, dat het Hooger Onderwijs hier te lande reeds in achttienhonderdachtenveertig beschouwd werd als eene zaak die ten dringendste eene nieuwe regeling vordert, en dat ons die regeling nu weder als zeer kort op handen is aangekondigd.

Waar zelfs de Grondwetgever zóó dringend verandering eischt dat het Vaderland bij het uitstel gevaar schijnt te loopen, moeten wij aannemen, dat die noodig is. Nu die noodzakelijkheid den volke is aangekondigd,

nu het bestaande als verwerpelijk is uitgemaakt, nu moet het, al ware het daarom alleen, ten minste veranderd worden. Wie zijn goeden naam, zij het ook zonder grond, heeft verloren is reeds daardoor zedelijk verlamd. Menig bloed denkt nu, en ter goeder trouw, dat hij om die ongelukkige thans geldende wet op het Hooger Onderwijs geen feniks is geworden — zeer troostrijk voor de onnoozele eigenliefde! Met dat al, eene waarheid is het dat er groote verbetering is aan te brengen. Wij zullen straks zien waar.

Welken invloed nu die verbetering of verandering op ons Athenaeum zal hebben is geheel onzeker: dat het er invloed op zál hebben is waarschijnlijk. Het is eene stedelijke Inrigting, maar het onderwijs hier gegeven staat toch in vrij naauw verband met het stelsel van Hooger Onderwijs in ons Vaderland en moet daarmede wel in verband blijven, of zij sterft of vervalt in kwijnende ziekte, althans als inrigting van Hooger Onderwijs.

Ons Athenaeum bevindt zich dus op den rand van eene onzekere toekomst.

Maar als die toekomst onzeker is dan, niet meer in staat uit het verledene te gissen wat denkelijk het toekomende ons zal aanbrengen, krijgen wij eenig regt om den voet in het rijk der mogelijkheden te zetten. Wij ontsnappen aan de beschuldiging van dat moedwillig te doen en op 't gevaar af van te verdolen; want *wij* waren het niet, die de verandering beloofden; zij wordt ons beloofd; wij vinden ons alzoo aangemoedigd om te gissen, wat de toekomst voor ons *kan*, durfde ik, ik zeide *moet* zijn. Wij hebben ook gronden voor onze gissing in 't geen werkelijk bestaat; zij is niet uit de lucht gegrepen. Bij een feest is men immers wel geregtigd bij voorkeur de heldere zijde in het licht te stellen.

En hier vooral verzoek ik U, dat gij mij uwe aandacht gelieft te schenken en door eigen scherpzinnigheid en nadenken gelieft aan te vullen, wat ik slechts gebrekkig, zeker gebrekkig in vergelijking met het gewigt der zaak zal kunnen zeggen.

De geschiedenis der Universiteiten of meer algemeen van de Inrigtingen voor Hooger Onderwijs in verband met de veranderingen, met de ontwikkeling en beschaving der maatschappij of der menschheid zou een uitnemend belangrijk en nuttig boek zijn, mits uit de pen van een wijsgeer.

Elk die zich aan het Hooger Onderwijs heeft toegewijd moet er over hebben nagedacht; hij die geroepen is of wordt om bij ons eene nieuwe wet op dat onderwijs te ontwerpen, zal veellicht uit zulke historische kennis kunnen halen en dat wat ons Nederland thans behoeft met een ruimen en tevens scherpen blik moeten overzien. Waarlijk, hij kan een weldoener van zijn Vaderland worden! Is toch de regeling van het onderwijs in 't algemeen, en dus ook van het Hooger, overal van het uiterste gewigt, zij is het inzonderheid in een klein, betrekkelijk klein land als het onze. En waarom? De stoffelijke krachten hebben hare noodzakelijke grenzen en zijn bij een klein volk ligter uitgeput dan bij een groot. Daarin zal het dus moeten achterstaan; maar zedelijkheid en verstand zijn onbegrensd. Een klein maar zedelijk, maar verlicht volk staat oneindig hooger dan een zeer groot en talrijk volk maar dat die hoedanigheden mist. De rangbepaling hangt niet af van kwadraatmijlen en millioentallen.

Eene weinig talrijke natie, die zich groote inspanning van krachten moet en ook wil getroosten om het tegen veel talrijker naburige volken vol te houden en een eigen gouvernement te doen in stand blijven, mag met dubbel regt van dat gouvernement de beste wetten vorderen.

Wij mogen dus verwachten, dat de wetgever ook en mede in de eerste plaats voor het zoo belangrijk, voor ons volk inzonderheid zoo belangrijk Hooger Onderwijs — altijd met eerbiediging van bestaande regten — goed zal zorgen, dat hij een onpartijdig, onbeneveld en welwillend oog op 's Lands behoeften zal slaan en gebruik zal durven en ook willen maken van bestaande hulpmiddelen om bestaande leemten aan te vullen.

Al meer en meer heeft men in die landen, die op verlichting, beschaving en vooruitgang van kennis, wetenschap en smaak prijs stellen, begonnen in te zien, dat wrijving van denkbeelden, dat het bijeenbrengen van kundige mannen ter onderlinge opscherping den heilrijksten invloed heeft. De steekspelen en tournojen der middeleeuwsche ridders hebben plaats gemaakt voor wijd en zijd aangekondigde samenkomsten van geleerden. Men denke aan de Congressen over allerlei maatschappelijke belangen, aan Instituten en Academiën.

Zijn tijdelijke bijeenkomsten van groot nut, meer blijvende gelegenheid tot wisseling van denkbeelden zal wel niet schadelijk zijn en vooral dáár

niet waar het van allerlei hulpmiddelen overvloeit om allerlei studiën te bevorderen. Ik beroep mij op de bloeijende Universiteiten in de aanzienlijkste hoofd- of groote steden van Europa, op die te Parijs, Weenen, Berlijn, Koppenhagen, Petersburg, Glaskou, Edinburg en andere: brandpunten voor geleerden en niet minder brandpunten voor de leergierige jongelingschap!

Vroeger waren de geleerden meestal kamergeleerden, en zij maakten eene soort van kaste uit; thans leven en bewegen zij zich meer in den hellen dag van den gezelligen omgang: de geleerdheid is meer praktisch, de praktijk is geleerder geworden. En waar biedt het maatschappelijk leven meer, waar beter gelegenheid aan om tot praktische werkzaamheid op te wekken, dan in groote steden? Waar zijn uit den aard der zaak meer hulpmiddelen voorhande om theorie en praktijk te vereenigen en beide gemakkelijker te maken dan daar? — Heerlijke vruchten voor de menschheid heeft het nadenken in het stille boekvertrek opgeleverd, wie zal het ontkennen, maar de groote steden ontzeggen hem, die daaraan behoefte gevoelt, het genot en het nut van het stille, kalme studeervertrek niet. Groote steden bieden hem des begeerende nog iets bij zijn studeerkamer aan, want deze en de wereld zijn thans meer met elkander in harmonie gekomen.

Gij gevoelt, M. M. H. H., waar ik heen wil.

Dankbaar erkennende de groote, de oneindige verpligting, die wetenschap en kunst aan onze vaderlandsche Universiteiten heeft, durf ik toch staande houden, dat Nederland tot nog toe niet alle mogelijk voordeel trok van een centraal punt als Amsterdam oplevert; want waarom zou ik het nu niet met name noemen? — Zietdaar de hoop voor onze toekomst.

Hier opent zich een ruim veld, waarop ik U zou kunnen rondleiden. Maar hoe uitlokkend ook, ik vrees onder een niet aangenamer gids, dan ik U helaas! in mijzelven slechts kan aanbieden, zoudt gij u ligt vermoeid gevoelen wanneer ik U al het opmerkenswaardige wilde toonen. Ik zal dus veel met stilzwijgen voorbij gaan en van veel maar met een enkel woord spreken. Wat ware er anders niet te zeggen van de hulpmiddelen, die hier ter stede, en ook hier alleen, den toekomstigen godgeleerde, regtsgeleerde, geneesheer ten dienste staan. Een enkel woord over ieder hunner.

Wat de Theologanten betreft:

Waar vindt de toekomstige protestantsche godgeleerde eene gelegenheid zoo als hier, om de verschillende rigtingen in de kerk te leeren kennen en wel uit de eerste hand? Calvinisten, Lutheranen, Remonstranten, Doopsgezinden, hebben zij niet elk hunne hooggeleerde vertegenwoordigers hier, en waar elders? Deze zijn hier in Christelijke liefde vereenigd, en Goddank dat het zoo is, en daarom ook durf ik er op wijzen: stonden zij scherp tegen elkander over, werd hier een haard van twistvuur gestookt, beter ware het voor aanstaande verkondigers van genade en liefde, zich elders en vooral niet hier te vormen. Maar als toch elk godgeleerde van professie zich behoorlijk rekenschap moet weten te geven, waarom hij liever ter staving van het ééne dogma dan van het andere als leeraar optreedt, dan moet die rekenschap gegrondvest zijn in naauwkeurige en onpartijdige kennis van die Bijbelplaatsen, waarop zijne afscheidingsformulen steunen in verband met geheel Gods Woord. Waar nu is de verklaring en verdediging van elke opvatting zuiverder en grondiger, waar onpartijdiger te verwachten dan waar elk voor zich mag spreken? De mensch komt er vaak zoo geheel ter goeder trouw en zonder zich des bewust te zijn zoo ligt toe, anderen gaarne voor waar te doen houden, wat hij zelf voor waar houdt, vooral wanneer hij die waarheid zeer gewigtig acht en hartelijk hem toegenegen is, wien hij tot zijne meening wil overhalen of daarin bevestigen. Gewigtig toch zal elk *zijne* waarheid achten, want ware zij elk niet gewigtig waarom dan de Gemeenten van verschillenden naam niet tot eene groote kudde verzameld daar allen toch slechts éénen Herder moeten en willen hooren. De eerlijkste man zou dus weleens niet zoo volkomen regt kunnen doen wedervaren aan opvattingen, die van de zijne afwijken: in één woord, elk is de beste uitlegger van eigen meening, althans in den regel. In het dagelijksch leven zou het, en waar het minder zwaarwigtige belangen geldt, niet ligt iemand in het hoofd komen, zijne zaak door partij te laten bepleiten.

Wat de Juristen aangaat:

Nergens in ons land, waar de theorie van het regt en de kennis der wetten onderwezen wordt, zulk eene gelegenheid om tevens al vroeg door de belangrijkste regtsgedingen de praktijk en vooral de baliewelsprekend-

heid te leeren. De belangrijkste regtsgedingen zijn dáár het menigvuldigst te verwachten, waar de veelheid en het malkaar kruisen van belangen tot de meeste botsing en allerlei ingewikkelde vragen over het mijn en dijn aanleiding geeft, zooals dat in groote handelsteden altijd maar ook daar alleen het geval is. Sedert wij het tweehonderdjarig feest van het Athenaeum vierden is Amsterdam in 't bezit geraakt van een Geregtshof, en daardoor is de praktijk ook in die huivering wekkende zaken, waarin het over leven en dood gaat, hier te leeren. Nu weet ik wel, dat de gelegenheid om de geregtszalen te bezoeken en daar de praktijk te zien oefenen en modelpleiters te hooren doorgaans uitgesteld wordt tot na het verkrijgen van den titel van Meester; ik weet ook, dat sommige jonge regtsgeleerden zich van de Universiteiten naar de Residentie begeven om vooraf zich in eene uitmuntende school van praktiserende advokaten te vormen, — in die Universiteits-steden bieden de gelegenheden zich daartoe minder gunstig aan — maar ik zeide *sommigen*, want de Fortuin laat dit niet aan allen, laat het zelfs aan niet velen toe. Hun wie die Godin minder vriendelijk toelachte en die haar dus in 't bedrijvig leven het meest zullen moeten vieren om begunstigd te worden — wat is hun lot? Zij zijn verpligt zich overal het land door de een hier de ander daar te vestigen en eene praktijk te beginnen zonder praktijk-kennis, en te pleiten zonder uitmuntende pleiters gehoord te hebben. Zou het hun niet goed geweest zijn, reeds gedurende hunne laatste studentenjaren bij gewigtige gelegenheden de geregtszalen bezocht, anderen gehoord te hebben aleer zij zelven optreden om gehoord te worden? Missen zij niet aldus dat uitnemende voorregt ter ontwikkeling, het voorbeeld? Hier ter stede kunnen Studenten in de meest ingewikkelde zaken uitnemende pleiters elkander den palm der overwinning hooren betwisten. Ontgaat iemand dit voorregt, ligt wordt hij dan niet wat hij had kunnen worden, wat hij had behooren te worden.

Als ik zeg *behooren te worden* dan bedoel ik niet zoo zeer elks eigen voordeel — de welsprekendheid voor de balie trekt echter menig klient, die alleen dat en niet de diepe regtskennis kan beoordeelen — maar naar den eisch pleiten, al die elegantie bij het pleiten ten toon spreiden, er met smaak en takt ten toon spreiden, waarvoor deze soort van welspre-

kendheid vatbaar is, dat is aan een allerbelangrijkst beginsel verbonden; en bedrieg ik mij niet, dan verhef ik door 't geen ik nu ga zeggen den stand van Advokaat, maar krijg dan ook het regt om te verklaren, dat hij, die niet goed pleit, niet aan zijne hoogere roeping voldoet.

Openbaarheid in de bedeeling van het regt is een beginsel van het uiterste gewigt in den Staat. Zonder openbaarheid zwakke waarborg voor geregtigheid! Maar tusschen eene doode letter en een in 't aanzijn geroepen heilzaam werkend feit, welk een verschil! Wel nu! de goede pleiter trekt hoorders naar de geregtzaal; de gebrekkige pleiter drijft hen er uit: hij is een dooder van den publieken geest op dat punt terwijl de goede pleiter dien publieken geest levendig maakt ten algemeenen nutte.

Over het goed pleiten als middel om hen, wie dat schikt, in de pleitzaal te lokken, beschouwd uit het oogpunt van maatschappelijk welzijn, zou nog wel meer te zeggen vallen. De Staat, b. v., neemt aan, dat elk met de wet bekend is. Onderstelling meer gewaagd, ja op erkende onwaarheid gebouwd is er wel niet uit te denken; en toch de kan Staat haar niet opgeven: haar laten varen is alle bevoegdheid tot straffen opgeven. Maar dan is toch ook elk middel op prijs te stellen en aan te bevelen, dat die valsche onderstelling althans iets van hare onwaarachtigheid zou kunnen ontnemen. Onder de zeer weinige middelen, die 't publiek ten dienste staan, om eenig begrip van regt en wet te verkrijgen, behoort zeker het bijwonen der audientiën en het hooren pleiten. Maar nu verwerft de pleiter zich op die wijze dan ook het karakter eens openbaren leeraars van zijne medeburgers. Ontoereikend zal dat onderwijs in wetkennis wel blijven, maar, nog eens, al wat die even onwaarachtige als dikwijls wreede onderstelling slechts eenigzins minder onwaarachtig en wreed zou kunnen maken verdient aanprijzing: beter iets dan niets.

Men klaagt over het misbruik, dat er van de bekendheid met wetsbepalingen, vooral in 't correctionele, door de smalle gemeente gemaakt wordt. Zou men de klagt niet moeten omkeeren en haar den wetgever voor de voeten werpen? Die wetten moeten wel slecht zijn, waarvan de kennis schade doet aan de maatschappij!

Zoo is dan ook van die zijde het voor de onpartijdige regtsbedeeling zoo hoogst gewigtige beginsel van openbaarheid gered.

Wij zijn gekomen tot de Studenten in de Genees- en Heelkunde. Hun tak van wetenschap staat met de kennis der natuur in onafscheidelijk verband: het *is* de kennis der natuur maar in eene bepaalde rigting. Het onderwijs in deze vakken onderscheidt zich van dat in andere: Godgeleerdheid, Regtsgeleerdheid, Letterkunde vorderen niet zoo zeer stoffelijke hulpmiddelen als wel werkzaamheid van 't bespiegelend verstand; zij zijn uit boeken en mondelijke mededeeling, de Genees- en Heelkunde zijn niet uit boeken of mondelijk onderwijs alleen, hoe voortreffelijk ook, te leeren: het vorderen behalve dat ook nog stoffelijke voorwerpen, die onder het oog van den Student moeten gebracht, die soms niet maar gezien, die ook betast, in één woord binnen het bereik der zintuigen moeten geplaatst worden. Daartoe is veel toestel noodig.

Noemt mij ééne stad in ons Vaderland waar gevonden wordt wat hier, en hier alleen, reeds voorhande is of met weinig moeite en koste kan aangeschaft worden, om de studie der Medicijnen en der Chirurgie tot hooge volkomenheid te brengen? Gedeeltelijk, ja! wordt dat alles reeds aangewend, maar ook slechts gedeeltelijk, terwijl het bij eenige begunstiging van het Gouvernement nog oneindig meer nut zou doen, en zelfs het geheele Vaderland zou baten; want waarlijk, al de hulpmiddelen, waarvan sommige eenig in hunne soort, mogen, moeten niet langer slechts gedeeltelijk en onder ongunstige omstandigheden slechts voor weinigen, zij moeten in hunnen vollen omvang zonder belemmering voor zeer velen gebruikt worden. Men kan ze niet scheppen, niet van de ééne plaats naar de andere overbrengen, zij zijn de noodwendige gevolgen van zekere stedelijke omstandigheden. Elders in ons land moge al het een of ander beter en meer volledig te vinden zijn, zóó bijeen vindt men het alleen te Amsterdam.

En wilt gij nu, dat ik in bijzonderheden trede om die verzekering waar te maken?

Spreken wij het eerst van de Genees- en Heelkunde:

Moet ik U wijzen op die uitgestrekte ziekenzalen in onze gasthuizen? Nergens dan waar zoovele duizenden de bevolking uitmaken kunnen zoovele en zoo onderscheidene ziekten en gebreken voorkomen. Telt men niet in onze gasthuizen ten minsten zes honderd, soms tot zestien honderd lijders daags?

Bij de vele en soms vreemdsoortige ziekten, kwalen en gebreken waarvan het menschelijk geslacht de gedwongen erfgenaam is, blijft dat althans nog een troost, een kleine vergoeding, dat zij kunnen strekken om den leergierigen Student te onderwijzen hoe die te genezen. Zoo betaamt het den mensch, uit het onvermijdbare kwaad nog al dat goede te puren, wat in zijne magt staat. Die lange reijen van legersteden, elk de getuige van menschelijk lijden, zij leveren de meest geschikte gelegenheid aan den hoogleeraar of kundigen arts, om kweekelingen op de verschillende ziekteverschijnselen opmerkzaam en hen met de middelen bekend te maken, waardoor dat lijden kan verdreven, waardoor het althans misschien kan gelenigd worden. Zoovele ziektegevallen, wel vierhonderd verlossingen 's jaars, chirurgicale operatiën in overgrooten getale, en waaronder altijd zeer merkwaardige moeten voorkomen, zijn even zoovele gelegenheden om bekwame artsen, verloskundigen en heelmeesters te vormen. Het ziekbed toch is hun de ware school na en met voorbereidende en theoretische studiën.

Maar ook zelfs als menschelijke kunst te kort schoot, als de dood heeft gezegevierd, ook dan nog kan het slagtoffer hoogst nuttig zijn voor de wetenschap. Lang waren hier de voorwerpen talrijk genoeg om zelfs zonder anatomisch kabinet in het onderwijs der ontleedkunde te voorzien. Wat in weerwil daarvan altijd nog ontbrak, er zal voor gezorgd worden. En zoo kwam ook in 't afgeloopen jaar tot stand een fysiologisch-pathologisch laboratorium. Dáár kunnen de Studenten overvloedig gelegenheid vinden om te zien waarnemen en zelven te leeren waarnemen: de grondslag van alle echte geneeskunst. Het pathologisch-anatomisch kabinet bij de klinische school toont zonneklaar de volledigheid, waartoe zulk eene verzameling hier ter stede zou kunnen geraken, had zij maar over eenige meerdere gelden te beschikken.

Maar ook die studiën verdienen onze aandacht, die, behalve hare hulp der geneeskunde verleend, ook nog een ander doel hebben. In bijzonderheden kan ik hier niet treden, maar toch een enkel woord.

Van het kabinet voor fysika sprak ik reeds. Het bevat de kern van een goed kabinet voor het onderwijs, en zou daartoe gemakkelijk te maken zijn.

Van iets anders dus.

Wanneer de Stedelijke Regering bij den toestand van eene schatkist als die van Amsterdam thans is, het vierde van een ton gouds niet slecht besteed, ja zich geregtigd acht om die toe te wijzen ten einde een chemisch laboratorium te stichten, dat nog in dit jaar gereed met de beste zelfs buitenlandsche zal kunnen wedijveren — en elk, die de behoeften van onzen tijd kent, noemt dien schat goed besteed en prijst de Stedelijke Regering deswegen — dan zeker laat onze stad in dat opzigt niet te wenschen overig. Waar zulk eene som eenmaal, en dan nog jaarlijks geld voor allerlei benoodigdheden klinkt, waar eene gehoorzaal wordt gereed gemaakt om anderhalf honderd belangstellenden te ontvangen — en zij zal niet te ruim zijn — daâr mag ik zwijgen. En is de scheikunde niet, behalve voor Studenten als voorbereidende wetenschap, dagelijks meer en meer de vraagbaak van fabrikant en koopman? De industrie zoekt bij haar verbeteringen, de waarde en zuiverheid der koopwaren helpt zij beoordeelen. Zal dan zulk eene ruime gehoorzaal op den duur wel ruim genoeg zijn?

Maar dat chemisch laboratorium helpt ook geregtigheid bevorderen. Themis roept zijnen raad in om daar, waar vermoeden van misdrijf bestaat, den schuldige voor de maatschappij onschadelijk te maken, en even zoo — heerlijke taak! — den onschuldige, den ten onregte verdachte voor niet verdiende straf te vrijwaren. Ik hoor zeggen, dat men buiten 's lands de Geregtelijke Geneeskunde op hooger prijs stelt dan in Nederland. Dat ligt niet aan de mannen van de wetenschap hier, en in onze regtspleging zal men er meer en meer het belangrijke van leeren inzien, als maar, zoo als nu te Amsterdam, de geschikte gelegenheden tot onderzoek bestaan. Dat onderzoek komt hier ook het meest voor. Zoo biedt de scheikunde aan de geregtigheid vriendelijk de hand; de aanstaande regter en geneesheer zijn elkander niet meer vreemd bij de uitoefening elk van zijn pligt.

Maar ik mag niet onbescheiden zijn en had nog zoo veel te noemen en roemen;

Onzen hortus, zoo rijk gestoffeerd, vooral eenig in 't geen zuidelijk Afrika oplevert. Zeldzame planten, kruiden uit allerlei hemelstreek wachten daar den leergierige. Hij mag daar ook bespieden — en menig leergierige bespiedt er werkelijk — de diepe geheimen van de wording

onzes aardbols, en welke veranderingen deze wereld onderging vóór zij werd, wat zij ons thans is. Uit liefde tot de wetenschap wordt hij daarin voortgeholpen en stoffelijke voorwerpen maken hem alles aanschouwelijk.

En hier kan ik niet geheel zwijgen van die met smaak aangelegde tuinen, waarvan het moeijelijk zou zijn te beslissen, of zij meer tot nut dan tot vermaak dienen. Terwijl men elders slechts het doode dier opgezet te aanschouwen krijgt, kan hij, die zich op dierenkennis toelegt, er velen dagelijks zien, niet maar alleen in een kabinet, neen, levend, elk zich in zijne eigenaardigheden vertoonende.

Waar zou ik eindigen wilde ik alles opsommen wat onze stad, en zij alleen, zóó vereenigd bezit tot ontwikkeling van den geest en tot aankweeking van bekwame mannen in allerlei vakken? Waren er maar, die al, wat daaruit te leeren is, ook werkelijk aan den Student hadden te onderwijzen! Door de uitstekende mannen evenwel aan de Klinische School verbonden is het getal leeraren in de Medicijnen en de vakken daartoe behoorende reeds zoo groot of grooter dan aan onze Universiteiten. — Maar liever dan nog meer op te sommen keer ik terug tot het punt van waar ik uitging en dat ons hier vooral belang inboezemt: de toekomst van ons Athenaeum.

Er ligt in dat Athenaeum eene kracht. Het had zich in die rampzalige dagen toen wij hadden opgehouden eene natie te heeten staande gehouden, terwijl Universiteiten, Franeker, Harderwijk, moesten bezwijken. Later uit haren doodslaap opgewekt, konden deze, hoewel door den Staat onderhouden, toch haar kwijnend leven niet rekken. Ons Athenaeum, hoezeer door den Staat wel verre van onderhouden niet eens ondersteund, heeft zich onder omstandigheden niet begunstigend maar afschrikkend voor de Studenten zelfs eenigzins uitgebreid. Het staat wel niet op dien trap, waarop instellingen voor Hooger Onderwijs thans staan moeten — men veroorlove mij rondborstig voor mijn gevoelen uit te komen — de verdeeling van arbeid is ook toegepast op de wetenschappen: door onderscheiding en splitsing heeft men dat, wat de mensch weten kan, grondiger maar ook omslagtiger, neen! in meer juiste grenzen beperkt, rijker en dieper in toepassing gemaakt. Aan sommige, aan de meeste Hoogleeraren is te veel opgedragen: zij moeten hunne aandacht te zeer verdeelen. Maar

toch, ons Athenaeum staat en bestaat nog. Aanmatigend zou het zijn, hier aan individuële verdienste te denken. Neen! De oorzaak daarvan ligt in de kracht die de plaatselijke omstandigheden aanbieden. Amsterdam is een centraal punt, en zulke punten worden — wij merkten het reeds op — tegenwoordig bij voorkeur gevorderd voor het Hooger Onderwijs. Niet dat veel onderwijs ook niet elders in ons land zeer voortreffelijk zou kunnen gegeven worden: het wordt elders voortreffelijk gegeven. Elk het zijne, ook in de eer. Maar wat is hier niet veel bijeen! Studenten zouden herwaarts samenvloeijen, als maar geen belemmeringen bestonden.

Het is de roeping van Amsterdam geweest de pijler te zijn waar het vaderland op steunde. 't Was Amsterdam dat grootendeels de vloten betaalde waarmede de TROMPEN en DE RUITER den naijverigen Engelschman, 't was Amsterdam dat grootendeels de legers onderhield waarmede een WILLEM III den heerschzuchtigen LODEWIJK XIV het *tot hier toe en niet verder* aankondigden. Er was een tijd toen diezelfde WILLEM, na met Amsterdams goedvinden en hulp de Britten van het despotisme verlost te hebben, burgemeester WITSEN naar Londen uitnoodigde, om daardoor aan Europa te toonen, dat hij deze stad te vriend had en dus geen vijand ter wereld behoefde te duchten. Er was een tijd toen dat niet geheel buitensporig maar van diepen allegorischen zin was, dat, ja! Atlas de wereld torschte, maar 't stadhuis hier op den Dam Atlas. — Toen werd Amsterdam van heerschzucht beschuldigd en van aanmatiging. Mogelijk ook wel omdat zulks van erkentelijkheid kon ontslaan of zelfs ondankbaarheid verbloemen. Maar die dagen zijn voorbij.

Ook die dagen zijn voorbij toen hier de wereldmarkt gehouden werd en Amsterdam den wereldhandel beheerschte.

Maar die dagen mogen voorbij zijn om nimmer weder te keeren, nog is Amsterdam eene heerlijke stad, vol kracht en vol hulpmiddelen. Amsterdam telt, Goddank! nog zeer vele achtingwaardige, nog zeer vele rijke burgers; er heerscht onder hen eendragt en welwillendheid. Die geest begint meer en meer levendig en wakker te worden, die de behoeften van den tijd begrijpt. Zien wij niet dat alles wat onze overzeesche bezittingen betreft meer en meer de aandacht trekt! Zullen wij niet eerstdaags ergens hier ter stede een paleis voor volksvlijt zien opstijgen! Maar al te gelukkig als

de stad die kracht en die hulpmiddelen, als zij al hare voorregten kent en weet te waarderen! Maar dat mag Amsterdam ook niet verzuimen of de straf kon ligt volgen. Het mag vooral zich niet aan zulk verzuim schuldig maken waar 't belang van geheel ons vaderland roept.

Onder groote lasten gaat vooral sedert kort de nijvere burgerij gebukt. Ik spreek hier bij eene feestelijke gelegenheid en wil dus geen snaar laten klinken die als wanklank, die niet wèl zou luiden. Wij allen weten, dat gij, voor het welzijn van Amsterdams ingezetenen naauwlettend bezorgde Raad! en dat uw zoo welwillende en menschlievende Voorzitter niets vuriger wenscht, dan de burgerij van zulke lasten ontheven en in voorspoed bloeijende te zien; maar als de horizont nevelachtig wordt en zwarte wolken zich aan het luchtruim samenpressen, zal dan de ervaren stuurman niet angstvallig toezien en alles aanwenden om in tijds te zorgen? Zal nu elk, die het wèl met deze stad meent, niet zoo veel hij maar kan, niet alles beproeven om nieuwe hulpmiddelen aan te schaffen, nieuwe bronnen van welvaart te openen, of de bestaande ruimer te doen vloeijen? Kan uitbreiding van ons Athenaeum niet al mede een van die bronnen worden? De oprigters van het in zestienhonderdtweeendertig zoo eenvoudig Athenaeum worden, en te regt, deswegen geprezen; maar de uitbreiding daarvan is thans even zeer eene behoefte van onzen tijd als de oprigting destijds eene behoefte was. Zou het zoo onwaarschijnlijk zijn, dat bij dieper ingrijpen van onze Instelling in het Hooger Onderwijs vele vermogenden van elders zich hier kwamen vestigen om van een centraal punt van geleerdheid genot te hebben? Dagelijks toonen zoo velen hier door onderscheidende bejegening, dat zij de mannen van wetenschap op prijs stellen. Zulken, nieuw aangekomen, zouden dus in hun oog zeker regt welkom zijn. Ook de menigvuldige Maatschappijen en Genootschappen zouden zeker niet ongaarne het getal vergroot zien van die hun licht daar laten schijnen; zoo als vele professoren zulks thans reeds pogen te doen. Handel trekt handel; zoo ook de wetenschap wetenschap: waar uitstekende mannen of zelfs maar geleerden zijn willen er meer wezen; vooral wanneer daar al de toestel voor onderzoek is. Getuigen zoo vele geleerde Genootschappen, die hier thans reeds werkzaam zijn en waarvan ik voor de Medicijnen alleen wil noemen *de Nederlandsche Maatschappij tot bevor-*

dering der geneeskunst en *het Genootschap ter bevordering van genees- en heelkunde.*

Maar gesteld, Amsterdam ware van oordeel, dat het voor zich geen nieuwe hulpbronnen behoeft; dat de stads schatkist geen uitgaven gedoogt; dat het nu toch wel wat aanmatigend zou zijn, eenige begunstiging voor de wetenschappen, een grooter aandeel in 't Hooger Onderwijs voor de Hoofdstad te vragen: Amsterdam schijnt door die vroegere beschuldiging schuchter geworden, maar waarlijk het is niet aanmatigend, ook al durfde het zoo iets vragen; — wil deze sedert lang te regt vermaarde stad dan ook afstand doen van den alouden roem, dat zij de pijler was, waarop Nederland steunde? Wilde Amsterdam dat vroeger wèl zijn als 't op de verdediging of de verrijking van 't vaderland aankwam, maar thans niet waar het slechts de veredeling van den geest, 't vooruitzetten der wetenschap in Nederland betreft? — Alle bevoegden in den lande, mits zij tevens onpartijdigen zijn, zullen Amsterdam verzoeken, dat het zich verwaardige meer en meer een centraal punt voor allerlei wetenschap te worden en door de wetenschap voor allerlei Industrie. — Maar ik schaamde mij bijna toen ik die beleedigende onderstelling uitsprak. Neen! Amsterdam wil en kan nog eens weder de pijler worden waarop Nederland steunt, maar nu niet meer in 't stoffelijke, niet meer in krijgsgeweld of 't opeenstapelen van schatten, maar in het aankweeken en bevorderen van de nuttigste kundigheden. Zóó heiligt het zijn eigen belang door 't belang van 't vaderland daaraan vast te knoopen. Amsterdam wacht den aandrang van die bevoegden niet af; het streeft vooruit om zijn' invloed tot zulk een heerlijk werk te gebruiken.

En ook de wetgever treedt gaarne toe. Hij wenscht niets liever — ik spreek van hem, die zijne roeping verstaat — dan partij te trekken ten algemeenen nutte van 't geen Amsterdam heeft. Zelfs de zilveren tooverroede in de hand van een' vorstelijken Merlijn zou niet in staat zijn, alles overal aan te schaffen en te plaatsen, want het verblijft alleen in groote steden; hoeveel te liever zal onze wetgever, die zulk een tooverstaf niet bezit, met kleine middelen veel uitwerken.

Zietdaar onze mogelijke toekomst. Ik bedrieg mij of zij kan feestelijk stemmen.

Ambtgenooten! Met kalmte die, en elke toekomst verbeid. Gij zult u, hoedanig deze ook zij, niets te wijten hebben.

Studenten! feest gevierd met blijde harten. Moge hetgeen ik u ga bekend maken, uwe aangename stemming nog verhoogen; maar dat is aan geen twijfel onderhevig, het zal u welgevallig zijn. Gij gaaft immers, — reeds prees ik u deswegen, en ik was daarbij de tolk mijner Ambtgenooten — aan ons feest door dit uur een geletterd karakter. Wel nu! de Professoren van het Athenaeum en van de Seminariën hebben gemeend, dat zij van hunnen kant geen blijk van deelneming konden toonen u aangenamer en tevens de hoogere bedoeling van het feest beter kenschetsende, dan door onder zich bijeen te brengen eene som van omtrent zevenhonderd gulden. Daarvoor willen wij de Stads-bibliotheek die voor u open staat verrijken. Wij willen dat niet door het een of ander prachtwerk, meestal meer tot praal dan tot wezenlijk nut, maar door het aanschaffen van vele boeken in verschillende vakken opzettelijk uitgekozen om u bij uwe studiën van dienst te zijn.

Nog eens dan, vrolijk feest gevierd en daarna de studiën weder met vernieuwden lust opgevat om dat eenmaal te verwezenlijken, dat wat gij zijt, de hoop des vaderlands.

Moge de gever van alle goeds elks pogingen ten goede bekroonen.

ATHENAEUM

DAVENTRIENSE.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS

QUI

A. D. XVI FEBR. CIↃIↃCCCLVI A. D. XVI FEBR. CIↃIↃCCCVII

DOCENDI MUNUS OBIERUNT

IN ILLUSTRI ATHENAEO DAVENTRIENSI.

V. S. M. VAN DER WILLIGEN, Mathes. et Phys. Prof., h. t. Rector Magn.
I. VERBURG, Theol. et Doctrin. Moralis Prof. honorarius.
P. BOSSCHA, Litt. Antiq. Prof. honorarius.
I. DUYMAER VAN TWIST, Iur. Prof.
M. I. COP, Chemiae Prof.
I. VAN VLOTEN, Litt. Belg. et Hist. Patriae Prof.
L. MULDER, Botan., Geol. et Oecon. ruralis Prof.
E. I. KIEHL, Litt. Antiq. Prof.
I. I. METZLAR, Litt. Hebr. et Antiq. Prof. extraord.

S. SUSAN, Litt. Hod. Lector.

ORDO LECTIONUM

HABENDARUM

IN ILLUSTRI DAVENTRIAE ATHENAEO,

A. D. XV SEPT. A. CIƆIƆCCCLVI USQUE AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLVII.

RECTORE MAGN. V. S. M. VAN DER WILLIGEN.

V. S. M. VAN DER WILLIGEN, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct. Matheseos et Physices Professor*, h. t. *Rector Magnificus*, Elementa Geometriae docebit diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora matutina	VIII.
Arithmeticam universalem, diebus Mercurii, hora	IX.
Iovis, hora	VIII.
Veneris, hora	IX.
Physicam experimentalem, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora post meridiem	I.
Mechanicam analyticam, diebus Lunae et Iovis, hora vespertina	VII.
Calculum differentialem, diebus Martis et Iovis, hora . . .	IX.
Mechanicam, quam applicatam vocant, die Veneris, hora . .	X.
Publicas quasdam habebit lectiones de electro-magnetismo eiusque applicationibus die Saturni, hora vespertina . . . quas autem inchoabit die postea indicanda.	VIII.

IACOBUS VERBURG, *Theol. Doct.*, *Litteraturae Orientalis*, *Theologiae et Doctrinae Moralis Professor honorarius*, si qui sint Athenaei cives, qui ad studia sua dirigenda ipsius opem in iis, quas professus est, literis, adhuc desiderent, illorum desiderio satisfacere, quantum poterit, haud recusabit.

P. Bosscha, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. et Iur. Utriusq. Doct.*, *Professor honorarius*, Historiam recentiorem explicabit, aut aliquam veterum literarum partem tractabit horis cum auditoribus conveniendis.

Praeterea historiam Europae inde a morte Gulielmi III, Brittanniae regis, tradere perget lingua vernacula, lectionibus in Auditorio publice habendis, tempore postea indicando.

I. Duymaer van Twist, *Iur. Rom. et Hodierni Doctor*, *Iur. Professor*, Institutiones Iustinianeas explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . X.

Historiam Iuris Romani tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . XI.

Encyclopaediam iuris docebit diebus Lunae et Iovis, hora . . . IX.

Ius Naturae exponet diebus Martis, hora . . . . IX.

et Veneris, hora . . . . X.

Oeconomiae politicae principia tradet diebus Lunae et Mercurii, hora . . . . XII.

Selecta iuris mercatorii capita exponet hora auditoribus sibique commoda.

M. I. Cop, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct.*, *Chemiae Professor*, Chemiam corporum anorganicorum docebit diebus Lunae, Martis et Iovis, hora . . . . IX.

Chemiam corporum organicorum tradet diebus Lunae, Martis et Iovis, hora . . . . X.

De arte pharmaceutica disseret die Mercurii, hora . . . . . IX.

Technologiam chemicam tractabit, diebus et horis auditoribus commodis.

Chemiam physiologicam aut Chemiae forensis capita selecta tradere paratus est.

Chemiam analyticam docens quotidie exercitia moderabitur in laboratorio, ubi experientibus praesto erit G. I. Iacobson, A.B.fil.

Provectiorum colloquiis pharmaceuticis praeerit hora dein constituenda.

I. van Vloten, *Theol. Doct., Litt. Belg. et Hist. Patriae Professor,* Historiam patriae et litterarum Neerlandicarum inde a pace Monasteriensi ad pacem Ultraiectinam tradet diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . VIII.

Historiam institutionum patriae civilium et politicarum tradet diebus Lunae et Veneris, hora . . . . IX.

Grammaticam Neerlandicam et praecepta stili bene Neerlandici docebit diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora . . . . I.

Exercitia oratoria moderabitur die Iovis, hora . . . . XII et I.

Grammaticam Gothicam et Grammaticam litterasque Anglo-saxonicas provectioribus tradet horis postea statuendis.

Logicam docebit die Lunae, hora . . . . VIII.
et die Veneris, hora . . . . X.

Publicas lectiones de Tumultuum Neerlandicorum Seculi XVI Historia habebit decimo quinto quoque die Saturni, hora vespertina . . . . VII.

L. Mulder, *Math. Mag., Phil. Nat. Doct., Botanices, Geologiae et Oeconomiae ruralis Professor*, Botanicem generalem:

a. Morphologiam plantarum docebit diebus Martis et Mercurii, hora . . . . XII.

b. Anatomen et physiologiam plantarum diebus Martis et Mercurii, hora . . . . XI.

Botanicem specialem (phytographiam plantarum et botanicem systematicam) exponet die Iovis, horis . . . . XI et XII.

Favente coeli temperie, cum discipulis excursiones botanicas moderabitur.

Pharmacognosin tradet die Saturni, horis . . . . X et XI.

Geologiae capita selecta tradere paratus est die Veneris, hora . . . . XI.

Oeconomiam ruralem docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora . . . . X.

Artem mercium dignoscendarum (warenkennis) exponet diebus Veneris et Saturni, hora . . . . XII.

E. I. Kiehl, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct.*, *Litterarum Antiquarum Professor*, Xenophontis Hellenicorum librum tertium, selecta e Lysia, Theophrasto et Herodoto interpretabitur diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . XI.

Ciceronis Divinationem in Caecilium, et in Verrem actionem priorem et Accusationis libros I, II et V diebus Lunae, Mercurii, Martis et Iovis, hora . . . . X.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae, hora . . . . . . I.

Martis et Iovis, hora . . . . IX.

et Veneris, hora . . . . X.

Historiam Romanam tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris, hora . . . . XII.

Colloquia Latina moderabitur, octavo quoque die, hora auditoribus commoda.

I. I. Metzlar, *Litt. Hebr. et Antiquitatis Prof. extraord.*, Elementa linguae Hebraeae docebit diebus Lunae et Iovis, hora . . . . IX.

Librum *Iosua* explicabit diebus Mercurii, hora . . . . XI.

et Veneris, hora . . . . VIII.

De antiquitate Hebraea lectiones habebit diebus Lunae, hora . . . . VIII.

et Iovis, hora . . . . VIII.

Loca quaedam selecta V. F. tractabit tempore postea indicando.

S. Susan, *Litterarum Hodiernarum Lector*, Athenaei civium, qui Litteras Germanicas, Anglicas, Italicas et Gallicas sibi tradi cupient, desiderio lubens satisfaciet. Idem cum auditoribus de tragoedia anglica, *Hamlet, Prince of Denmark, by William Shakespeare* inscripta, ad ductum editionis, quam curavit, disseret.

Disciplinae mathematicae et physicae, litterae Belgicae et historia patriae, omnesque doctrinae, quae alumnis Athenaei linguae Latinae non peritis utiles esse possunt, sermone tradentur vernaculo.

Bibliotheca Athenaei unicuique patebit die Mercurii, horis . . . I—IV.
et Saturni, horis . . . . XI—II.
feriarum autem tempore die Mercurii, horis . . . . II—IV.

Laboratorium chemicum, herbarium, apotheca mercium et museum physicum inspici possunt quotidie, exceptis horis quibus habeantur lectiones.